Pontos'taki evim

YORGOS ANDREADIS

belge yayınları

Pontos'taki evim

YORGOS ANDREADIS

Yorgos Andreadis 1936 yılında, Selanik'te muhacir barakalarından oluşan Kalamaria mahallesinde doğdu. Babası, babaannesi ve ailenin öteki fertleriyse Pontus göçmeniydi. Babaannesi Afroditi'den Pontus'taki hayatlarına dair, her gece, küçük ayrıntılarla dolu pek çok hikâye dinlemiş. Yazar, babaannesinden dinlediği hikâyelerde Türklere karşı hiç kin ve nefret hissi olmadığını hatırlıyor. Ailenin geçmişine ait bu hikayeler, eski Pontos'u görüp tanımak için önüne geçilmez bir arzu uyandırmış.

Andreadis eğitimini Almanya'da tamamlıyor. Babaannesinin ölümünden sonra da, artık hayatının tek amacı haline gelen Pontos gezisini yapmak için yola çıkıyor. Önce kısa bir gezi planlıyor ancak bir kere gittikten sonra seyahati birçok kez tekrarlamaktan kendini alamıyor. Babaannesinin yaşamış olduğu topraklarda tanık oldukları, yazarın yüreğinde bu yörenin halkına karşı büyük bir sevgi yaratıyor. Bu sevgi karşılık buluyor, yörenin insanlarıyla yakın arkadaşlıklar kuruyor. Andreadis 2005'te yayınlanan *Pontus'taki Evim* adlı kitabında bunları anlatıyor.

Sayısız kereler Türkiye'ye geldi, bu çalışmaları ve *Tamama* adlı kitabı nedeniyle 1993 yılında **Abdi İpekçi Türk-Yunan Dostluk Ödülünü** aldı. Yayınevimiz tarafından yayınlanan kitapları, *Tamama* (1996), *Neden Kardeşim Hüsnü* (1996), *Gizli Din Taşıyanlar* (1997), *Temel Garip/Todoron* (1998), *Tolika/Bacikam Al Beni* (1999) ve *İstenmeyen Adam* (2005)'dır.

Andreadis 1998'de Edirne Üniversitesi tarafından düzenlenen, "Sınırsız Kardeşlik" temalı Kitap ve Kültür haftasına konuşmacı olarak katıldı. Öğrenciler tarafından Kıbrıs konusunda sorulan bir soruya verdiği cevapta Türk ordusunun yirmi seneden beri orada kalmasını eleştirdi. Aynı yılın Aralık ayında İstanbul'a geldiğinde içeri sokulmadı, kendisine sınır dışı edildiğine dair bir belge verildi. Yazar, kitabında konuyu Avrupa Birliği'ne götürmek istemediğini söylüyor, yasağın kendiliğinden kaldırılması için altı yıl bekliyor. 2004 yılında başbakan Erdoğan'a yasağın kaldırılması için baş vuruyor. Bir ay sonra aldığı cevapta, konunun Milli Savunma Bakanlığı'nın yetkisinde olduğu bildiriyor ve bir sonuç çıkmıyor. Bunun üzerine aynı yılın Ekim ayında Avrupa Birliği yetkililerine kendisine serbest dolaşım hakkı tanınması için başvuru yapıyor.

Andriadis Pontus'ta gördüğü yerleri, tanıştığı insanları, ailesini hatırlayan yaşlılarla sohbetlerini anlatıyor ve kitabının sonunda öldüğü zaman doksan kuşak ceddinin yaşamış olduğu Trabzon'da gömülmek istediğini söylüyor. "Ölü bir insandan ülkeye ne zarar gelebilir ki?" diye soruyor.

Halklar arasında sevginin gerçekleşeceğine inanan Andreadis mezarına şu sözlerin yazılmasını istiyor:

> Türk Yunan halklarının dostluğuna inanmayan bir kişi varsa mezarıma gelip bu düşüncesini sebestçe söylesin. Ben ona gücenmem. Ama buna inanıyorsa yanıma gelmekten kaçınmasın. Kendisi yüreklenecek, bana da büyük bir sevinç bağışlayacak.
>
> Eğer bu dostluk gün gelip gerçekleşirse, ki buna yürekten inanıyorum, mezarımın başına gelerek gür bir sesle bana bunu haykırın. Sesinizi işiteceğim.

BELGE YAYINLARI: 554
Marenostrum

PONTOS'TAKİ EVİM
© Yorgos Andreadis

Elence'den Çeviren
Üner Eyüboğlu

Yayına Hazırlayan
Attila Tuygan

Sayfa Düzeni
Aristan

Kapak Tasarım
Alparslan Tuygan

Birinci Baskı
Ocak 2007

İç/Kapak Baskı-Cilt
Berdan Matbaacılık

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı No:15/1
Sultanahmet/İstanbul
Tel: 0 (212) 638 34 58
Fax: 0 (212) 517 44 53
E-mail: belgeyayinevi@hotmail.com
belgekitapkulubu@yahoo.com

Bu çeviriye değerli katkıları için
Sultana Abacı ve Beril Eyüboğlu'na
teşekkür ederiz.

O gece babaannem Afroditi'nin keyfi yerindeydi. Uyumaya niyeti yoktu. Dışarda "Deli Vardar" esiyor, barakamız rüzgârın şiddetiyle inliyordu. Yerdeki, atık kumaşlardan dokunmuş kilim içeri giren rüzgârla havalanıyor, dalgalanıyordu. Ortada, her zaman etrafına oturup ısındığımız mangal vardı. Ev halkı mangalın sıcak küllerinde ısınmış tuğlalardan birer tane alıp yatmaya gitti. Sıcak tuğlayı bir bezе sarıyor sonra onunla beraber buz gibi yataklarımıza giriyorduk. Gece gezmelerine düşkün erkek kardeşim Sotiri hâlâ eve dönmemişti.

"Gel, Soriti gelene kadar biraz daha oturalım," dedi babaannem. Sonra, "Zaten yarın Cumartesi, okula da gitmeyeceksin," diye ekledi beni ikna etmek için Ben de başka bir şey istemiyordum zaten. Çocukluk yıllarımızda, babaannem Afroditi'nin yanında oturup sonu gelmez, güzel hikâyeleri dinlemeye bayılırdım

Barakamız "KKO1" adlı sokaktaydı. Köklerinden sökülüp atıldıktan sonra, batan geminin kazazedeleri gibi Yunanistan'a göçen babamın ailesinin, hükümet tarafından geçici olarak sıkıştırıldığı bu Nuh'un Gemisi'nde hayatımın ilk yirmi üç yılını geçireceğimi bilmeden yaşıyordum. Dünyanın o köşesinde yaşayan soyumuzun başına gelenler, üç bin yılı aşkın Yunan tarihi içinde daha önce yaşanmamıştı.

Korkunç Alman işgalinin üzerinden iki ya da üç yıl geçmişti. O işgali artık unutmuştuk ya da unutmaya çalışıyorduk. Ama iç savaş, askeri mahkemeler ve sürgünler gibi ülkeye azap veren sorunlar vardı. Bunlar taşra halkı ve büyüklerimiz için bir işkenceydi. Biz çocuklar ise olanlardan habersiz, bu yeni dramın ciddiyetini tam kavrayamadan günlerimizi geçiriyorduk.

Kalamaria, büyük bir barakalar şehriydi. Mültecilerin yerleştirilmesi için yapılmış birkaç ev vardı ama gelenlerin çoğu hâlâ barakalarda yaşıyordu. Bu ahşap barınaklar Balkan Savaşları sırasında müttefikler tarafından inşa edilmişti.

Karaburnaki üzerinde, geçmişte Osmanlı ordusuna ait büyük bir kamp varmış. Selanik'le Güney Makedonya Yunanistan'la birleştiğinde kamp da Yunanistan'a geçmiş ve süvari birliklerine tahsis edilmiş. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bu kamp yeterli olmadığı için müttefikler Kalamaria tarlalarında askerler için bu barakaları yani odaları inşa etmişler. Bu odalar, ortalık altüst olup, herşey karışınca, Anadolu mültecilerine verilmiş.

Türkler'in zamanında burnun uç kısmındaki toplar Selanik'e denizden çıkartma yapılmasını önlüyordu. Türkler aynı zamanda kıyıya paralel olarak, yaklaşık 100 metre açıkta bir denizaltı duvarı inşa etmişlerdi; bu duvar tıpkı yüzeyden görünmeyen sualtı kayalıkları gibi, sahile çıkartma yapma cesareti gösteren gemileri tuzağa düşürecekti. Küçükken bloklar dediğimiz bu su altı duvarlarına kadar yüzdüğümüzü, üzerlerine basıp dinlendiğimizi hatırlıyorum. Bunlardan habersiz, çıkartma yapmak için yaklaşan düşman teknelerinin göreceği hasarı bir düşünün.

Bir an barakamız yerinden oynadı gibi geldi bize. Kuvvetli rüzgâr barakayı sarsıyordu. Babaannemle mangaldan ısınmaya çalışıyorduk ama sırtımız donuyordu. Sık sık çıkan yangınlar birçok barakayı kül ediyor, içinde yaşıyanları evsiz bırakıyordu.

Babam alçak tavanlı evimize soba kurmaktan korkuyordu. Bir mangal ne kadar ısıtabilirdi ama mangalın devrilmesi sonucu yanan evlerin sayısı da az değildi.

Mangalın etrafına oturulur, herkes ısınmak için, buz kesmiş ayaklarını çeperindeki çıkıntıya dayardı. Sık sık şu ya da bu evde bir mangalın devrildiğini duyardık. Yangın bir kere başlayınca yardıma kim gelecekti? Ve hangi suyla? Fıçı içinde biriktirilmiş yağmur suyuyla mı, yoksa içmek için testilerle taşıdığımız suyla mı? Belediyenin sıra ile, günde birkaç saat su verdiği çeşmeleri hatırlıyorum. İnsanlar kuyruğa girer, günlük su ihtiyaçlarını karşılamalk için testilerini, güğümlerini, leğenlerini ya da ellerine hangi kap geçmişse onu doldurmaya çalışırdı. Birkaç kap birden doldurmaya kalkarsan sıradakiler kızar, su kesilince kendilerine bir damla su bile kalmayacak diye korkarlardı. Kaç defa sırada sonuncu olduğumuz için suyun kesildiğini, zavallı annemin yardım için beni de yanına alıp Nea Krini'nin ötesinde, Mikra'daki bir motorlu su pompası olan pat pat'a gittiğimizi hatırlıyorum.

Selanikten gelen itfaiye arabaları, Kalamaria'nın o unutulmaz çamurlu yollarından geçip, yangın yerine yetişene kadar baraka ve içindekiler kül olurdu. Sadece mangalın devrildiği yer değil, yangın yerine yakın olan bütün evler aynı talihsizliği paylaşırdı.

Çok sert olan babam, ayaklarımızı mangala dayamamızı kesinlikle yasaklamıştı. Tehlikenin büyüklüğünün bilincinde olduğumuz için hepimiz bu yasağa uyardık. Bu nedenle, o buz gibi şubat akşamı keyfimiz kaçmasın diye babaannem Afroditi, Pontos şivesiyle, "Dur, tandır yapalım,"dedi.

Artık on yaşındaydım ve tandırın ne demek olduğunu biliyordum. Tandır yapmak için masayı mangalın üzerine taşırdık. Masanın üstüne, ayaklarımıza kadar uzanan büyük bir battaniye örterdik. Sonra battaniyeyi kaldırıp bacaklarımızı masanın altına

uzatırdık. Aman ne güzel! Sıcacık. Hayatımda o tandırın bize sağladığı rahatlığın özlemini ne kadar çok duydum. Bacaklarımızı, vücudumuzu ısıtmak için bulunmuş ne güzel bir marifet.

Tandırda ısınır ısınmaz kafam çalışmaya başlardı. "Neneciğim, üşümemek için neden sobalı evde oturmuyoruz?" Bu masum soruya babaannemin cevabı hep aynı olurdu: "Vardı âlâsı vardı," derdi, "Geldiğimiz bu yerde atlar eşek olmuş, eşekler at."

Böyle derdi babaannem ve anlatmaya başlardı, anlattıkları bitmek bilmezdi. Yeter ki dinlemek için keyfin olsun. İtiraf etmeliyim ki onu dinlemek için sonsuz bir arzu duyardım, çünkü okuma yazması olmayan bu kadın hayatımda tanıdığım ilk ve en büyük tarih öğretmenimdi.

Bunu sonradan daha iyi anladım. Çocukluğumda, onun anlattıklarının güzelliği beni alıp götürürdü, hikâyeleri bana sadece tarih değil, edebiyat dersi gibi gelirdi çünkü bu sonu gelmez hikâyelerden Pontos lehçesinin büyülü dünyasına girerdim. O olmasaydı birçok arkadaşım gibi bu dili unutup gidecektim. Bu yüzden ve başka birçok sebepten o okuma yazması olmayan öğretmenimin hatırası karşısında derin bir minnetrarlık duyuyorum.

Ayrıca çocuk bencilliğimle, bizim de bir zamanlar bir evimiz olduğu, her zaman içinde rüzgârlar esen barakalarda yaşamadığımızı duymaktan rahatlıyor, tatmin oluyordum. Şimdiki gibi, farelerin cirit attığı, geceleri yiyecek bulmak için ahşap döşeme ve duvarları deldikleri evlerde yaşamamıştık her zaman. Kapanlar, tuzaklar ve kediler Kalamaria'nın fare sürüleriyle baş edemiyordu. Zaten kıt kanaat, yokluk ve yoksunluk içinde yaşanan bu evlerde zavallı fareler ne bulabilirdi? Her gece, içine peynir konmuş ekmeği yerken annemin "Peyniri küçük küçük ısırın ki yetişsin," demesini hatırlıyorum.

"Ben Varenu bölgesinde Kromni'de doğdum," diye başlardı babaannem Afroditi, sonra derinden iç çekerdi. Bu iç çekme

anlatmaya başlamadan önce bir soluklanma gibiydi. "Böyle güzel memleket başka hiçbir yerde görmedim," derken ikinci, daha derin bir iç çekiş fırlardı göğsünden. "Ne Kafkaslar'da ne de Gurzia'da," diye devam ederdi, Gürcistanı kast ederek. "Orada uzun yıllar, kırk beş yıldan fazla yaşadık ama güzellikte bizim Varenu'muzla mukayese kabul etmez," derdi hayranlıkla. "Annemin çok kardeşi vardı. İki oğlan çocuğu, Miltiadis ve Aristidis, dört kız, Elpida, İrini, Eftihiya ve en küçükleri Sofiya. Hep beraber altı kardeştiler.

Annemin adı Eftihiya'ydı, babamınki Kiriako,. Sana bütün gerçekleri anlatmalıyım çünkü sen ilgileniyorsun," derdi bana. "Babamın evdeki adı Kiriako'ydu, dışarıda, Varenu'da onu Dursun Yazıcızade adıyla tanırlardı. Bizim soyumuz çok zorluklar çekmiş ve yıllar önce, rahat edebilmek için müslümanmış gibi görünmeye karar vermişti. Ama bizim gibi gizli Hıristiyanlar, dinini saklamayanlardan daha dindardı. Bütün dualarımızı söyler, oruçlarımızı hiç aksatmadan tutar, yortularımızı kaçırmaz, dinimizin gereklerini büyük bir bağlılıkla yerine getirirdik.

Atalarımızdan Molla Süleyman'ın yaptırdığı konakta hep birlikte yaşardık. Bodrumun bir bölümünü kiliseya dönüştürmüştük, orada gizlice bütün dini görevlerimizi yerine getirirdik. Birşey daha söyleyecekti babaannem Afroditi ama ben sözünü kesip o konağı bana anlatmasını istedim; sanki miras olarak bana kalmış gibi hissediyordum, benimmiş gibi.

"Bizim konağımız Varenu'da hâlâ duruyor olmalı," derdi babaannem Afroditi. "Çok sağlamdı, tank gelse onu yıkamazdı. Onu büyükbabamız yaptırmıştı."

"Yontma taştan yapılmıştı. En iyi ustaları kullanırdı büyükbabam. Binanın köşeleri, pencerelerin söveleri, çatının kiremit örtüsü bir sanat eseriydi. Dünyanın neresine gittiysem, Karadeniz'de, Kafkaslar'da, Gürcistan'da böyle güzel inşa edilmiş,

böyle şahane, böyle sağlam konak görmedim," derdi babaannem göğsü gururla kabararak. Bizim yöremizdeki bütün öteki evlerin çatıları toprak, kalın saç ya da ağaç kabuklarıyla örtülü olurdu.

"Neneciğim, nasıl toprak kaplıydı, ağaç kabuğu da nedir?" diye sorardım, babaannem açıklardı. "Kalın bir tabaka killi toprakla kaplanırdı çatılar, yağmur suyunu geçirmemesi için de elle çekilen taş bir silindirle sıkıştırılırdı. Bu çatılar yazın içerinin serin olmasını sağlar, yağmurda da su geçirmezdi, su çatının yüzeyinden akıp giderdi. Bazıları da çatılarını dik meyille döşenmiş, kalın saç levhalarla kaplardı. Bu dik çatılar kar toplanmasını, karın ağırlığıyla çatının çökmesini önlerdi."

"Ağaç kabuklarını sordun. Bunlar da ağaçların gövdelerinden elde edilen kalın kabuklardı. Ustalar bunları saçaklara doğru meyilli ve bindirmeli olarak döşerdi, yağmur suyu çatının etrafından dökülürdü. Şimdi anladın mı?" Babannem devam edeyim mi diye sorar ama cevabımı dinlemeden anlatmayı sürdürürdü.

"Evimize ulaşmak için büyük bir bahçenin içinden geçilirdi; konağımız bu bahçenin ortasına kurulmuştu. O bahçede neler yoktu ki? Çiçeklere bakmak hepimizin göreviydi ama kocaman meyve ağaçları da vardı. Bunları yıllar önce büyükbabamız Molla Süleyman dikmişti. Bazılarının boyu konağı bile aşıyordu. Büyüklüğüyle herkesi şaşırtan bir dut ağacı vardı ki boyu Türkler'in minaresini bile geçiyordu.

Bizim köyde cami yoktu. Fakirlik bahanesiyle ve gecikmeler sonucu Varenulular her sene cami yapmaya kalkışır ama cami bir türlü inşa edilemezdi. Bu böyle sürüp gider, bir gecikme öbürünü izlerdi. Bizim dut ağacı Varenu'nun tek minaresiydi. Onu büyükbabam kendi eliyle aşılamıştı. Bir yarısında bal gibi tatlı beyaz dutlar, öbür yarısında hafifçe ekşi, kapkara dutlar yetişirdi.

Ekşi oldukları için kara dutlar benim çok hoşuma giderdi. Tatlıları pek sevmezdim. Ah, bir daha o ağacın gölgesinde durabilseydim."

O anlatırken benim ağzım sulanırdı. Bütün ekşi yemişler gibi, ekşimsi kara dutları ben de çok severim. Onlara karşı bir zaafım var. Çok tatlı meyveler hiç hoşuma gitmez. Bu kış ortasında büyükannemin ekşi dutları hatırlatması gerekir miydi?

Sulanan ağzımı sildim, babaannem hikâye yumağını açmayı sürdürüyordu. Yüksek dağlardan sürekli tertemiz su getiren küçük dereyi anlattı bana, bizim bahçenin içinden geçip mahallenin öbür bahçelerini de sularmış. Sonra Varenu'nun sınırlarına ulaşıp orada küçük bir şelale oluştururmuş.

"Bu suyla sebzelerimizi sular, ineklere su verir, konağın bütün işlerini yapardık. Ortadaki giriş kapısının üzerinde, usta elinden çıkma, güzel bir taş levha vardı. Üzerinde, Osmanlı yazısıyla ve kabartma harflerle yazılmış, konağın sahibinin adı (M. S. Y. Z.) ve inşa tarihi bulunuyordu. "Molla Süleyman Yazıcı-Zade." Hicri 1196 yani 1818.

Peki kimdi bu adam, diye sorardım ben saflıkla. Sizlerle ilişkisi neydi? Konağın büyükbabana ait olduğunu söylemiştin. "İşte, dedim ya" diyordu babaannem, "Büyükbabamızı bu adla tanıyorlardı." Neden öyle, diye tekrar soruyordum ben. Benim çocuk kafamın anlayamadığı birşey kalmasın diye büyükannem sonu gelmez anlatısına yeniden başlıyor, hikâye yumağını yeniden açıyordu.

Böylece Kromni'deki insanların hayatlarının biraz garip olduğunu öğrenmiştim. Resmi olarak Müslüman olduklarını söylüyorlardı ama gizli Hıristiyan'dılar. Ne zaman oldu bu, diye tekrar sorardım, neden buna gerek duydular? Babaannem Afroditi bana nasıl somut bir cevap vereceğini bilmezdi. Okur yazarlığı olmayan bu kadında şimdi hayran kaldığım şey, tam olarak

bilmediği ve doğru olduğuna inanmadığı hiçbir cevabı vermemesiydi. Belki de benden çekiniyordu, çünkü küçüklüğümden beri bana makul görünmeyen, mantıklı olmayan, aşikâr olmayan hiç bir cevabı kabul etmezdim.

Söylediklerini daha iyi anlamak için ona şöyle soruyordum: Acaba Türkler sizi korkutuyor muydu ya da tehdit edip size eziyet mi ediyordu? "Hayır," diye yanıtlardı, "Bu söylediklerinden hiçbirini büyüklerimizden işitmedim. Ne eziyet ettiklerini, ne de korkuttuklarını. Biz böyle doğmuştuk ve biliyorduk ki asıl inancımız Hıristiyanlık'tı, Türk komşularımızla huzur içinde yaşayabilmek için de Müslüman olduğumuzu söylüyorduk. Bu hikâyenin nasıl başladığını içimizden hiç kimse işitmemiş. Varenu'da büyükbabam bizim Hıristiyanlar'ın papazı aynı zamanda da Varenu'da yaşayan, sayıları az da olsa gerçek Müslümanlar'ın mollasıydı."

Onu rahatsız eden bu hikâye hakkında benim meraklı sorularıma bir son vermek ister gibi yine konağı tarif etmeye başlardı.

Ona zor sorular soran meraklı torununun kafasındaki dini ve etik meseleleri yerli yerine oturtmak için konağın bodrumunu tarif etmeye başladı. "Bodrum iki kısma ayrılmıştı. Cepheden bakıldığında bahçe meyilli olduğu için, bodrumun bir kısmı toprak altındaydı, binaya ise birkaç basamaklı bir merdivenle giriliyordu. Binaya soldan, batı tarafından bakıldığında ise bodrum duvarı görülebilirdi, buradaki bir kapı sayesinde bodrumun büyük bölümüne, geçilirdi. Burası bir ağıldı, inekleri orada tutuyorlardı.

Öbür taraftan bakıldığında duvar toprak altında kaldığı için görünmezdi. Bodrumun bu kısmı ağılın olduğu taraftan çok daha küçüktü. Ağıl tarafında havalanmayı sağlamak için küçük pencerecikler olmasına rağmen bu tarafta duvar tamamen yere gömülü olduğundan pencere açılması mümkün değildi."

Peki, orada ne vardı diye soruyordum sabırsızlıkla. "Orada, evladım," derdi babaannem, "Küçük ibadethanemiz vardı. İsa'ya inancımızı gizlemek zorunda kaldığımız için bölgemizdeki gerçek Hıristiyanlar'ın yaşadığı her evde ağılın bir kısmı aileye mahsus bir kiliseye dönüştürülmüştü.

Oraya içerden, köşedeki odalardan birinin tabanındaki mahzen kapağından iniliyordu. O bölüm tamamen kapalı olduğundan, dışarıyla iletişimi yoktu. Açık açık kilise kuramadığımız için böyle yapılmıştı."

Neden dininizi saklıyordunuz? diye soruyorum büyük bir merakla. "Çünkü, çünkü," derdi babaannem, bana açıklamasının doğru olup olmayacağını düşünürken boğazına birşeyler düğümlenir gibi olurdu. Ama böyle meraklı bir torundan nasıl kurtulunabilir? Israrlı sorularıma son vermek için, yüzünde sıkıntılı bir ifadeyle, "Çünkü birisi hata yapıp, mesele anlaşılırsa cezası kafasının uçurulmasıydı," derdi. Sonra, benim tekrar lafa girmeme fırsat vermeden, o aile kilisesinin duvarlarının yerden tavana kadar ikonalarla kaplı olduğunu anlatmaya geçerdi.

O kadar çok ikonaya ne oldu diye sorardım yine merakla. "Ah yavrum," derdi gözleri yaşararak, "İyi günlerin geldiğini sandık. Sultan bizlere, gizli Hıristiyanlar'a, hiç bir cezası olmadan meydana çıkmamıza izin verdi; ama kime güvenilebilirdi ki? Bak sonra neler oldu.

Yaşlılar doğdukları yerden ayrılmak istemiyordu, ama biz gençleri evlenip Kafkasya'ya, Gürcistan'a ya da Rusya'ya gitmeye zorluyorlardı. Bu bunalımlı zamanlarda, Türk halkının muhtemel intikam saldırılarından uzakta olmamız için, yuvamızı başka ülkelerde kurmamızı istiyorlardı.

İkonaların hepsi çocuklarla torunlar arasında paylaştırıldı. O zamanlar aileler kalabalıktı, çocuk sayısı da fazlaydı. Hepimiz ikonalardan aldık, sonra da onları kendi çocuklarımız arasında

paylaştırdık," dedi babaannem. "Ama sürgünler, yaşadığımız zorluklar, daha sonra Rus Devrimi'nin yarattığı korku ve son olarak da Yunanistan'a göçtüğümüzde ikonaların hepsi kaybolup gitmişti. Bildiğim kadarıyla, artık yakın akrabalar arasında hiç kimsede o devirden kalma ikona yok. Yalnız ben bir tanesini kurtardım ve onu senin için saklıyorum," dedi, "Ama eğer sonuna kadar iyi bir öğrenci olmayı sürdürmezsen, onu sana emanet etmemi bekleme."

O akşam bu sözü verdi ama ikonayı göstermedi, çünkü saklıyordu onu. Kuşaklar boyu gizli Hıristiyan olarak yaşamak kolay şey değil. İnancını, kutsal saydığı şeyleri gizleme alışkanlığından bir tortu kalır insanda.

Peki, babaanne, büyükbabam Hristo ile ne zaman evlendin? diye soruyorum. Derin derin içini çekiyor. "Ah, evladım, eskiden işler şimdikinden çok farklıydı," diye cevaplıyor. "O zamanlar çocukların evlenme işini ana-babalar ayarlardı. Çocukların bu konuda fikir beyan etmesi ayıptı. Kız kaçırmalar olurdu ama bu gibi şeyler çok nadirdi. Ayrıca, şimdikinden çok daha küçük yaşlarda evlenilirdi. Küçük bir çocuk olarak, başka bir ailenin bizi oğlu için seçmesinden mutluluk duyardık."

Peki, büyükanne, aynı köyde yaşayıp da Hıristiyan değil Müslüman olanların kız istemesinden nasıl kurtuluyordunuz, diye şaşkınlıkla soruyorum.

"Bizim zamanımızda insanlarımız artık inançlarını gizlemiyordu. Ama, babalarımızın ve büyükbabalarımızın zamanında bu büyük bir sorundu." Niye sorundu, babaanne?" diye üsteliyorum.

"Sana cevap vermezsem beni rahat bırakmayacaksın," deyip hikâyesinde yeni bir sayfa açmak zorunda kalıyor; bu yeni sayfanın onun için sıkıntı ve mahcubiyete yol açacağını hissediyordum.

"Sana büyükbabamız Molla Sülleyman'ın kızı Gülbahar yüzünden başına neler geldiğini anlatayım. Gülbahar'ın gerçek adı

Maria'ydı. Daha önce söylediğim gibi rahmetli Molla Süleyman, Varenu'nun gizli Hıristiyanlarının papazı, aynı zamanda da Kromni'deki gerçek Müslümanlar'ın hocasıydı. Hepsi de karakteri ve iyilik severliği yüzünden ona büyük saygı duyardı. Dinle şimdi, zavallının kızı Maria yüzünden başına gelenleri.

"Maria benim büyükannemdi," diye devam etti Afroditi. "Onun resmi adı Gülbahar'dı.

Molla, Kromni'nin Loria köyünden Seyit Ağa ile arkadaştı. Seyit Ağa gerçek bir Osmanlı'ydı ve Kromni'de kök salmıştı. Ne zaman Molla, Loria'ya gitse, onu Seyit Ağa debdebeyle ağırlardı. Seyit Ağa, Molla'ya hayrandı, özelikle de kutsal Kuran'dan ezbere ayetler okuyabilmesini takdir ederdi. Onu bilge kişi sayar, ne zaman bir sorunla karşılaşsa vereceği öğütleri dinlemek isterdi. Molla'dan öğüt almak isteyen sadece Seyit Ağa değildi. Seyit Ağa'nın yolu ne zaman Varenu'ya düşse, onu hep Molla ağırlardı."

Madem ki birbirlerini çok sevip sayıyorlardı, ne geldi başlarına, diye soruyorum. Öğrenme isteğimin sonu gelmiyor.

"Çok acelecisin, sorularınla hep lafımı kesiyorsun. Soru sormaktan vazgeç biraz, her şeyi sana anlatacağım," dedi babaannem kızarak.

Hemen sesimi keserdim çünkü babaannemin kızıp anlatmaktan vazgeçme tehlikesi vardı, sonra da meraktan çatlayarak yedi gün daha beklemem gerekebilirdi.

"Anneannem Gülbahar Varenu'da 1784'te doğdu. 1796 şubatında on iki yaşını ancak doldurmuştu. O sıralarda bir gün Loria'ya gitmekte olan Seyit Ağa Varenu'dan geçiyordu ama kış şartları atla gitmesini zorlaştırdığı için Molla'ya misafir oldu.

Eve gerçek bir Osmanlı gelince, evin kızları ortadan yok olurdu. Seyit Ağa yoluna devam etmek istedi ama Molla onu bırakmadı, hava sertleşti, bu gece kal, yarın devam edersin, dedi.

Böylece o gece Seyit Ağa Varenu'da kaldı ve Molla tarafından Osmanlı âdetlerine göre ağırlandı. Misafir odasına sadece yaşlı kadınlar, yüzleri örtülü olarak girebilirdi. Kızlar için bu mümkün değildi. Ne görünür, ne de sesleri işitilirdi.

Ne yazık ki, on iki yaşındaki Gülbahar o sırada koridordan geçerken misafir odasının kapısı aralıktı. Küçük Gülbahar, merakından, Seyit Ağa'yı görmek için içeriye bir göz attı. İşte olan oldu."

Talihsizlik bu muydu be, babaanneciğim, diye sordum. "Sana lafımı kesme demedim mi?" diyip anlatmayı sürdürdü.

"Seyit Ağa o anda Gülbahar'ı görüverdi. Kızın endamından çok etkilenmişti. Seyit Ağa'nın Loria'da Hüseyin adında on sekiz yaşında bir oğlu vardı. Tam oğluma göre bir gelin, diye düşündü Seyit Ağa, ama o gece bir şey söylemeye cesaret edemedi.

Ertesi sabah hava düzelmişti, Seyit Ağa Molla'ya misafirperverliği için teşekkür ettikten sonra atıyla yola çıktı.

O yıl nisanı sonunda, karlar tamamen erimişti. Seyit Ağa, Kromni'nin Mohora köyüne adamlarını gönderip, yörenin en meşhur çöpçatanı Fatma'yı Loria'ya getirmelerini istedi. Ama Fatma da bizdendi.

"Babaanne, nasıl bizdendi?" diye soruyorum.

Babaannemin kısa cevabı şu oldu: "Evladım, şunu söylemek istiyorum ki Fatma bizim gibi gizli Hıristiyan'dı." Ancak bu kez sözünü kestiğim için beni azarlamamıştı, çünkü merakımı haklı bulmuştu galiba; duraksamadan söze devam etti:

"Fatma Seyit Ağa'nın Gülbahar'ı oğlu Hüseyin'e gelin almak isteğini işitince korktu, ama korkusunu belli etmedi. Seyit Ağa'ya istediğini yapacağını, ama şu anda kayınbabasının çok hasta olduğunu, önce Mohora'ya gideceğini, ilk fırsatta da çöpçatanlık için Varenu'ya geçeceğini söyledi.

Fatma, Ağa'nın verdiği hediyeleri yüklenip, atlı adamların eşliğinde Loria'dan ayrıldı.

Mohora'ya varıp ona eşlik eden atlılar geri döner dönmez, Fatma kendi atına atlayıp bir amazon gibi, ok hızıyla Molla Süleyman'ın evine gitti. Bu feci olayı önleyip, Molla'nın Ağa'yı gücendirmeden, evlenme meselesini atlatmanın yolunu bulmasını istiyordu.

Fatma çok sert bir şekilde Molla'ya sordu: 'Bu köpek senin kızın Gülbahar'ı nerde gördü de şimdi kendine gelin almak istiyor? Eğer kabul edersen kızı kaybederiz. Türk olur çıkar. Hayır dersen Seyit Ağa'yla aran bozulacak. Şimdi ne yaparsan yap!' Bunları söyleyen Fatma, Mohora'daki evine dönmek üzere atına atladı."

Peki neden Fatma Seyit Ağa'ya köpek dedi babaanne, diye sordum merakla. Madem büyükbabanın arkadaşıydı...

"Yavrum, Müslümanlar'a böyle demeğe alışmıştık, ama senin anladığın manada söylemiyorduk."

Peki, babaanne, Hüseyin'le evlenseydi neden kaybolmuş olacaktı, diye tekrar sordum. "Şimdi nasıl anlatayım sana, evladım. Bir Türk ailesinde kızlarımız Hıristiyan olarak sahip oldukları tüm özgürlüklerini kaybederdi. Daha da kötüsü artık ibadetimizi ne açık, ne de gizli olarak sürdürebilirdi.

Son söylediğini tam olarak anlayamadım ama sinirlendiririm diye tekrar sormaya cesaret edemedim. Devam etmesini bekledim.

"O gece dedemiz hiç uyumadı. Çevresindeki insanların binlerce sorununu çözen adam şimdi kendi sorununu çözemiyordu. Güneş doğarken Molla yatağından memnun bir şekilde kalktı. Çözümü bulmuştu.

Vareanu'da akrabası olan Yazıcızade ailesi vardı. Yazıcızade'ler büyük bir aileydi, çok çocukları vardı, ama yoksuldular. Tursun adında iyi bir oğulları vardı. Evde onu Kiriako diye çağırıyorlardı. Molla onu müstakbel damat olarak seçti. Seyit'in resmi teklifi gelmeden önce herşey çok çabuk ve hızla halledilmeliydi

Gel gör ki töreye göre oğlanın ailesinin gelinc talip olması gerekirdi. Kızın babasının damadı istemesi utanılacak bi şeydi. Reddedilmek ise hakaret demekti. Ayrıca böyle bir şey köylerinde hiç olmamıştı. Kuşaklar boyu alay konusu olurlardı.

'Alay edeceklerse etsinler,' dedi Molla kendi kendine. 'Kızımızı ve ailemizin ruhunu kurtaralım.'

Tursun'un babası ile buluşma hemen o sabah gerçekleşti. Tursun'un babası Molla'nın teklifini değil reddetmek, onunla dünür olmayı büyük bir şeref olarak kabul etti.

Molla dünüre Seyit Ağa ile aralarında çıkan durumu anlattı ve hemen pazar günü çocukları nişanlamak üzere ziyarete gelmesini rica etti. O zamana kadar bu sır ikisinden başkasının kulağına gitmeyecekti. Böyle de oldu.

Pazar günü haber bütün Varenu'ya yayıldı. Tursun Yazıcı, Molla Süleyman'ın kızı Gülbahar'la nişanlandı.

Mohora'daki Fatma aynı gün haberdar edildi. Hemen pazartesi sabahı amazon arabulucu atına atlayıp, Loria'da Seyit Ağa'nın evine gitti.

'Seyit Ağa Efendi,' dedi Fatma, 'Geç kaldık. İki genç sözlüymüş, dün de nişanlandılar.'

Seyit Ağa daha erken davranmadığı için kendine küfretti. Şubattan nisana kadar beklemiş, oğlu için bu denli iyi bir gelini kaybetmeye kendisi sebep olmuştu."

Ben bir şey demedim. Anladıklarımı anladım, anlamadıklarımı da ne diye sorayım. Her şey o kadar karışık ki. Konulardan birine anlam verirken, öteki işi karıştırıyordu. İşin ucunu bıraktım. Babaannem Afroditi'ye dönüp sordum:

Büyükanne, dedem Hristo'yla nasıl evlendiğini de bir anlatsana bana.

Evliliğinin hikâyesini anlatmak istemiyormuş gibi göründü ama ısrarım üzerine razı oldu. "Ailemizde bana gelen evlenme

tekliflerinin ilki değildi Hristo'nunki," diye başladı. Sahi mi, diye sordum, büyükbabamdan başka taliplerin de mi vardı? "Evet, Stiliko vardı. Ne biçim ad bu Stiliko diyorum. "Memleketimizde Stelyo'lara Stiliko derdik," diye yanıtlıyor.

"Stiliko anne ve babasıyla beraber damat adayı olarak Varenu'daki konağımıza geldiğinde onu tanıdım, oturdukları odanın anahtar deliğinden kardeşlerimle beraber onları gözetledim. Sıra ile hepimiz onu gözetledik sonra herkes fikrini söyledi.

Stiliako'yla ana babası, misafir odasında oturdukları sürece ben de onları gözetledim. Bu ziyaret sonuçta benimle ilgiliydi. Şimdi yaşlandığıma, ölüme yaklaştığıma göre, itiraf etmem gerekir ki onu sevdim."

Sevdin mi? Tanışmamış olduğunuza göre nasıl sevebilirsin? Sevdiysen niye evlenmediniz? Onu soru yağmuruna tutuyorum.

"Stiliano Varenu'dan değildi, Kromni'nin Moxora'sındandı. Törelerimize uyarak babam ziyaretleri ve evlenme teklifleri için onlara teşekkür etti, cevabını birkaç günde vereceğini söyledi." Sonra ne oldu diye tekrar soruyorum. "Sonra ne yaptı, kiminle konuştu, ne sordu bilmiyorum, ama babamın cevabı olumsuzdu. Daha sonra annemden öğrendiğime göre babam Stiliano'ya olumsuz cevap vermiş çünkü onun akşamcı olduğunu öğrenmiş, bir de kemençe çalarmış. Bir akşamcı ve kemençeci nasıl bir aile kurabilir, nasıl aile reisi olur, aklı fikri hep eğlencede, şarkıda, kemençede olursa."

Bu delikanlı baban tarafından damatlığa kabul edilmeyince ne yaptı, diye soruyorum Afroditi'ye. Yanağından bir damla yaş süzülüyor. Mendiliyle göz yaşını kurulayıp bana cevap veriyor: "Stiliano Kromni'den Rusya'ya gitti, bir daha da dönmedi, ne olduğunu hiç işitmedik." Kendi kendime gencin hakarete tahammül edemediğini, ahlakçı toplumumuzda gururu incindiği için, alıp başını gittiğini düşündüm.

Zavallı Stiliano hakkındaki düşüncelerim babaannemin hikâyesine devam etmesiyle kesildi. "Sana bir şey söyleyim yavrucuğum, hayatta sevdiğin birisi karşına çıkarsa onunla evlen. Seçimin yanlış bile olsa, sevdiğin insana varmamış olmanın hatırasıyla yaşamaktan daha mutlu olursun. Anahtar deliğinden Stiliko'yu gördüğümde, ona âşık olmuştum."

Büyükannem tam bunları söylemişti ki sokak kapısının açıldığını işittik. Gelen kardeşim Sotiri'ydi, gece eğlencesinden dönüyordu.

"Siz hâlâ oturuyor musunuz," diye sordu. "Farkında değil misiniz? Saat gecenin birini geçti. Yarın sabah kalkamayacaksınız." Nedenmiş diyorum ona, sen kalkabilecek misin? Korkma, yarın sabah gün ağarırken kalkarız biz, kiliseye Pazar Ayini'ne de gideriz.

Bu konuşmayla gecenin büyüsü bozuldu, hepimiz kalkıp yataklarımıza yöneldik ama büyükannemin, büyükbabam Hristo'yla nasıl evlendiğini öğrenme merakı içimi kemiriyordu. Acaba onu da mı anahtar deliğinden görmüştü? Ulan, Sotiri, ne yaptın, hikâyeyi en meraklı yerinde kestin!

Babaanneme yatağına kadar refakat ettim ve yarın devam edeceğimizi söyledim. Ama beni hemen uyku tutmadı, bu hikâyenin nasıl bittiğini hayal edemiyordum.

Ertesi sabah tabii ki büyükannem beni erkenden uyandırdı, kiliseye gittik. İki üç arkadaşımla beraber kilisede papaz yardımcılığı yapıyordum, geç kalıp ayinde sorun çıkartmayı asla istemezdim.

Ama o pazar günü akşam olmasını beklemedim. Ayrıca pazar gecelerini fazla uzatmak mümkün değildi çünkü ertesi sabah okulda olmam gerekiyordu. Ayrıca merakım bir sonraki cumartesiyi beklememe izin vermiyordu. Onun için akşama doğru büyükannemin yanına yaklaştım, hikâye yumağını açıp, benim için

önemli olan, büyükbabamla evlenme faslını anlatması için ona yalvardım.

"Büyükbaban," diye başladı, "Kromni'den değildi. Ailesi Trabzon'un Zilmera'sındandı, bütün ailesi de orada yaşıyordu. Büyükbaban yorgancıydı."[1]

Yorgancı nedir diye sordum. "Yorgancı diye yatak yorgan dikenlere denir." Büyükbabam Trabzon'dansa seni Varenu'dan nasıl aldı? Merakım buydu. "O dönemde bu meslekten olanlar, inşaatçılar gibi gezgin olurdu. Evlerde çok sayıda, güzel yorgan bulunmasına büyük önem verilirdi, bu yüzden yorgancılar çok aranırdı. Ayrıca sonbaharda herkes yorganlarını söküp, yünlerini yıkayıp, güneşte kuruturdu. Sonra da yorgancı gelir, yünü güzelce tarayıp, yumuşak, güzel bir yorgan dikerdi. Bizim orada yorgancılar çok makbuldü. Bir yorgancının işsiz kalması için çok tembel ya da beceriksiz olması gerekirdi.

Büyükbabanın ailesi bizimkilerin yabancısı değildi. Molla Süleyman zamanından tanışırlardı, onlar da Klosti'ydi." Klosti ne demek diye soruyorum birden. "Memlekette bizim gibi görünüşte Müslüman olup gizli Hıristiyan olanlara böyle denirdi. Bizimkiler açığa çıkıp gerçek inançlarını itiraf edince, ötekiler bize Klosti adını verdi çünkü geri dönüş yapmıştık. Gerçek Müslümanlar kızıp bize Tenesur dediler, bu hak dinini inkâr edenler anlamına geliyordu. Önemli olan şuydu ki büyükbaban çok çalışkan, çok aranan birisiydi, mükemmel bir yorgancıydı.

Büyükbabanın bir önceki soyadı Başoğlu'ydu. Kız isteme usulüyle tanıştık sonra ailelerimizin kutsamasıyla evlendik.

"Evet," diye devam etti babaannem, "O yıllarda Klosti çiftlerin hepsi için zorunlu olan bir şart vardı. Sultan bize tanrımıza serbestçe ibadet etmek için izin vermiş olabilirdi ama bizimkilerin

[1] Bu kelimeyi "yorgancis" olarak kullanıyor.

Türk dovletine itimatları yoktu." Dovlet nedir, diye soruyorum. "Dovlet devlet demektir, yavrum." Sonra ne oldu? Evlenmenin şartı neydi? "Şart bizim için de bütün yeni evli klostiler için de Türkiye'den gidip, Rusya'da, Kafkasya'da ya da Gürcistan'da evimizi kurmamızdı. Büyüklerimiz doğdukları yerde ölmek istiyordu. Bizim için ise güvenli ve özgür bir hayat...

O yıl, büyükbaban Hristos'la evlendikten sonra bütün köylülerimizle beraber hayatımda son kez *parharia*'mıza gittik. Ona hikâyesine devam etme fırsatı bırakmadan, hemen *parharia* nedir, diye soruyorum.

"Pontos'ta her yaz, evlerimizi bırakıp, sürülerimizle dağlara çıkardık. Orada, iki bin metre, hatta daha yükseklerde otlaklar olurdu, karın erimesiyle birlikte bol miktarda, yemyeşil, taze otlar yetişirdi. Mayıstan itibaren o yemyeşil otlaklarda kucak dolusu, küme küme kır çiçekleri açardı; o güzelliği hayatım boyunca dünyanın hiç bir yerinde görmedim. İnekler yaz boyunca o harika otları, kır çiçeklerini yerdi; bu sayede süt ve tereyağı da mis gibi kokardı. Yıllar geçmiş olsa da hâlâ o unutulmaz rayiha burnumdadır. Eylülde döndüğümüzde de Varenu'da bol bol taze ot bulurduk.

Parhari'de ne kadar insan olurdu, babaanne?

"Ah, yavrum, orada Pontos'ta her köyün kendi parharisi olurdu, her parharide de her ailenin kendi evi."

Ne? Parhari'de de mi evimiz vardı diye soruyorum şaşkınlık içinde. "Tabii ki bir çok şeyimiz vardı. Orada herkesin evi olacak da bizim olmayacak mı?" diye bir soruyla cevap verdi babaannem.

Kalamaria'da, KKOI sokağındaki barakadan başka ev görmemiş olan bir çocuk olarak, parharideki evimiz nasıldı diye soruyorum.

Bu soru, babaannemin yeniden başlaması için bir sebep oldu. "Varenu'nun parharileri," dedi, "Mecit'deydi. Kromni'nin en

büyük en güzel ve en yüksek evi diyorlardı ona." Babaannem, duygulanıyor '*Ne güzel kaval çalıyor Mecit'in çobanları*' şarkısını mırıldanarak söylüyor. Başladığı şarakıya devam edip rahatlaması için onu kendi haline bırakıyorum:

Ulu dağlar yeşillikler içinde,
Yıllar akıp gidert gençlik içinde.
Ulu dağlar açılın ki geçeyim,
Ama senden köpeciğim,
Ben nasıl vazgeçeyim?
Küfem ağır; bir kayaya oturdum,
Sana küstüm, Varenu'dan kız alıcam.

Oradaki evimiz nasıldı diye soruyorum. Sanki anket formu dolduruyorum.

"Parharideki evlerimiz hemen hemen bir örnekti. Küçük ama taştan ve sağlam. Kışın sürprizlerine ve özellikle de kara dayansın diye. Dik meyilli çatı, karın akıp gitmesi için kalın saçla kaplanmıştı. Çatının üstünde kar toplanırsa, Tanrı korusun, evin tavanı çökebilirdi. Birçokları eylülde *parhari*'yi terk etmeden önce evin içinden kalın direklerle tavana destek verirdi. Her avluda kendiliğinden su akardı, ama ne su!" diye anlatırken babaannem Afroditi neredeyse ağlayacak gibi oluyordu. Evlendikten sonra memleketinin *parhari*'sine son defa gitmiş, oradan da genç çift "özgürlük yolculuğu"na çıkmıştı. Benim aklım Kromni'nin parharisinde bıraktığımız evimizde kalmıştı.İşte, orada da bir evimiz vardı ve ben bunun hakkında hiç bir şey bilmiyordum. Varenu'daki evimizle gururlanırken, yükseklerde, Kromni'deki Mecit'in *parhari*sinde taş bir evimiz daha vardı. İki ev, onları kendi malımmış gibi düşünüyordum. Başkaları ilgilenmediğine göre...

"Böylece yeni evliler olarak vapurla Trabzon'dan Batum'a doğru yola çıktık," diye hikâyesine döndü babaannem. "Batum bizim için yabancı bir şehir sayılmazdı. O yıllarda bu güzel şehrin ahalisinin çoğu Rum'du. Bizden önce oraya gitmiş çok sayıda yakınımız da vardı. Büyükbabanın iş endişesi yoktu çünkü zanaat sahibiydi, insanların çoğu da kendi memleketlileriydi ve yorgana düşkündüler. İş, istemediğin kadardı. Yeter ki çalışmak iste.

Vapurumuz, Batum'a vardığında, akrabalarımız limanda bizi bekliyordu; yabancı bir ülkeye ayak basan herkes gibi, önce Ruslar'a adımızı kaydettirmemiz gerekiyordu. Büyükbaban Hristos Ruslar'a adının Hristos Başoğlu olduğunu açıklamak istemedi, adını Hristos Andreadis olarak verdi. Andreadis onun gerçek adı değildi. O adı tesadüfen seçmişti çünkü Başoğlu adını vermek istemiyordu." Başoğlu'nu neden beğenmiyordu diye soruyorum tekrar.

Böyle yaptı çünkü Batum, Türkiye sınırına çok yakındı, yaklaşık on altı kilometre mesafede. Türkiye'yle Ruslar arasında çok sık savaşlar olmuştu. Büyükbaban, olur da Türk ordusu bir kez daha Batum'a girerse, daha düne kadar Müslüman bir Türk iken Batum'da kendini Rum ve Hıristiyan olarak tanıtmasının sonucu ne olur diye kaygılanıyordu. Neme lazım diye düşünmüştür.

Kardeşlerim de birbiri ardından Gruzia'ya geldi. Sadece erkek kardeşim Aristidi gelmedi. O çok vatansever, hayat dolu bir insandı. 1900'lerin başlarıydı. Balkan Savaşları başlamadan önce Bulgarlar Rumlarla Makedonya'yı almak için savaşıyordu. Türkiye çöküyordu. Vatansever, genç ve bekâr olduğu için, gönüllü olarak, Makedonya Mücadelesi'ne katılmak üzere oraya gitti. Makedonya savaşları bittikten sonra nihayet öğrendik ki Volos bölgesine yerleşmiş ve evlenmiş. Bolşevik ihtilaline kadar

zaman zaman haber aldık, sonra bağımız koptu, yaşayıp yaşamadığını bilmiyoruz.

Hikâyesini sürdürebilmek için göz yaşlarını kuruladı.

"Birçok çocuğumuz oldu. İlk oğlumuz Kiriakos bebekken öldü. O yıllarda çocuk ölümleri çok yaygındı, yok yere ölürlerdi. Ondan sonra gelen senin babandı. Ona da Kiriakos adını verdik. Daha sonra halan Rudi doğdu, o ailesiyle birlikte Rusya'da kaldı, yaşayıp yaşamadığını ya da nerede olduğunu bilmiyoruz. Rudi'den sonra Marika halan doğdu, sonra amcaların Apostolos, Davit, en son da Nikos. Ah, Nikos," dedi büyükannem ve hıçkırıklara boğuldu.

Nikos beş yaşında ölmüştü ama babaannem hayatının sonuna kadar, ne zaman onun adı geçse ağlardı. Annem, babaannemin ilaçları karıştırıp küçük Nikos'a yanlış ilaç verdiğini, bunun da oğlunun ölümüne sebep olduğu için kendini suçladığını anlatmıştı.

Babaannem Afroditi'ye çok acıyordum, çünkü hayatı boyunca başından acı olaylar geçmişti. Batum'daki büyük mezarlığın Yunanlılar'ın yattığı bölümüne Nikos'cuğu gömmüştü, ondan az sonra da Hristos'un dedesini. Batum'dan Yunanistan'a gidişin zorlukları çok sonra ortaya çıktı, o zaman ailenin sorumluluğunu en büyük oğlu, benim babam Kiriakos Andreadis üstlenmişti.

"Büyükbaban Hristos Zilmera'da 1859'da doğdu, Batum'da 1913'te öldü. Kayınpederim, kayınvalidem onların dedelerinin hepsi Müslüman mezarlığına gömüldü. Bizim ailelemiz 1867'den sonra Hristiyan olduğunu açıklayabilen ilk kuşaktı.

"Ah, ölülerimizle neler çektik," deyip iç geçiriyordu büyükannem.

Onun hislerini kale almadan, neler çektiniz diye soruyordum. "Ah evladım," diyordu, "Acımasızlar, açığa çıkmamızdan önce soyumuzu sopumuzu gömdüğümüz Müslüman mezarlığına

girmemizi yasakladılar. Öçlerini böyle aldılar. Biz dualarımızı ve ayinlerimizi Müslüman kabristanının duvarının dışında yapar, akrabalarımızın mezarlarına uzaktan bakardık. Genç evliler olarak Gruzia'ya gittik de bu korkunç ıstıraptan kurtulduk. Ama geride kalan yakınlarımız acı çekmeyi sürdürüyordu."

Varenu'daki konağa ne oldu diye sordum. Babaannemin anlattıklarından, o konağın ihtişamı kalmıştı hayalimde. Duruyor mudur, yoksa Türkler onu yıkmış mıdır diye sordum. "Muhakkak duruyordur," dedi, "Onu alan kişinin yıkması için aptal olması gerekir. Ama sana bir şey daha söyleyim. Böyle sağlam bir ev ancak tankla yıkılabilir."

Dinlediklerimden tatmin olmamış halde, Mecit'in *parhari*'sindeki taş ev ne oldu diye soruyorum. "Tanrının bir kulu onu alıp ailesiyle içine yerleşmiştir," diye cevap veriyor. Demek ki iki tane güzelim evi Kromni'de terk ettik diyorum üzüntüyle.

Babaannemin söyledikleri beni ikna etmişti ya da bunların gerçekliğine, bize ait iki ev olduğuna inanmak istediğim için anlattıklarına inanmıştım. Bizim de bir yerlerde iki tane evimiz olduğunu, her zaman Kalamaria'daki KKO1 sokağındaki gibi bir barakada yaşamamış olduğumuzu bilmek ne büyük gönül rahatlığıydı. Kimbilir, en azından Varenu'daki konağa yeniden sahip olabiliriz, diye düşünüyor, seviniyordum. Çok gerekirse parhari'deki evden vaz geçebilirim.

Batum'da buradaki gibi barakada mı kaldınız, yoksa eviniz var mıydı diye soruyorum. "Batum'da ev mi? Üç yıl kirada oturduk, sonra iki tane ev sahibi olduk. Bir tanesi Batum'da, Açarkaya Yiuliça'da, öbürü, yazlık, Batum'un on dört kilometre dışında, Ahalson'da. Kız kardeşim İrini'yle çok zengin olan kocası Haralambos Karvunidis de Ahalson'da yaşıyorlardı. Bizden daha önce gelmişlerdi, kardeşimin kocası bir *daça* yapmıştı orda, hizmetlerinde onlarca işçi çalışıyordu.

"Ah," diye ekledi büyükannem, "Ahalson'da sakin bir dere akardı, benim aşırı temizlik merakım yüzünden loğusayken çarşafları yıkamak için dereye girince düştüm, sular beni sürükledi ve olan oldu. Sağlığım bozuldu, vücudum tutuldu. Bu gün bile o tedbirsizliğimin cezasını çekiyorum.

Ahalson'da kendi Yunan Metamorfosis kilisemiz vardı. Kız kardeşim Sofia da Batum'daydı. Onun Takba köyünde yazlık evi vardı. Batum'da kendi kilisemiz, Aya Nikola vardı. Ah, Batum'da herkes nasıl da dans ederdi?"

Babaanne, Batum'daki evimiz nasıldı? "Oradaki evler, yavrum, iki katlı ya da üç katlıydı. Çoğunlukla dört, beş ev birbirine bitişik olur, ortada, müşterek, temiz lalaça kaplı kocaman bir avlu bulunurdu."

Anlattıklarından hiç bir ayrıntıyı kaçırmamak için, her zamanki gibi soruyorum: Büyükanne, lalaça nedir? "Lalaça, evladım," diye yanıtlardı beni, "Yüzeyleri düz olan bembeyaz taşlardı, onlar dere yataklarından ya da deniz kıyısından toplanırdı. Akarsuyun etkisiyle çok hoş, düz ve parlak yüzeyleri olurdu. Evin kadınları haftada bir kaç kez avlunun taşlarını sabunlar, temizlerdik, çocuklarımız bu tertemiz taşların üstünde oynardı.

Her avlunun yüksek, demirden parmaklıkları vardı. Bizim avlunun yüksek demir bir kapısı vardı. Bir defasında bu kapının menteşesi kırılmıştı, kapı avlu tarafına devrildi, kardeşin Hristos'u da beraberinde sürükledi. Kardeşinin yüzündeki iz bu kazadan kalmadır, çok küçüktü o zaman. Şükürler olsun ki çok güçlü bir çocuk olduğundan kapının ağırlığına dayanabildi."

Demek ki babaanneciğim, iki evi de Batum'da bıraktık? Bir tanesi şehrin içinde, öbürü Ahalson'da. "Evet yavrum. İki ev ama ne evler!" Ben, bıraktık derken sanki evler bana aitmiş gibi konuşuyordum, halbuki o tarihte daha doğmamıştım. Babakannem bu konuda beni düzeltmeyi aklından bile geçirmedi.

Varenu'da bir konağımız, Zilmara'da evimiz, Batum'da da iki evimiz daha olduğunu işittikçe çocukça seviniyor, mutlu oluyordum.

"Batum'da, yavrum, herkes dans ederdi," diye devam ediyordu. "Buraya mutsuzluk içinde, çamurlara bulanmış halde geldik, togrin bir evimiz bile yok. Büyükanne, togrin nedir diye tekrar soruyordum "Togrin düzgün demektir, yani doğru dürüst bir evimiz bile yok," diye yanıtlıyordu beni.

"Görmüyor musun? Vardar rüzgârı bizi tıktıkları bu barakaya her tarafından giriyor. Yağmur yağınca da her yeri akıyor. Ah, yavrum, burada eşekler at olmuş, atlar da eşek." Haksızlığa karşı bu öfkeli sözlerini kaç defa işitmiştim. Babaannem ailemizin Kara Deniz'deyken at, Kalamaria'ya geldikten sonra da eşek olduğuna inanıyor gibiydi. Başkaları da geldi, Yunanistan'da hayat eşek hayatı olmasına rağmen, onlar yükseldiler at oldular.

Babaannemin, durumumuzu eşeklikle eş değerde görmesi beni rahatsız etmiyordu. Ben, gurur duyuyordum, Varenu'da bir konağımız, Zilmera'da bir evimiz, Batum'da ise iki evimiz daha olduğunu kimse inkâr edemezdi. Bir gün, Yeorgopapadakos Lisesinin öğretmeni, buna benzer bir ifade kullandığında, babaannemin sözleri aklıma gelmişti. Bu unutulmaz öğretmen sık sık şöyle derdi: Her tarihsel veya politik değişiklikte diptekiler yüzeye çıkar. Yunanistan'a gelip halt olabilmiş biri gelsin de soralım ona, hayatında kaç ev sahibi olmayı başarmış. Rakipsiz bir mülk sahibi gibi hissediyordum kendimi.

Babaannem ev sahibi olma meselesinin ne kadar ilgimi çekip, beni gururlandırdığını anlamaya başlamıştı, ne zaman evlerimizle böbürlenmeye başlasam, beni daha da mutlu kılmak için, "Bir de annenin tarafının nelere sahip olduğunu dinle," derdi. Kendi soyuyla ilgili şeyleri anlatarak beni öyle büyülüyordu ki, dünyaya gelmek için bir de annem olması gerektiğini unutuyordum.

Babaanne, annemin mal varlığını da biliyor musun diye sordum. "Evet," dedi. Buna çok sevindim çünkü böyle hikâyeleri annem Domna Sotiriadu'dan dinleme şansım yoktu. Kromni'li babaannemin karakteri başka, Kanetça'lı annemin barometresi başkaydı. Annem gibi Gümüşhane'de doğanlara böyle denirdi. Öyle deniyordu çünkü Gümüşhane'nin yanından geçen ırmağın adı Kani idi.

"Bunu gelecek cumartesiye bırakacağız," dedi babaannem. Pazartesi gününe hazır olmam için derslerimi bir kez daha gözden geçirmemi istiyordu.Her hafta sonu en büyük sıkıntım buydu. Hikâyeyi aniden en tatlı yerinde kesiyordu.

Pazartesiden cumartesiye kadar, sabahları barakadan Harilao'ya mecburi bir yürüyüş yapıyor, oradan lisenin otöbüsüne biniyordum; akşamları aynı yoldan eve dönüşümde, kendi içime kapanıyor, babaannemin hafta sonu anlattıklarını hafızamda tekrarlıyordum. Bu gidiş gelişlerimde beni meşgul eden hafta sonu konuştuklarımızdı. Hafta boyunca, yürürken kafam hep bunlarla doluydu. Bu kadın beni eskilerin gezginci felsefe okulu dedikleri yöntemin tutkunu yapmıştı. Onun bu gezginci felsefe okulundan bir harf bile bildiğini hiç sanmıyorum. Buna rağmen, beni bu eski düşünce okulunun bağımlısı yapmıştı. Sonradan bu benim için bir yaşam tarzı oldu. Ne zaman beni meşgul eden bir sorun olsa, dikkatimi toplayıp düşünebilmek için yürümeye başlıyorum. Bu yürüyüşlerde pek çok sorun çözüme kavuşur.Yalnız kalıp, kimsenin ilgisiz konularla dikkatimi dağıtmaması, konsantrasyonumu bozmaması yeter.

Sabırsızlıkla beklediğim Cumartesi geldi ama teyzem Eleni'nin Kavala'dan gelişi programı altüst etti. Eleni teyze babaannemin yeğeniydi. Babaannemin, Batum'da zengin Haralambo Karvunidis'le evlenen kardeşi İrini'nin kızıydı. Misafirimiz olarak barakada bizimle yirmi gün kadar kalacaktı. Cumartesi

büyükannemle konuşmamıza devam edemeyecek olmam canımı sıkabilirdi ama akrabaların ziyaretlerinden gerçekten mutlu olur, büyük haz duyardık.

Kalamaria'da belediye suyu sadece birkaç saat için akıyordu, sokaklar çamurla kaplı, hayat zordu. Nasıl her şey değişti zamanla. Artık akrabalar sık sık gelmiyor, gelseler bile eskisi gibi uzun kalmıyorlar. Belki hayat kolaylaştığı için, eşyalarımız çoğaldığı, evlerimiz genişlediği için ziyaretler zorlaştı. Sonuçta bugün hiç kimse misafirperverlik hakkında konuşmuyor. Eleni teyzenin ziyareti benim biraz üzdü. O da Babaannem Afroditi ile konuşmalarımız yirmi gün sonraya ertelenecek için. Pontos'daki yakınlarımın evlerinin ayrıntılarını öğrenmek için öyle arzu duyuyordum ki, sanki gelecekte o evler bana kalacaktı.

Günler akıp geçti, Eleni teyze veda edip gitti. Cuma günü gittiği için şanslıydım çünkü cumartesi babaannemle "veraset" meselelerini konuşmaya devam edebilirdik.

Cumartesi okul erken paydos oluyordu. Yemekten sonra pazartesi gününe hazır olmak için hemen okul ödevlerimin başına oturdum, cumartesi ve pazar günleri büyükannemle konuşmak bir de mahallenin çocuklarıyla oynamak için vaktim kalmalıydı.

Babaannem, Eleni teyzenin Kavala'dan gelmesinden önce konuşmamızın nerede kaldığını unuttuğunu söyledi. Ben de anneannem Partena'nın evinde kalmıştı dedim. Bu büyükanneyi görmek fırsatım olmadı çünkü ben doğarken ölmüştü.

"Dünürüm Partena güçlü kadındı, hem de okur yazardı," dedi. "Gümüşhane'de kız okulunun müdürüydü, Kardeşi Yervasios piskopostu. Bütün çocuklarını okuttular. Senin dayıların, doktor, avukat oldu; piskopos amcan sayesinde hepsi eğitim gördü"

Birden gözümde upuzun boylu, bilge bir kadın olarak canlandı anneanne Partena, sonradan boyunun aslında kısa olduğunu öğrenmiş olsam da! Onun kocası, benim büyükbabam Sotiris çok

uzun boyluydu, bütün çocukları da ona çekmişti. Ne rastlantı ki benim iki büyükbabam, Hristos ve Sotiris, Yunanistan'a gelemediler. Batum'daki büyük mezarlığın Rum tarafında yatıyorlar.

"Ama," dedi babaannem, "Dünürümün hayatının başlangıçtan beri gülpembe olduğunu sanma. Her iki ailenin de talihsizlikleri oldu. Onların hikâyesine nereden başlasam?" Tereddütle sorduğu bu soru beni rahatsız etmiyordu, çünkü kusursuz hikâye anlatmasını bilen bu mükemmel kadının her şeyi en doğru şekilde anlatacağından emindim.

"Anneannen Partena, Sotir Ağa ile Gümüşhane'de evlendi ve orada senin annen, teyzelerin ve dayıların doğdu. Annen ve erkek kardeşi Gümüşhane'nin yetimhanesinde büyüdüler. Partena'nın babası Çimbrika'dan Yorgos Saatçi'ydi, mesleği saatçilikti.

Türklerin Torul dedikleri Ardasas bölgesinde herkes onun işini hakkıyla yaptığını bilirdi. Sözün kısası saatçi ailesi Çimbrika'da, kendi evlerinde rahat bir hayat sürüyordu. Yorgos Saatçi Alexsandra ile evlendi, iki çocukları oldu, senin anneannen ve onun erkek kardeşi.

Çimbrika'daki evlerini başka evlerden ayıran, zemin katın sanatkârane taş işçiliği ve bunun üstünde yükselen ahşap binanın güzelliğiydi, bir de evi çevreleyen harika bahçe.

Taşla inşa edilmiş zemin katta, Pontos'da alışılageldiği gibi, bir depo bir de inekler için ağıl vardı. Çimbrika'da su çok boldu, burada oturanların hepsi Rum'du çok zevk sahibi ve çalışkan insanlardı.

Saatçi'nin, Gümüşhane'den müşterileri vardı ve iyi kazanıyordu. Babası ve annesi Çimburika'daki evde kalıyordu, genç Saatçi çifti, iki çocuklarıyla Kimişana'ya taşındı. Bir oğulları, bir kızları vardı. Böylece senin annen, küçük Partena, erkek kardeşi ile birlikte Kimişana'da büyüdü." Hiçbir şeyi kaçırmak istemediğim için, Kimişana nedir diye soruyorum. Sorumu, "Türkler,

bizim Kimişana dediğimiz şehre Gümüşhane derlerdi." diye cevaplayıp, meraklı sorularımdan kurtulmak için çabuk çabuk anlatmaya devam ediyor.

"Ama Çimbrika'da birçok şey oldu anneannen Partena'nın başından birçok şey geçti." Sabırsızlıkla nefesimi tutup neler oldu diye soruyorum.

"Çimbrika'dan başlayalım," dedi babaannem, hikâye yumağı yine açılmaya başladı. "Çimbrika on sene Türkler'in eziyetine katlandı. İnsanlarımız orada neler çekmediler!

Ardasas yahut Türklerin dediği gibi Torul Gümüşhane'nin kazasıydı. Trabzon, Erzurum ve İran karayolu, oradan geçerdi. Ardasas'da Türk mahallesinin en yüksek yerinde Hamit Bey'in konağı bulunuyordu. İki katlı, Anadolu üslubunda yapılmış, çok odalı, muhteşem bir konaktı. Erkekler bölümü olan selamlığı ve kadınlar bölümü olan haremi vardı. Küçük pencerelerinde demir parmaklık ve ahşap kafes vardı. İçerde divanlar, halılar, kilimler, minderler, ortada üzerinde bir cigara kutusu, içinde de tütün ve cigara kâğıdı bulunan alçak bir masa, etrafında yastıklar vardı.

Duvarlarda silahlar asılıydı. Bir arkadan dolma 'Martin' ve fişeklik, bir kama, iki, üç tanc gümüş kabzalı tabanca, bir toplu tabanca, iki tanc önden dolan tüfek.

Babaannc, bu konağa gittin mi sen, nereden biliyorsun bu kadar ayrıntıyı?

"Bizim erkeklerimiz böyle önde gelen bir Türk'ün evini ziyaret ettiklerinde gördüklerini ömür boyu anlatırlardı," diye yanıtladı kısaca. "Böyle şahane konaklardan çok sayıda yoktu bizim yöremizde. Unutma ki Kromni de Ardasas kaymakamlığına bağlıydı. Bizim mizoter de Kromni'nin işleri için oraya giderdi.

Babaanne, mizoter nedir? "Mizoter, bizim ihtiyar heyetine denirdi," diye yanıtlıyor babaannem ve başka kesintiye fırsat vermemek için hızlı bir şekilde sürdürüyor anlatmasını.

"Bütün odalar kendi amaçlarına uygun şekilde döşenmişti. Hamit Bey'in nikâhlı karısı Ayşe Hanım'ın talimatı altında yemekleri ihtiyar Fatma kadın pişirirdi. Konağın hamalı, bekçisi ve vekilharcı olan Ömer, komşu köy Koriana'dan gelmişti. Bey'in atına o bakar, yola çıktığında koruyucu olarak ona eşlik ederdi.

Konağın çevresinde çok bakımlı bir bahçenin içinde, elma, armut, zerdali, kayısı, kiraz, vişne ağaçları vardı. Bir köşesi de bostandı. Zincirle bağlı, vahşi ve hain bakışlı çoban köpeği Aslan, konağın en güvenilir bekçisiydi. Yabancıların konağa girmesine izin vermezdi.

Hamit'in konağının hemen yanında Cincizade ailesine ait konaklar vardı, onlara Cinçoglant denirdi. Civarda Osman Bey'in, İzzet Bey'in, Hüseyin Bey'in ve başka devlet görevlilerinin konakları vardı. Cinçoglantlar'ın ataları, Trabzon ve Tirebolu Rumlar'ından kalan topraklarla büyük arazi sahibi olmuşlardı. Ardasas bölgesindeki toprak ağaları, derebeyleri gibi reayanın kanını emmiş, nefret uyandırmıştı. Onların soyundan gelenler zor kullanarak Rumlar'ın sırtından geçiniyor, dalaverelerle karakollarda, devlet dairelerinde onları sıkıştırıyordu. Zavallı taşralı Rumlar, işlerini halletmek için yine onlara sığınıyordu. Hem onlara para veriyor, hem memurlara para yağdırıyordu.

Aşar ve sürülerden alman vergi onlar için zengin olmanın kolay yoluydu.

Ardasas'ta, içme suyunun olmayışı büyük bir şikâyet sebebiydi. Mecburen, Gümüşhane'den bu bölgeye akan ve Harşit nehriyle birleşen, Kani deresinden su alıyorlardı. Babaannemin köyü Çimbrika'da soğuk ve tatlı bir su vardı. Ama Çimbrikalılar'ı, sudan faydalanmak için ikna edemediler.

"Sana şimdi anlatacaklarım," dedi babaannem, "1884'ün aralık ayında oldu. Ardasas, Torul kazasının ticari ve idari merkeziydi. Yüz Türk aile, Rumlar'a ait on beş - yirmi dükkân vardı.

Şehir, Kani nehri vadisinin en dar yerinde, üzerinde Mesohaldio ve Kastel adlı iki kale bulunan yalçın kayalık dağda kurulmuştu. Şehir 800 metre yükseklikteydi, dondurucu soğuğu, insanın içine işleyen rüzgârları vardı, yazları ise, boğucu sıcağı ile dayanılmaz olurdu.

Onların bölgesinde su büyük ihtiyaçtı. Çevre köyler, Karel, Bahçe ve Riaki'den odun ve kömür alırlardı.

Bir cuma akşamıydı. Sürekli kar yağıyordu. Yollardaki kar yarım metreyi bulmuştu, yürüyenlerin dizlerine kadar çıkıyordu. Her yerde tam bir sükûnet. Cuma tatil olduğu için belediye hizmetleri durmuştu. Bazı yerlerde yanan gaz lambaları ateş böcekleri gibi parlıyordu.

Çinçoglant ailesinin reisi Hamit'in evinde soy sop toplanmıştı. Kaymakam, kadı, jandarma komutanı da oradaydı. Ağzına kadar dolu soba yanıyor, herkes büyük bir zevkle çubuklarını tüttürüyordu. Ömer tepsisiyle herkesin yanına gidiyor. Tepside kahveler ve tatlı var. Herkes konuşmadan sedirlere bağdaş kurup oturmuş, tesbihini çekiyor. Hamit, Ömer'e kapıda beklemesi, hiç kimseyi içeri sokmaması için emir veriyor, sonra sessizliği bozuyor.

'Artık hayatta olmayan büyüklerimizin cömertlikleri yüzünden büyük bir yanlış yaptıklarında sanırım hepimiz hemfikiriz. Kılıçlarının gücüyle Trabzon'u ve bütün bu yerleri aldıklarında gâvurların hepsini öldürmeleri gerekirdi, yediden yetmişe. İnançlı Müslümanlar şimdi bu hainlere ait olan bütün arazinin sahibi olurdu, bunlar ki devletin ekmeğini yiyorlar ama akılları sürekli Yunanistan'da.'

Herkes sessizce onayladı.

'Biliyor musunuz ki burada, Ardasa'da içmek için bile suyumuz yok. Yakındaki tek su Çimbrika'da, bol bol akıyor. Köyünün muhtarı Haralamb Ağa'dan suyun yarısını buraya getirmek

için birçok kez ricada bulunduk. Suya o kadar çok ihtiyacımız olmasına rağmen işitmezlikten geliyor.'

'Edepsiz herif' diye bağırdı hâkim.

'Onları cehenneme göndermek için köylerini yakmaktan başka çare kalmıyor bize.' Uzun bir sessizlik oldu. Sonra Kaymakam konuştu, 'İyi söylüyorsun Hamit Bey ama bir de kanunlar var,' dedi. 'Bunu yaparsak hükümetc şikâyet ederler, bakanlığa giderler sonra biz belamızı buluruz.'

'Kesinlikle böyle bir şey olmayacak,' diye sert bir şekilde sözünü kesti Hamit. 'Her yerde ilişkilerimiz var. Hem Trabzon'da hem İstanbul'da. Onlardan hiç bir haber bakanlığa ulaşmayacak. Biz işimizi gizli olarak yapacağız. Bizi suçlayamayacaklar.'"

Bir saat kadar konuyu tartıştıktan sonra sonra kundaklama işini Hamit'e bırakmaya karar verdiler.

Babaannem Afrotiti bunları anlattıktan sonra, hikâyesine devam etmek için bir yudum su içti.

"Çimbrika köyü küçüktü, en fazla yirmi beş aile vardı, hepsi Rum'du," dedi. "Ama kiliseleri vardı, İsodia kilisesi, ayinleri Korkota'da çok iyi tanınan papaz Panayotis yürütürdü. Ayda iki kez Çimbrika'ya gelir ayin yapardı. Korkota ve Çimbrika köyleri birbirine yarım saatlik mesafedeydi, Çimbrika kariesi adı altında birleşik iki köydü. Çimbrika'nın çocukları Korkota'da okula giderdi. Çimbrika'da ancak 1895'te okul açıldı.

Kırk beş yıl boyunca genç görünüşlü, dinç Haralambos Papadopulos muhtarlık yaptı, Kehaya yahut Haralamb Ağa diye tanınırdı. 1900 yılında, doksan beş yaşında öldü.

Selvi gibi uzun boylu, saygı uyandıran, akıllı bir adamdı. Bölgede yaşayan herkes, Türkler de Rumlar da onu sayardı. Kehayan'ın evi her zaman yabancılara açıktı. Çok çalışkan ve enerjikti, yaşlanıncaya kadar kendi malı olan değirmende çalıştı.

Yörcmizdeki gençlere, oturmamayı, çalışmayı öğütlerdi. Ne zaman oturduklarını görse onlara, 'Ne olursa olsun bir şey yapın,' derdi.

Bu insan, soyunun dinine ve geleneklerine derinden bağlıydı. Türkler'in geçici işgalciler olduğuna inanırdı. Soyumuzun bütün meziyetlerini üzerinde taşırdı. Korkusuz ve cesurdu, Türklerin karşısında gözü pekti, ekonomik olarak da bağımsızdı. Çimbrika köyünün temel direğiydi. Komşu köylerin muhtarları Türkler'in keyfi harekctlerine, zorbalıklarına karşı çıkmak için ondan cesaret alırdı. Türkler, kendilerine karşı cephe almaması için ona tahammül eder, onu hoş tutarlardı. Bütün Ardasas bölgesi onu Kehaya adıyla bilirdi.

1884 yılı Aralık ayının on ikisinde, gece Aya Spiridona yortusu için Kehaya'nın evinde büyük bir toplantı yapılıyordu. Herkesi güldüren Maradon, usta kemençeci Nikos Tiftikidis, bilge kişi Çakalon, Hrison ve Milava adlı kadın oradaydılar. Kehaya eski hikâyeleri anlatıyordu, herkes yaşlı adamı saygıyla ve dikkatle dinliyordu. Ciddi bir konuşma olmasına rağmen Marandon zaman zaman şakalarıyla araya giriyor, bu da Kehaya'yı sinirlendiriyordu.

'Sen hiç adam olmayacaksın, be. Bir tek mantıklı laf söylemeyi bilmezsin. Sade saçmalıklar.' Herkes güldü, yalnız Maradon bildiğini okuyordu. Onlara o gün olan bir olayı anlattı:

'Bugün Ardasas'a indim, Gagara'nın kahvehanesine girdim,' dedi. 'İstin Bey, Mehmet Ağa, Halil Ağa ve başka Türkler orada oturuyorlardı. Bakışlarından beni kızdırmak istediklerini anladım ama sesimi çıkartmıyorum. Günaydın deyip Gagara'ya bir kahve getirmesini söyledim. İstin Bey bana, sağdıçım, işittik ki eşeğini Rum yapması için manastırın başrahibine satmışsın dedi. Bunu onun yanına bırakmamak için, bir yandan kahvemi içerken, ne yapsaydım Ağa Efendi dedim. Bıktım ondan. Beni rahat

bırakmıyordu. Her sabah, akşam, gece yarısı anırıyordu. Onu başrahibe verip rahatlayayım dedim.

Türkler eşeği hocaya benzettiğimi anlayıp rahatsız oldular ama bir şey demediler. Birer birer kalkıp çıktılar.

Maradoıı bunları söylerken aniden Çakalina içeri girdi, 'Kahaya Efendi, ne oturuyorsun, kalk' diye bağırdı, 'Samanlığın yanıyor. Koşun! Hayvanlara bakmaya gittim, ne göreyim, alevler samanlığı sarmış.'

Şaşkınlık içinde herkes kalktı ve yangın yerine doğru koştu. Az sonra bütün köy ayaklandı. Çok şükür çeşme yakındaydı. Ama samanlığın kalın, çam kerestesyle yapılmış duvarı kolayca tutuştu ve tamamen yandı, otların ve samanların bir kısmı da yandı.

Yangın sönünce herkes Kehaya'nın evine döndü. Kehaya çok ciddi oturuyor, ağızlığa takılı sigarasını içiyor, sinirli sinirli tesbihi ile oynuyordu. Az sonra Kehaya sessizliğini bozdu.

'Bu beylerin işi,' dedi.'Suyumuzu istiyorlardı. Ben işitmezlikten geldim. Onlar da gelip bizim samanlığımızı yaktılar. Sabah olunca kaymakama gideceğim.'

Haralab Ağa ertesi sabah, düşüncelerle yüklü, kaymakam muavininin yazıhanesine gitti. Muavin onu dostça karşıladı, kahve ısmarladı.

'Hayır ola muhtar ağa,' dedi.

Kehaya ona yangın olayını anlattı ve kimlerden şüphelendiğini söyledi. Kaymakam, sanki bir şey bilmiyormuş gibi davrandı, jandarma kumandanına zararı tespit etmesini ve cezalandırılmak üzere suçluları bulmasını emretti.

Tecrübeli bir adam olan Kehaya tatmin olmamıştı ama işittiklerine inanmış göründü. Kaymakama teşekkür edip çıktı. Jamdarma zararın tespiti için geldi. Kehaya'nın evinde patlayıncaya kadar karnını doyurdu, köylülere şüphelilerin yakalanması için gözlerini açık tutmalarını öğütleyip gitti. Mahkemenin bu

utanmazlardan hesap soracağını da söyledi. Ama kundaklamalar Kehaya'nın samanlığında, evinde ve başka köylülerin samanlıklarında devam etti.

Haralamb Ağa Trabzon valisine, dahiliye vekâletine, vezire en sonunda da Sultan'ın kendisine telgraflar gönderdi. Hiç cevap gelmedi çünkü bütün telgraflar hasır altı ediliyor, doğru çöp sepetine gidiyordu. Olayları Gümüşhane metropoliti Yervasio Sumelidi'ye bildirdi. Bu faal ve gayretli piskopos derhel patrikhaneye durumu anlattı ama bundan da bir sonuç çıkmadı.

Bir sabah Kehaya, rahibe olan kız kardeşi ve tuttuğunu koparan Milava'yı yanına aldı, önlüklerine taş doldurmalarını söyledi, Ardasas'a girdiklerinde taşları kaymakamlığın ve jandarmanın pencerelerine atacaklardı. Gerçekten de öyle yaptılar, büyük köprüyü geçip hükumet konağını taşladılar.Taşlar camları kırdı, yazıhanelerin içine düştü.

Korkusuz Kehaya, "Allahın zalimleri, devletin hainleri," diye bağırarak pazarın içinden geçiyordu.

Kaymakam bu eylemden rahatsız oldu. Kadınlara dokunmadı ama yaşlı Kehaya'nın tutuklanıp göz altına alınmasını emretti. Telaşsız ve itaatli Kehaya tutukevine gitti, orada konuşmadan cigarasını içmeyi sürdürdü. Ardasas'ın tüccarları telaşlandı, Dimitri Ağa, Prokopidis Yeoryios, Panço Evtihidis ve başkalarından oluşan bir grup toplanıp kaymakama giderek Kehaya'nın gösterdiği tepkinin köyünde yapılan kötülüklerden sonra çok anlaşılabilir olduğunu söylediler. Kaymakam daha fazla tepki çekmemek için ihtiyar papazın serbest bırakılmasını emretti. Fakat Kehaya gitmeyi reddetti, kendi soydaşlarının ve kasabanın yaşlılarının araya girip, evine dönmesi için onu ikna etmesi gerekti.

Fakat ertesi yıl aynı kundaklama olayları devam edince Kehaya Hıristiyan'lara karşı saldırıların bitmesini beklemek için, ailesini alıp, yakındaki Korkota köyüne taşındı. Ahırı, samanlığı

ve de evinin bir bölümü yanmıştı. Tabii ki zabıta sürekli olarak Çimbrika köyünü koruduğunu, suçluların yakalanması halinde örnek olacak biçimde cezalandırılacakları hakkında teminat vermeyi sürdürüyordu. 'Rahat olun,' diyordu.

Hiçbir sonuç getirmeyen raporların yetkililere gönderilmesi sürüyordu. Beyler ise Çimbrika'nın bütün sakinlerinin köyü terk edeceğinden ve suyun tamamen kendilerine kalacağından emindiler.

Bu mücadele on yıl devam etti. Köylüler her gün yeni bir felaket bekliyordu. Kehaya Korkota'da kaldı. Kehaya'nın, asıl adı Konstantinos Papadopulos olan ama daha çok Konstantin Haralamboviç adıyla bilinen oğlu Yalta'da yaşıyordu. Kırım'ın en zenginlerinden ve en çok tanınan iş adamlarından biri olmuştu. Yörenin büyükleri ona saygı gösteriyordu. Büyük dükler, prensler ve genellikle saraydan ve hükümetten insanlar için köşkler, villalar inşa ediyordu.

1896'da Çar, her zaman yaptığı gibi yazı geçirmek için Yalta'ya, Lebadia ve Masandra'daki malikânelerine geldi. Sultanın, her sene Çarı selamlamak için bir temsilci göndermek alışkanlığı vardı. O sene Ertuğrul adlı saltanat yatıyla Tahsin Paşa'yı gönderdi. Çar, büyük hürmetle Sultanın temsilcisini kabul etti. Temsilci ve maiyeti 'Rosia' otelinde kaldılar.

O sırada Konstantinos Papadopulos Sultanın elçisine Ardasas'daki olaylarla ilgili raporu vermek fırsatını buldu ve yapılan kötülüklerin durdurulması için aracı olmasını rica etti.

Paşa, Papadopulos'un anlattıklarını hayretle dinledi, kamu kurumlarına gönderilen bu kadar çok raporun nasıl olup da cevapsız kaldığını anlayamıyordu. Bütün ayrıntıları alıp, sorunu çözeceğine dair söz verdi. Gerçekten de İstanbul'a dönünce şahsen Dahiliye Nezaretine gidip konunun kontrol edilmesini ve suçlulara örnek olacak bir ceza verilmesini istedi.

İstanbul'dan kaymakama bir telgraf emri gelmesi gecikmedi, vakit geçirmeden Kehaya'mn raporunda adı geçen bütün beylerin hemen tutuklanması isteniyordu. Emir şöyle bitiyordu: 'Ellerini bağlayup tarafumuza gönderesiniz.'

Ardasas'ın altı üstüne geldi. Beyler, ağalar panik içindeydi. Hamit'in konağında müzakerelerin ve birbirlerini suçlamaların sonu gelmiyordu. Kurtulmanın tek çaresi Kehaya ile uzlaşıp yardımını istemekti. Ama nasıl? Kehaya, 'Herşey halledildi, desin ve mesele kapansın istiyorlardı. Kehaya Çimbrika'daki evine dönebilecekti. Kundaklamaların durdurulacağı hakkında yeminler ediyor, sorumluluğu üstleneceklerini söylüyorlardı.

Uzlaşma için kaymakam ve kadı yetmiyordu, Ardasas'dan Rum tüccarların yanı sıra komşu köylerin muhtarları, Adissa'dan Fot Ağa, Avliana'dan Söylemez geldiler.

"Ama, evladım," dedi babaannem, "Bu kundaklamalar sonunda Saatçi'nin evi söndü. Büyük deden Saatçi kalp krizi geçirip öldü, iki ay sonra da karısı yeni bir yangında öldü. Annesinin de ölüm haberi Kimishanc'ye ulaşınca genç Yorgos Saatçi'ye yıldırım çarpmış gibi oldu. Yatağa düştü, çok geçmeden öldü. Daha kötüsü, üzüntü karısı Aleksandra'yı da üç yıl içinde ölüme sürükledi. Gümüşhane'ye yeni gelmiş olan genç Saatçi'nin yetimleri korumasız kaldı.

"İyi ki Yervasios Sumelidis vardı," dedi babaannem rahat bir nefes alarak.

Bu Yervasios kimdi, diye sordum.

"Yervasion Sumelidis, Gümüşhane'de piskopostu. Böyle piskoposlar dünyada bir daha görülmemiştir," diye tamamladı sözünü babaannem.

Niye, diye sordum.

"Gümüşhane'de kırk beş yıllık piskoposluğu süresince neler yapmadı, neler. Okullar, yetimhaneler yaptırdı, öğretmenler

getirdi, Çalışkan ve yoksul çocukları kendi parasıyla okutuyordu. Kırk beş bilimadamı, doktor, mühendis ve din adamı yetiştirdi. O zamanlarda eğitim zor ve pahalıydı. Yüksek eğitim için başka seçim yoktu, İstanbul'a, Atina'ya, Berlin'e ya da Viyana'ya, Paris'e gitmek gerekiyordu. Din eğitimi için de Heybeli'deki okul vardı. Sumelidis her bir öğrencinin gelişmesini şahsen takip ediyordu. Bölgesindeki kültürü yükselttiği için Sultan'dan iki kere madalya aldı. 1905'te, ileri yaşında dini görevinden istifa etti, 1906'da da öldü. Onunki gibi bir cenaze töreni görülmemiştir. Bütün Gümüşhane halkı geldi, Rumlar, Ermeniler, Türkler.

Bu piskopos sayesinde Saatçi'nin iki yetimi eğitim gördü. Anneannen Partena daha sonra Gümüşhane'de kızlar okulunun müdiresi ve öğretmeni oldu. Din adamı olan erkek kardeşi Yervasio Saatçi, önce eğitim kurumunun müdürü, daha sonra Kayseri'de, ondan sonra da Koriça'da ve Yanya'da piskopos oldu. Yanya'da Yunan ordusunu karşıladı. Bir sonraki yıl, 1915'te siroz hastalığından öldü. Çok rakı içiyordu.

Büyük piskopos Yervasios Sumelidis, Gümüşhane'nin ihtiyarlar heyetinde ısrarla şunu söylerdi: Geleceğin annelerine okuyup yazma öğretilmezse bu memlekette ilerleme beklenemez. Gel gör ki, muhafazakâr Pontos halkı okuma yazma öğrenmenin kızların evde kalmasına sebep olacağına inanıyordu. Hangi erkek okuyup yazan kadınla evlenmek isterdi ki? Bu unutulmaz piskopos da toplumsal ilerleme deneyimlerini yetimler üzerinde yapıyordu. Bunlardan da kabiliyetli bulduklarını seçiyordu.

Bu kızları piskoposluk dünya evine sokuyordu çünkü bütün ailelerde izdivaçlar ara buluculuk usulüyle yapılırdı. Böylece senin anneannen Partena'yı, kendinden yirmi dört yaş büyük olan Sotir Ağa'yla evlendirdiler. Senin deden Sotiris, Yanni Soririadis ve Evyenia'nın oğluydu. Anneannenin boyu kısaydı, Sotir Ağa

ise çok uzun boylu ve çok yakışıklıydı. Gümüşhane'deki hanın sahibi, az konuşan, ağır başlı bir insandı.Gümüşhane durmuş oturmuş erkekleriyle meşhurdu, bu Kromnililerin tam tersiydi, onlar da neşeli, çok konuşan insanlardı.

Büyükbaban Sotir ile ilkokul öğrencileri arasında geçen bir olay hâlâ anlatılır. O gün küçük öğrencilere genç öğretmenleri tarafından sokakta büyükleriyle karşılaştıklarında hafifçe baş eğerek selam vermeleri öğretilmişti. Yeni bir şey öğrenmiş olan çocuklar, paydosta evlerine giderken büyükbabanla karşılaşma şansızlığına uğradılar. Hep birlikte eğilip, 'İyi akşamlar, Sotir Ağa,' dediler. Upuzun boylu büyükbaban onlara küçümsemeyle tepeden bakıp, 'Haydi, defolun. Bana selam verecek adam mı oldunuz,' dedi.

Büyükbaban Sotir Sotiriadis'le anneannen Partena'nın bir çok çocuğu oldu. Doktor dayıların Yannis ve Evripidis, avukat Epaminondas, teyzen Aleksandra, annen Domna ve senin adını aldığın, otuz üç yaşında ölen dayın Yorgo. Büyükbaban Sotiri'nin Gümüşhane'de güzel bir evi vardı ama halkımız yerinden yurdundan kovulunca onlar da evlerini terk edip Batum'a gitti. Dünürüm 1921'de öldü, büyük dede Hristos'la beraber Batum mezarlığında yatıyor. 'Ne mutlu onlara ki orada istirahat ediyorlar. Vay bizim halimize.' Karadeniz'de uyuyan ölüleri hatırladıkça tekrarladığı sözlerdi bunlar. Konuşmasında adı geçen birçok insanın ardından, benim de artık ezberlediğim şu lafı söylerdi: 'Hey gidi dünya hey!'"

İnsanlık üzerine anlattığı bir sürü küçük hikâye benim çocuk kafamı karıştırıyordu. Kötü Türkler'le aramızda bu kadar fazla insani dayanışma ve yardımlaşma örneği bulmak nasıl mümkün oluyordu? Rus ordusu Pontos'a yaklaşıyor, ileri gelen Türkler evlerini terk ediyor, savaşın ve işgalin muhtemel acı sonuçlarından kurtulmak için batıda sığınacak yer arıyorlardı. Evlerini kapatıp,

kaçış yolunda en önemli eşyalarını yanlarına alıyorlardı. Evlerinin anahtarını kendilerine yakın hissettikleri bir Rum aileye bırakıyorlardı. Onlar da fırsatçılar tarafından soyulmasın diye o evleri koruyordu. Kaç defa Faruk'un hikâyesini dinlemiştim ama her seferinde yeniden dinlemekten hoşlanıyorodum.

Babaannemden dinlediğime göre Faruk'un ailesinin büyükbaban Sotir'in ailesiyle dostane ilişkileri vardı. Faruk İstanbul'da tıp tahsili yaparken aileler arasındaki yakınlık daha da artmışı. Onunla beraber benim dayım Epaminondas da okula gidiyordu. Epaminonta dayım hukuk okuyordu." Bu ayrıntı beni çok etkilemişti, onu haz alarak dinliyordum: Gümüşhane'den iki hemşeri öğrenci gurbette, öğrencilik yılları boyunca aynı odada kalmışlardı. İki ailenin arkadaşlığı çocuklarının mezuniyetlerinden sonra da devam etti. Ve iki çocuğun tam mesleğe adım atacakları sırada Türk-Rus savaşları ve Birinci Dünya Savaşı diye bilinen Avrupalılar arasındaki büyük savaş patlamıştı.

1916'da Rus ordusu Batum'dan yola çıkmış, sahil boyunca Trabzon'a doğru ilerliyordu. Kars'taki Rus karargâhından çıkan başka bir ordu da Sarıkamış ve Erzurum üstünden Gümüşhane'ye doğru kuşatma hareketi yürütüyordu. Bir yıl önce Ermeniler içler acısı bir şekilde tehcir edilmişti; günahsız ya da suçlu bütün Türkler, Rus ordusuna katılmış olacağına ihtimal verdikleri Ermeniler'in intikam almasından korkuyordu. Kaçan kaçana. Faruk'un ailesi kapılarını, pencerelerini sürgüleyip evin anahtarlarını göz kulak olması için Büyükbaba Sotir Ağa'ya verip dosdoğru İstanbul'a gittiler.

Bu sırada Rus ihtilali araya girdi. Rus ordusu dağıldı, Hıristiyan halkı Türkler'in insafına bırakıp Pontos'u terk ettiler. Gümüşhane'den kaçan Türkler evlerine geri dönmeye başladı. Faruk'un ailesinin dönüşü gecikiyordu. Bu sefer Rumlar, Rusya ve Gürcistan'a doğru kaçmaya başladı; daha önce Türk hemşerilerini

saran korku şimdi onları kıskacına almıştı. Sotir Ağa Türkler gelmeden, daha vakit varken Batum'a gitmek istiyordu. Faruk'un ailesi gecikiyordu ve aralarında hiçbir iletişim imkânı yoktu. Bir mektup bile gelmemişti. Yaşamları tehlikedeydi ama arkadaşının mal mülkünü korumaktan vazgeçmeyi de büyük suç sayıyordu. Kendi çektikleri eziyet yüzünden kızgın olan Türkler'in dönüşüyle tehlike bulutları yoğunlaştı, korku arttı, Sotir Ağa kaçıştan başka yol kalmadığını anlayıp gitmek için kesin kararını verdi.

Arkadaşı Faruk'un en önemli eşyalarını yüklemek için maliyetine bakmadan ikinci bir araba kiraladı. Dikkatli bir seçim yapmaları gerekiyordu. Faruk'un ailesi varlıklıydı. Ailenin çok değerli halılarını ve diğer pahalı eşyaları taşımayı tercih ettiler. Faruk'un zengin kitaplığına dokunmadılar bile. Kitapları kim çalar ki? 1919'un yazıydı, Çar ordusunun Pontos'u terk etmesinin üstünden beş ay geçmişti. Evin içine Faruk'un okuması için bir not bıraktılar. Değerine göre hangi eşyaları götürmeyi tercih ettiklerini yazdılar, Batum'da olacaklarını, ortalık yatışıp barış geri gelince kendilerini aramasını istediler. Bir daha dönmemek üzere, doğup büyüdükleri yer olan Gümüşhane'yi terk ettiler.

1923'te Gürcistan Sovyetler Birliği ile bütünleşmeden önce birkaç aylığına Türk işgaline uğradı. Bunu kim tahayyül edebilirdi ki. O zaman Faruk da askeri doktor olarak Batum'a gelmişti, Sotir Ağa'nın ailesini aramaya aşladı. Karşılaşmada duygulu anlar yaşandı, eşyaların bunca yıldır Batum'da, koruma altında olması onlar için hoş bir sürpriz oldu. Faruk, onların Batum'a kaçışından sonra evlerinin yağmalandığını, bir toplu iğne bile kalmadığını söyledi. 'Bütün kitaplarımı aldılar," dedi, "Ama daha da önemlisi tıp diplomamı bile götürmüşler."

Ne savaşın kötülükleri, ne savaştan sonra meydana gelen olaylar, memleketlerinden uzakta, İstanbul'da birlikte eğitim gören

iki Gümüşhanc'li öğrencinin arkadaşlığına zarar verebilmişti. Gurbetteyken, onları ortak memleketleri birbirlerine bağlamıştı. Mübadele bile ilişkilerini koparmadı, Epaminondas amca Faruk'la temasını sürdürdü.

Faruk, 1936'da gönderdiği bir mektupta, İstanbul'a yaptığı bir seyahat sırasında bir sahafta diplomasını bulduğunu ve satın aldığını yazıyordu. Hırsız, diplomayı antika niyetine satmıştı çünkü üzerinde Osmanlı yazısı vardı. O arada Mustafa Kemal'in reformları sonucu memlekette Latin alfabesi kabul edilmişti. Diplomasını antika eser değerine satın aldı.

Zavallı Fark'un on altı yıl sonra, baba evindeki başka eşyalarla birlikte çalınmış olan diplomasına kavuşması beni sevindiriyordu. Ne kadar emekle, ne kadar kitap okuyarak almıştı adamcağız diplomasını; sonra da nasıl bir serüven bu talihsiz diplomanın İstanbul'da bir sahafın eline geçmesine yol açmıştı.

Bu hikâyeleri hatırladıkça kendi kendime hayretler içinde kalıyordum. Faruk'u hayatımda hiç görmedim. Öylesse diplomasını kayıp mı etti, buldu mu diye neden merak edip endişeleniyordum? Sadece dert etmiyordum, birçok kere bu hikâyelerle ruhuma eziyet ediyordum.

"Annenin kardeşleri biliminsanıydı, Batum'da kolayca yerleşip iş buldular. Onların hepsini papaz olan dayıları okutmuştu. Pontos meclisiyle ilgilenip üyesi oldular, oğlum Kiriakos bu meclisin kurucu üyelerindendi. Meclisteki çalışmalar sırasında o ailenin kızı Domna ile oğlum Kiriakos tanıştırıldı ve böylece evlendiler. Annenle baban evlendikten sonra üç çocuk sahibi oldular. Dört kardeş olduğunuza göre neden üç çocukları oldu diye soracaksın. Ama sen Batum'da doğmadın," diye açıklıyor babaannem." Sen çok sonra, burada Kalamaria'da doğdun." Aa, evet, dedim, durumu anlamıştım. "Babanın evliliği Batum'daki Rum cemaati arasında çok önemli bir olay sayıldı," diye devam

ediyor babaannem. "Vaftiz anan Evro (Evridiki) mandolin çalıyor, bütün yeğenlerimiz sıra ile şarkı söylüyordu.

Mübadele gelip de bütün Pontos hayalleri kaybolunca, anneannenin kardeşleri Yunanistan'a gitti. Biz Batum'da kaldık. Baban orada doğmuştu. Babanın hali vakti yerindeydi. Sigara kâğıdı fabrikası, un siloları vardı. Batum'daki fırınlar unlarını babandan sağlıyordu. O zamanlarda pek çok insan sarma sigara içerdi. Muhacir olarak Yunanistan'a gelip ne yapsın? Yunanistan'ın fakir bir ülke olduğu, toprağın taşlık ve bereketsiz olduğu, su sıkıntısı çekildiği söyleniyordu. Keşke annenin kardeşleriyle birlikte gelseymişiz. Kaldık da ne anladık? Kızım Rudi'yi kaybettim, şimdi nerede olduğunu bile bilmiyorum. Son mektubunu Almanlar'ın Yunanistan'a girmesinden az önce aldık. Sonra Batum'da Yunanlılar'ın sınır dışı edildiklerini işittik. Kızımın ailesi nereye gitmiş olabilir? Acaba yaşıyorlar mı, öldüler mi? Allah cezalarını versin. Türkler'den kurtulduk şimdi Ruslar yüzünden telef oluyoruz."

Babaannem Afroditi bunları söyledi sonra gözyaşlarını sildi. Babaannemin ağlamasına üzülmüştüm, konuyu değiştirmek istedim. Gittikten sonra, dedim, fabrikalara ve un ambarına ne oldu?

"Ah yavrum, yaramı deşiyorsun. 1923'ten sonra Stalin'in hâkimiyeti Batum'a kadar ulaştı. Gürcistan'ın tamamı Sovyetler'in parçası olsu. Her şeye el kondu, herşey devletleştirildi. Her şey halkın malı oldu dediler bizlere. Batum'da yedi sene yaşadık, işsiz olarak, hazır yiyerek. Gerçek şu ki babandan fabrikanın yöneticisi olması için partiye yazılmasını istediler. Baban bundan kaçınıyordu çünkü bu sistemin uzun süre devam edeceğine inanmıyordu. 'Bu bir boradır,' diyordu. Bütün aileye ait Yunan pasaportunu gözü gibi koruyordu. Onun aileyi bütün kötülüklerden koruyacağına inanıyordu. Ama 1930'un başında bütün yabancı uyrukluların Gürcistan'dan Sibirya'ya sürülecekleri haberi gelince,

Yunanistan'a gitmek için hemen pasaportunu Moskova'daki Yunan sefaretinde vize ettirdi.

1930'un Ağustos ayı girmişti ki biz de Batum'dan gemiye bindik. Bir İtalyan ticaret gemisiydi. Adı Filistin'di. Kızım Rudi'yi hâlâ rıhtımın üzerinde görüyorum. Ağlıyordu, anneciğim, bizi nereye bırakıyorsunuz diyordu. Son anda teyzem Rudi beyaz, porselen bir maşrapa satın alıp bize yol hediyesi yaptı, 'Gittiğiniz yerde bu maşrapayla su içip bizi hatırlayın,' dedi." Tabii ben orada yoktum çünkü daha doğmamıştım ama bu maşrapayı biliyordum. Büyük teyzem Rudi'yi de hiç görmedim ama bana bu maşrapadan su içip, 'Sağlığına Rudi Teyze,' demesini öğretmişlerdi. O zamanlar bütün ailenin aynı aile maşrapasından su içmesi bir Pontos geleneğiydi. Gerçekte bu maşrapadan su içmek beni çok duygulandırıyordu. Yılların geçmesiyle bu da başka insani alışkanlıklarımızla birlikte unutulup gitti. Büyük savaş sırasında, "Filistin" gemisi de kayboldu. Babamın dediğine göre Müttefikler onu Akdeniz'de bir yerde batırmıştı.

Ağustos ayında Yunanistan'a yaptığınız gezi güzel geçti mi, diye soruyorum babaanneme. "Aman evladım, ne diyorsun sen? O günler geri gelmesin. Baban büyük masamızın bir kovuğuna altın liralar saklamıştı. Sahip olduğumuz İran halılarıyla birlikte bunların Yunanistan'da ticaret yapmak için sermaye oluşturacağına inanıyordu. Ama evdeki Pazar çarşıya uymadı. Batum'daki gümrükçüler bütün halılara el koydu, sakladığımız altınları da keşfettiler. Sakladınız mı? Yaptığınız şey ceza gerektiren bir suçtur. Üstelik bütün bunlar halkın malı. Kendi malınız olduğunda ısrar ederseniz halk düşmanı olarak muhakeme edilir ve sınır dışı edilirsiniz ya da aptal rolü oynar her şeyi bırakıp derde girmeden çıkıp gidersiniz. Güçlü bir ikilem ama karar vermek kolay! Herşeyi bırakıp ruhunu ve hayatını kurtarıp gidersin."

Evler, ninecigim, Batum'da ve Ahalon'da, ne oldu onlara, diye ısrarla soruyorum. "Ne bileyim," diye cevaplıyor babaannem. Bunlar da mı halkın malı oldu diye soruyorum. "Biz onları kaybettik. Kimin isterse olsun," diye cevap veriyor. "Bugün çok laf ettik," diyor sonra, "Senin de sorularının sonu gelmiyor. Bırak şimdi, herşeyi yeniden hatırladım ve üzüldüm. Eşekler geldi at oldu. Bu gece gözüme uyku girmeyecek." Bunları söyleyip kalktı, yatağına doğru gitti, beni de aynı şeyi yapmaya mecbur etti.

O gece doğru dürüst uyuyamadığım bir gerçek. Kâbuslu bir uykuydu. Ertesi sabah okul otöbüsüne binmek için barakadan Harilau'ya kadar zorunlu yürüyüşüm bana çok kısa göründü.

Babaannemle bir önceki akşam yaptığımız konuşmalar yol boyunca kafamda yinelendi. Bana Egli sinemasını hatırlattı, elimize şans eseri ne zaman biraz harçlık geçse oraya giderdik. En ucuz sinemaydı ve üstüste üç film birden gösterirlerdi. Gündüz girip gece çıkardık. Hem yortu hem de harçlığımız olması nadir bir rastlantıydı. Yortu ile harçlığın bir araya geldiği durumlarda Egli bizi her iki seansında da ağırlıyordu.

Ertesi gün derste dikkatim en düşük seviyedeydi. Öğretmeni dinlerken bir yandan da aklım babaannemin anlattıklarına kayıyordu. Harilau'dan barakaya kadar dönüş yolunda yürürken de aynı şey oldu. Aynı hikayeler baştan sona aklımdan gelçti, Çimbrika'daki yanmış konak, Batum ve Ahalson'da artık halkın malı olan iki ev, Zilmera'daki ev, Varenu'daki konak, Kromnide, Mecit'in yaylasındaki taş ev, dedem Sotiri'nin Gümüşhanedeki evi. Tanrım, bu kadar evden bana Kalamaria'daki baraka kaldı. Babaannemin hakkı var mı dersiniz? Atlar eşek oldu, eşekler at.

Ama, neden canını sıkıyorsun, diyordum kendi kendime. Bütün ötekiler yitirildi, felakete uğradıysa da büyükdede Süleyman'ın Varenu'daki evi hep ayakta kalacak. Nenem öyle söyledi. Onu ancak tanklar yıkabilir. Ama kim böyle sağlam ve güzel

bir evi yıkacak kadar aptal olabilir. Ben buna inanıyordum. Herşey yıkılmış bile olsa Varenu'daki konak dimdik yerinde duruyordur. Ne büyük mutluluk.

Bu düşüncelerle yürürken, zamanın nasıl geçtiğini fark etmeden Harilau'dan KKO1 sokağındaki barakamızın kapısına kadar gelmişim. Kapıda hepimizin bildiği bir şey vardı. Ne yazık ki misafirler bunu bilmiyordu. İçeri girerken başımızı eğmemiz gerekiyordu. Eğer eğilmezsen, saçağın çıkıntı yapan kalası sana bunu hatırlatırdı. Bum! Alnından bir darbe yersin, önce baş dönmesi geçirirsin sonra elma gibi kocaman bir şiş olur. Meşhur barakamız, kim gelirse gelsin içeri girerken saygıyla eğilmesini talep ederdi. Saygı göstermeyenlerin cezası, alınlarında oluşan bir şişti. Baraka çok ziyaretçi kabul ederdi. Hâlâ yaşayanlar onu hatırlar. Bazıları bu beklenmedik ağrıya dayanamıyordu. Onlara biraz su içiriyorduk. Hemen kendilerine geliyor, kafalarındaki taze şişle içeri girerken gereğinden daha fazla eğiliyorlardı. Hatırladığım kadarıyla hiç kimse düşüp bayılmamıştı.

Ergenlik çağıma girmiştim, sanırım ilgi duyduğum konular da değişmişti. O tarihte Yunanistan'daki bütün öğrenciler Kıbrıs'taki mücadeleyi izliyor, orada hayatını yitiren gençlere hayranlık duyuyordu. Darağaçları sık sık kuruluyor, İngilizler'in çıkarları öyle gerektirdiği için genç insanlar ölüme gönderiliyordu.

Babaannem Afroditi ile konuşmalarımız seyrekleşti. Ayrıca sık sık yatağa düşüyordu, sağlığı da iyi değildi. Doksan yaşını doldurmuştu, her şey ona zor geliyordu. Aklının yerinde olması bir şanssızlıktı. Sevgili dinleyicisinin artık eskisi gibi her zaman yanında olmadığının farkındaydı. Yokluğumu hissediyordu. Şimdi bana daha çok ihtiyacı olduğunu, bu harika hikâye anlatıcısı için dinleyicinin de gerekli olduğunu anlıyordum. Hatırı olsun diye, bin kere anlattığı hikâyeleri yeniden dinlemek için elimden geldiği kadar sık hasta yatağının yanında oturuyordum.

İtiraf etmek zorundayım ki, bana daha çok ihtiyaç duyduğu ve şimdi daha çok zamanı olduğu halde, onu eski sadakatimle dinleyemiyordum. Bu gün bile içimde duyduğum bir burukluktur bu. Ama başka türlü davranmam mümkün değildi.

O sırada Yunanistan'a Başkan Makarios gelmişti ve özellikle öğrencilere hitaben konuşmalar yaparak memleketi geziyordu. Selanik'in bütün okullarından öğrenciler Aya Sofya meydanında toplanmıştık. Duygulu sözleri çoğumuzun gözlerini yaşarttı. Sonra diz çökmemizi ve Kıbrıs halkının özerklik mücadelesi için bağlılık sözü vermemizi istedi. O gece hiç uyumadım.

Yunan hükümeti bu talebi Birleşmiş Milletler'e götürdü. Özgür ülke halklarının, eziyet çeken Kıbrıs Rumlar'ının yanında yer alacağına derinden inanmıştık, bundan emindik. Hindistan bile Yunan isteklerinin karşısında yer aldı. Benim için yaşadığımız dünya ile ilgili hayatımdaki ilk büyük düş kırıklığıydı. Öğretmenlerimizin anlattığı etik değerlerin yıkılmasıydı. Dünya yüzündeki apaçık riyakârlıkla ilk karşılaşmamdı.

Ertesi sabah benim barakadan Harilau'daki otobüs durağına kadar yürüyüşüm sırasında içinde yaşamak mecburiyetinde olduğum bu dünyanın kötülüğü gözlerimin önünde netleşti. Ruhum isyan ediyordu.

Otobüse binen arkadaşlarıma tepkimizi nasıl gösterebileceğimizi anlattım. O zamanlar çan çalınca dersе gitmeden önce, küçük kilisede toplanmamız âdetti. Her iki sıradan birinin önünde içinde İngilizce ilahilerin sözleri yazılı kırmızı bir kitap bulunurdu. Salonun tam karşısında, kürsüde kolejin müdürü, müteveffa Karl Kampton oturuyordu. Onun solunda, günlük konuşmayı yapacak olan öğretmen duruyordu. Kürsünün sağ köşesinde piyano vardı.

Düşüncem anında okulun bütün öğrencileri tarafından benimsendi. Başkan hangi ilahiyi isterse istesin, biz Kurtarıcı Meryem Ana ilahisini söyleyecektik.

Her gün olduğu gibi hepimiz ayağa kalktık ve başkan 34 numaralı ilahiyi söylememizi istedi. Bu numarayı hiç unutmayacağım. Dünyanın güzellikleri üzerine bir ilahiydi.

Piyanoda, istenen ilahinin melodisi çalınmaya başlandı; biz de Kurtarıcı Meryem Ana ilahisini söylemeye başladık. Bütün dinleyiciler duygulanmıştı. Başkan Kampton bir an şaşkınlık geçirdikten sonra, yapılanın manasını hemen kavradı, o da bizimle beraber aynı ilahiyi söylemeye başladı. Bu hayatımdaki ilk direniş gösterisiydi. Bütün çocuklar, anında, kendiliğinden katılmışlardı. Fakat...

Öğretmenler tarafından sorgulama açıldı, bu hareket nasıl başlamıştı, kimin fikriydi, vb. O sırada sınıf başkanı bendim. Lise müdürü Ioannis Pararas bu konuda sorular sormak için beni çağırdı. Beni severdi. İlk sorusu bu gösterinin neden önceden hocalarla konuşulup onay alınarak yapılmadığı idi.

Sayın Müdürüm, dedim, herşey tamamen kendiliğinden oldu. Bu eylemi otöbüste arkadaşlarla tartıştık. Size açıklamanın sonucundan çekindik. Eğer onaylamış olsanız, mesele uzar, kabahat sizin üzerinize yüklenirdi, bu da hiç istemediğimiz bir sonuç olurdu. Eğer hayır deseydiniz, biz nasıl olsa yapacaktık, bu da tam itaatsizlik olacaktı. Kendiliğinden, art niyetsiz ve size sorumluluk getirmeyecek, vatanperver bir gösteri olmasını tercih ettik. Düşünün, eğer kararımızı bir tek hocamıza bile söylemiş olsaydık, bunu açıklamadığı için şimdi nasıl bir sorumluluk altında kalırdı? İzmir'in Burla'sından olan o iyi kalpli hoca söylediklerimi inandırıcı buldu ki mesele kapandı.

Gençlerimizin içinde yaşadığı o elektrikli atmosferi bir düşünün. Artık babaannemin binlerce kez tekrarlanmış hikâyelerini dinlemeye keyfim kalır mıydı? Tam da bu değersiz dünyadan ayrılmaya hazırlandığı bir zamanda benim arkadaşlığıma ne kadar ihtiyacı olduğunun şimdi bilincine varıyorum. Çibrika'nın,

Varenu'nun, Gümüşhane'nin, Kromni'nin, Mecit'in parharia'sının, Batum ve Ahalson'un evleri ve konakları unutulmadı ama hafızamın bir köşesine itildi. Benim için rüyaların hayali dünyası kapandı, barakanın, sefaletin, ikiyüzlülüğün acımasız gerçekliği karşıma çıktı.

1954 yılında Fulbright Bursu ile bir Amerikan üniversitesinde eğitim görmek amacıyla seçme sınavına katıldım. Sınavlarda başarılı oldum ve Princeton üniversitesine kabul edildim. Yeni okul yılında Princeton'a gidebileceğim garantisiyle, 1954 sonbaharında, okulumun son sınıfına büyük bir sevinçle başladım.

Fakat 1954 Kasım'ında belediye seçimleri araya girdi. Büyük kardeşim, sol bir partiden adaydı. Bu da Princeton Üniversitesi'ne kabulümün sonu oldu. Eğitim yılının sonuna gelip de üniversiteden hiç bir cevap alamayınca durumu öğrendim. Selanik Üniversitesi'nin hukuk bölümüne girmemi ısrarla isteyen babam da sonunda neler olduğunu anladı. Daha önce kabul etmek istemediği bir şeyi görmüş oldu. Öyle ki bu üniversitenin kapısı, bana yakıştırılan "yıkıcı siyasi düşüncelcr" nedeniyle artık kapalıydı.

Bu gelen belgenin ikiyüzlülüğü, Milli Güvenlik Teşkilatı'ndan gelmiş olduğu açıklanmadan, benim başarısızlar listesinde gösterilmiş olmamdı. Üniversiteye kabul edilmeme nedenimi açıkça söyleme cesaretleri yoktu. Bunu yapacak kadar onur sahibi değillerdi. Beni başarısızlar listesine koymalarına fırsat vermeyecektim, babamı güçlükle ikna edebildim.Ona Almanya'da okumak için pasaport alacağımı söyledim. O tarihte pasaportların bir yıllık geçerlik süresi vardı ve kişinin siyasi eğilimine bağlı olarak ya onaylanıyor ya rcddediliyordu.

Babam ikna oldu ama hâlâ itiraz ediyordu. "Peki hangi parayla okuyacaksın Almanya'da," diye soruyordu. Çalışarak dedim, kaç yıl alırsa alsın. Sonunda istediğim oldu.

Pasaportlar hükümet binasının zemin katında, sağ taraftaki bölümde veriliyordu. Bu servis sadece Salı günleri açıktı. 1955 yılının haziranında pasaport almak için başvuruda bulundum. Her hafta belli gün ve saatte oradaydım. Koyun sürüsü gibi içeri doluşuyorduk. Pasaportları gelmiş olanlar alıyorlardı. Benim sıram geldiğinde memur, adımı bile söylemeden, başıyla gelmediğini işaret ediyordu. 'Siyasi eğilim' kâğıdı gelmedi demek istiyordu.

1955'in Kasım'ında kâğıt geldi, hasretle beklediğim pasaportumu aldım. O pasaportu Kalamaria Güvenlik Birimi'nin müdürü Aleksiu'nun iltimasıyla aldığımı unutmuyorum; böyle olduğunu kendisi bana söylemişti. Vaftiz babasının başarısız bir öğrenci olan oğlu bir sonraki yıl Almanya'ya gideccktı. Ertesi yıl bu çocuk Almanya'ya geldiğinde, kayıt işlemlerine ve yerleşmesine yardımcı olmamı istedi. Böyle de yaptım.

Almanya'ya gitdikten sonra iki sebepten bir daha geri dönemedim: Birincisi, tatillerde Yunanistan'da gezmek yerine bir sonraki yılın masraflarını karşılamak için çalışmam gerekiyordu, ikincisi ve daha önemlisi, pasaportumun yenilenmesi için, iltimasla olsa bile onay alacağımdan emin değildim. Böylece, çalışarak ve okula giderek 1960 yılına kadar orada kaldım.

Almanya'ya gitmek için yola çıkışımda duygulu anlar yaşandı. Babaannem Afroditi avutulamıyordu. "Seni," diyordu, "Bir daha göremeyeceğim. Ölmüş olurum o zamana kadar." Ben onu avutmak için hayatta kalıp her şeyi göreceğini söylüyordum. Okuyacağımı, para kazanacağımı ve birlikte Pontos'a gideceğimizi söylüyordum, o ise, "Hayır," diyordu, "Fazla sürmez, o zamana kadar ben ölmüş olurum."

Bir öğleden sonra beni hasta yatağının yanına çağırdı. Ancak ölümünden sonra alacak olduğum mirasımı şimdiden bana vermek istiyordu. "Ben öleceğim," dedi, "Sen burada olmayacaksın,

işleri karıştırabilirler." Onu hatırlamam için bana işlemeli çoraplar, eliyle yapmış olduğu bir *sabunlanacak* verdi. Benim ve müstakbel karımla çocuklarım için. Sonra yıllardır benim için sakladığı ikonayı çıkartıp onu da verdi. İkonada Vaftizci Yahya kesik başını taşıyan bir melek olarak tasvir ediliyordu. Üç yüz yıllık, belki daha eski bir ikonaydı. Memleketinin gizli Hıristiyanlık yıllarından miras olarak kalmıştı. Bu, yıllar boyunca uygulanan bir gelenekti. İkonayı bana emanet etti. Onu bugüne kadar göz bebeğim gibi sakladım. Dünya değişti. Şimdi sorun, benim onu kime emanet edeceğim.

Aynı akşam, ruhunu teslim etti, söylediği gibi ama ben inanmamıştım. Almanya'ya gidişim daha hüzünlü olamazdı. Seyahatim ölümünün dokuzuncu gününe ertelendi. Babaannem Afroditi'nin bana verdikleri onun mirasıydı. Hayatımda aldığım ilk miras. Bugünkü Yunanlılar'ın çocukları miras olarak ev ve para alıyorlar. Ama onlar asla bana babaannemden miras kalan birkaç çocuk çorabı ve bir ikona karşısında duyduğum mutluluğu duyamazlar. Eğer tekrarlanacak olsa, bunları herhangi başka bir mirasa tercih ederdim.

Bu olağanüstü öğretmenim öldü. Ben böyle bir sonu hiç düşünmemiştim. Doğduğumdan beri ailemizde kimse ölmemişti, hep birlikte yüzyıllarca yaşayacağımızı sanıyordum. Üç yıl önce, 1952'de bir kadın, erkek kardeşimin düğününde hasta yatağından kalkıp, süslenip püslenerek torununun evlenme törenine katılmıştı. Kamburu çıkmış ama gerçek Pontos ruhu taşıyan bu kadın, kemençeyle Trigona'nın melodisini çalınmaya başlayınca yerinden fırladı ve sadece kemençenin melodisine uyup dansetmekle kalmayıp, şarkıyı da kemençeciyle birlikte söyledi.

Almanya'ya gitme kararlılığım ve kendi kendime koyduğum hedefler duygusallığa yer bırakmıyordu. Gittiğim yerde beni neyin beklediği korkusunu kalbime gömdüm. Neyse ki iyimser bir

insanım, gene de teşebbüsümün sonuçlarının bilinmezliği beni zaman zaman ürkütüyordu.

Kızkardeşim, biraz kinayeyle, "Noel'de geri döneceğini görür gibiyim," dedi. Aynı zamanda çok da inatçıydım. Kardeşimin bu sözleri inadımı kuvvetlendirdi. İşim ağırdı, sorumluluğu da büyüktü. Batum'daki, Pontos'taki evler konaklar aklımdan çıkıp gitti, kendime koyduğum hedefe ulaşma isteği, başka her şeyi geride bıraktı.

Almanya'da öğrenciliğim dört yıl sürdü ama ne dört yıl! İyimser olmanın da kuralları var. Zorlayan, huzursuzluk veren her şeyi hafızandan çıkartıp atarsın, geriye güzel hatıralar kalır, mutluluk veren, hoş hatıralar. Bu kurallara dayanarak diyebilirim ki o yıllar gerçekten güzel yıllardı. Ama onları yeniden yaşamak istediğimi söylemeye cesaret edemem.

Almanya'da karşılaştığım zorluklar arasında başta gelen ev bulma meselesiydi. Almanya'ya vardığımda, gelmiş geçmiş en barbar, en yıkıcı savaşın bitiminden sadece on yıl geçmişti. Almanya harap olmuş, evler bombalanmıştı, barınak yoktu. İşte o zaman ilk defa KKO1 sokağındaki barakamız biraz olsun gözümde değer kazandı. Yağmurda çatısı akabilirdi, içinde Vardar rüzgârlar esebilirdi, fareler bizimle birlikte yaşayabilirdi ama başımızın üstünde yine de bir çatı vardı. Almanya'da baraka lüksümüz bile yoktu. Bir insan her şeyini kaybedince en azın değerini öğrenir. Alman okul arkadaşlarımız bizden daha şanslı değildi. Bir oda tutmak için kuyruklara giriyor, ucuza gelsin diye çok sayıda arkadaş birlikte bir yer kiralıyordu.

İşte o zaman ev sahibi olmaktan ve genelde mal edinmekten nefret ettim. Batum'da, şehirdeki ve Ahalson'daki iki evin babamdan alınıp halka verilmesini haklı buldum. İçimde özel mülkiyete karşı bir nefret oluştu, çünkü açgözlülüğe yol açıyor ve aile bağını, akrabalığı ve arkadaşlıkları yok ediyordu. Pontos'daki

evler, konaklar aklımdan silinmişti. Günlük sorunlar fantezilere ve hayal kurmaya yer bırakmıyordu.

Memleketimle ilişkimi yitirmemem için Yunanistan'dan bana "Makedonya" gazetesini gönderiyorlardı. Gözüm hep kardeşler ve aileler arasındaki toprak anlaşmazlıklarına ait haberlere takılırdı. Bu haberler benim her türlü kişisel mülkiyete karşı düşüncelerimi daha da güçlendiriyordu. Bak bir avuç toprak için nasıl birbirlerini öldürülüyorlar, üstelik kardeşmişler!

Almanya'da beni en çok Kıbrıs halkına ve genelde Rum halkına karşı işlenen haksızlıklar ve dünyanın ikiyüzlülüğü meşgul ediyordu. Oradaki gençlerin sömürgeci İngilizler tarafından öldürülmesi beni inanılmaz derecede duygulandırıyordu. Bir şeyler yapılmalıydı. Birleşmiş Milletler'deki Kıbrıs halkının özerkliğine karşı oylama beni umutsuzluğa düşürdü. Dünya Kıbrıs halkı aleyhine komplo kurmuştu. Yabancı bir ülkede, geçim derdi içinde olan bir çocuğun elinden ne gelir?

Aklıma büyücek, dikdörtgen bir mühür yaptırmak geldi. Ortasında bir Kıbrıs haritası vardı, dört kenarında, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Yunanca "Kıbrıs'a Özerklik" yazılıydı. Bütün Yunanlı okul arkadaşlarımı çağırdım ve çok sayıda zarf getirmelerini istedim, sonra bütün zarfların üzerine bu mührü bastım. Mektuplarını bu zarflara koyarak haklı talebimizi açıkça ilan etmiş olacaklardı. Denizde bir damla diyebilirsiniz. Olabilir. Ama, adada yaşıtlarım hayatlarını kaybederken ben de en azından bir şey yaptığım için büyük bir rahatlık duyuyordum.

Bu ruh hali içinde meclis başkanı ve Larissa milletvekili Rodopulo'ya bir mektup yazdım. Eski çağlarda, gelençe göre, Yunanistan'ın üzerine büyük bir felaketin gölgesi düştüğünde Olimpiyat Oyunları ertelenirdi. Şimdi de Olimpiyat Oyunları'nın yapılmaması için Yunanistan'ın Olimpiyat Ateşi'ni vermemesini meclisten istedim.

Şimdi rahmetli olan meclis başkanının, kartvizitinin arkasına yazıp gönderdiği cevabı hâlâ saklıyorum. Şöyle diyordu, "Milli ve vatansever duygularınız için candan tebriklerimle."

Olimpia'dan ateş alındı ve o yılki Olimpiyat Oyunları'nın oynanacağı yere teslim edildi. Bu düş kırıklığı sonucu bugüne kadar hiç bir politik görüşü benimsemedim ve partiye girmedim. İkiyüzlülük her yerde egemen. Başkan bana o tarihte cevap vermeseydi daha iyi olurdu.

1959 – 1960 kış yarıyılını bitirmiştim. 1960 yılı kış ve yaz yarıyılları arasındaki tatil kırk iki gündü. 1960 Paskalya'sı bütün Hıristiyan kiliseleri için aynı tarih, Nisan'ın 10'uydu.Yaz yarıyılı sonunda Yunanistan'a kesin dönüş yapacaktım. O zaman babaannem Afroditi'yi yeniden hatırladım. Yunanistan'da sevgili öğretmenimi artık bulamayacaktım. Onun hatırasına, Pontos'a bir gezi yapmak için biraz para biriktirmiştim. Aslında bu geziye onunla çıkmaya söz vermiştim.

Hazırlıklara giriştiğim sırada, çocukluk anılarımın kırıntıları sinema filmi gibi gözlerimin önünden geçiyordu. Onun o güzel hikâyeleri hafızamda canlandı.

Varenu'daki konağı, Kromni'de, Mecit'in parharisindeki evi, Çimbrika'daki konağı, Gümüşhane'deki evi, büyükbabam Hristos'un Trabzon'un Zilmera'sındaki evi, Batum'daki evi ve Ahalson'daki yazlığı yeniden hatırladım. Ama son ikisinin halkın malı olduğunu unuttum. Pontos'daki bütün evler Lozan Antlaşmasının şartlarına göre Kalamaria'daki baraka ile mübadele edildi. Yine babaannem Afroditi'nin hikâyelerinin etkisi altına giriyordum. Bütün bunlar bizim. Kalamaria'daki baraka varlığını sürdürüyor, ailecek bizi barındırıyor. Yunanistan'a dönünce yine bu barakada yaşayacak olmamız tüylerimi diken diken ediyordu. Ama yine de yolum oraya varacak. Eşekler at, atlar eşek olmuş.

Yunanistan'a dönünce askerliğimi yapmam gerekiyordu, öte yandan "siyasi eğilimler" kâğıdı uygulaması hâlâ yürürlükteydi. On ilâ yirmi gün feda edip Pontos'u ziyaret etmek, sonra memleketime dönmek için bir program yaptım. Önce Yunanistan'a gidip, askerlikten sonra Pontos'u ziyaret etmenin sözü edilemezdi. Yunanistandan çıkmak istediğimde meşhur siyasi eğilimler kâğıdının pasaport almama engel olmayacağından nasıl emin olabilirdim?

Böyle düşünerek, aylar öncesinden babaannem için, onun büyük bir sevgiyle bağlı olduğu o memlekete yapacağım bu hatıralar gezisine hazırlandım. Sadece kendisinin sevdiği değil, benim içimde de platonik bir sevgi uyandırmayı başardığı bu memlekete.

On dokuz yaşında, birinci sınıf öğrencisiydim, bir gün Alman profesörümle sohbet ederken, önceden düşünmeden, iç güdüsel olarak şöyle dedim:

Hocam, biz Trabzon'dan, daha doğrusu Pontos'tan Yunanistan'a 1923'ten sonra geldik.

"Ne?" dedi Alman profesör hayretle, "Andreadis sen Pontos'ta mı doğdun?"

Hayır hocam, dedim. Ben Yunanistan'da doğdum ama annemle babam oraya gelirken Pontos'u da beraberlerinde getirmişlerdi, böylece hiçbir şeyin değişmediği, PONTOS denen yerden hiç kopmadığımız hissiyle büyüdük biz.

Pontos'lu yaşlı bir kadın olan babaannem Afroditi, Pontos sevgisini bana aşıladı. Yalnız itiraf etmeliyim ki benim orayla ilişkim Rumlar'ın Pontos'una aittir. Memleketimin şimdiki sakinlerine karşı ilgisizdim, bu da doğaldır çünkü ben Türkler'e karşı olan bir çevrede büyüdüm.

Bir seferinde avukat ve saygın bir kişi olan Epaminondas dayıma yirmi üç yaşında ayrılmış olduğu memleketi Gümüşhane'ye

gitmeyi arzu ediyor mu diye sorduğumda aldığım cevap beni şaşırttmıştı: "Neyi görmeye gideyim? Taşları mı, Türkleri mi?" Böyle söylemişti.

O orada doğmuştu, yirmi üç yıl yaşamıştı, ama gitmek istemiyordu. Ben ki burada, Yunanistan'da doğmuştum, orada neyi görmek istiyordum? Bu yüzden oraya kısa bir gezi yapıp, toprağa saygımı sunup dönmeyi düşünüyordum. Bu gezi artık hayatta olmayan babaanneme verdiğim sözü yerine getirmek, memleketi dolaşıp görmek için yeterli olacaktı. Ne yazık ki artık yaşamıyordu, yaşasaydı bu gezi onunla çok daha anlamlı olurdu. Bu düşüncelerle on günün hem ekonomik bakımdan hem istediğim yerleri görmek için yeterli bir süre olacağına karar vermiştim. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı.

Trenle Avusturya, Yugoslavya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye geldim. Trabzon'a vardığımda aylardan mart, günlerden salıydı ve akşam olmak üzereydi. Şehir meydanının ortasında durup çevreme bakarak hangi otelin daha ucuz olacağını tahmin etmeye çalıştım. Çalışarak okuyan bir öğrenci olduğumdan israf lüksüm yoktu. "Kafkas" otelini bulmakta gecikmedim. Eğer otellerin on sınıfı varsa bu, on birinci kategoriye aitti...

Otelin dik basamaklarını zorlukla çıktım. Otelin sahibi, merdivenlerin tepesinde, camekanlı bir mekâna sıkışmış oturuyordu. Ona iyi akşamlar dedikten snra tek kişilik boş bir odası olup olmadığını sordum. Kısaca evet deyip, otel defterini doldurmak için hemen pasaportumu istedi. O kaydımı yaparken sabırsızlıkla Zilmera'ya nasıl gidebileceğimi sordum. Hemen ertesi gün büyükbabam Hristos'un evini görmek istiyordum.

"Zilmera" diye tekrarladı kendi kendine biraz kararsızlıkla, omuzlarını kaldırdı. Ona yardımcı olmak için, Zilmera Trabzon'dan üç saatlik yürüme mesafesindedir dedim. Ama otelcinin bilmediği anlaşılıyordu. Nereli olduğunu sordum, Kars diyince

rahatladım. Trabzon'un yabancısı, onun için bilmiyor diye düşündüm. O zaman otele neden "Kafkas" adını verdiğini anladım. Zilmera'nın nerede olduğunu Trabzon'un yerlilerine sorarım deyip rahatladım.

Babam Kiriakos on üç yaşındayken büyükbabam onu okuması için Batum'dan Trabzon'a göndermişti. Yıllar boyunca küçük Kiriakos'un nasıl hergün Zilmera'dan Trabzona yürüyerek gittiğini, akşamüstü de aynı yoldan geri döndüğünü dinlemiştim. Yürüyerek üç saat alan bu yol dağ yamacından geçiyordu ve iniş çıkışlarla doluydu. Bunu her dinlediğimde cesaretim artıyordu çünkü benim barakadan Harilau'ya kadarki yolum çok daha kısaydı, topraktı ama düzdü, iniş çıkışları yoktu.

Trabzon'da ilk defa çağrışımla şu düşünceye vardım. Acaba hayat mücadelesinde sürekli yürümek Postoslular'ın kaderi mi? Ama yine de iyi dedim. Ben de babam da bu yürüyüşleri hiç olmazsa kendi eğitimimiz için yapıyorduk, ama yüz binlerce Pontoslu tarihin akışı içinde yorucu ve ölümlü yürüyüşler yapmak zorunda kalmıştı. Yine çok şükür.

Torbamı otel odasında bırakıp babaannemin binlerce kez şarkısını söylediği bu şehre bir göz atmak için dışarı çıktım. Şanslıydım. Trabzon'u bizimkilerin bıraktığı gibi görebildim. Kıyılarda sıra sıra kayalar vardı. Bütün evler sırtını denize dönmüştü. Sahilde dalgalar kayaları dövüyordu. Sonraki yıllarda denizi doldurarak meydanlar ve yollar yaptılar ve şehrin görünümünü değiştirdiler. İlk gidişimde eski halini görmüştüm, bunun için mutluyum.

Trabzon'u denizden görebilmiştim. İsa'dan 756 yıl önce olduğu gibi duruyordu. İlk yerleşenler Sinop'tan gelip bu kayaların üzerine yeni memleketlerini kurdular. Trabzon şehri Bizans'tan da, Roma'dan da daha eskidir.

Bölgenin topoğrafyası masaya benziyordu, bu yüzden şehre

Trapezus[2] dediler. Başka tarihçiler farklı düşünüyor, şehrin adının, sonradan gelip mevcut halka karışan yeni yerleşmecilere ait olduğunu söylüyorlar. Onlara göre Arkadia'nın[3] Trapezus bölgesi sakinleri, Arkadlar tarafından memleketlerini terk etmeye zorlanınca, kendilerine yeni bir yurt bulmak için göç ettiler.Sonunda Sinoplular'ın kolonisine geldiler oraya yerleşip bu şehre eski memleketlerinin adını verdiler. Öyle ya da böyle, masallar ve rüyalar ülkesi Trabzon bizim soyumuzun vatanı oldu.

Aklımda karmakarışık düşüncelerle denize doğru yürüdüm. Bir zamanlar Trabzon Metropolitliği'nin muhteşem Aya Grigoriu kilisesinin hâkim olduğu yerde şimdi bir gazino vardı. Gözlerimden yaşlar aktı. Sahile indim. Tam orada, bir zamanlar Komninonlar'ın sarayı olan Güzel Saray'ın karşısında deniz bir koy oluşturur. Orası, bugün Güzel Saray'ın altından geçen bir tünelle, Dafnunda'ya, bugünkü Çömlekçi'ye gider. Orası Trabzon'un yüzyıllar boyunca limanıydı.

Orada kayalar sahilden uzaklaşıyordu, kıyıda bir kumsal vardı. Eğildim, kumları öptüm. Ecdadımızın kervanları oradan geçmişti, onlar üç bin yılı aşkın ikametlerinden sonra Karadeniz'deki memleketlerini terk etmeye zorlandı "Bizim atalarımızdan kalan mirasımız yabancılara verildi." Bunu Atina ve bütün Yunanistan metropoliti olan aynı zamanda Trabzon Piskoposu Hrisantos söylemişti. Rahmetli babaannem ve bizimkilerin tümü buradan geçti. Annem, Kalamaria'daki komşularımız, hepsini teker teker andım. Yaşayanları ve ölüleri yad ettim. Orada ne kadar kaldığımı bilmiyorum.

---

[2] İÖ VII. Yy'da Miletos'lu koloniciler tarafından kurulmuş olann Trabzon'a, coğrafi yapısının masayı çağrıştırması nedeniyle "Trapezus" adı verilmiştir. Kuruluşundan bugüne kadar adı değişmeyen illerden biridir. (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 7183) Trapezus Yunanca'da masa anlamına gelmektedir. ç.n

[3] Yunanistan'da bir bölge. ç.n.

Gâvur Meydanı'na dönüp eski Frontistirio'ya, liseye, kadar yürüdüm. Uzun Sokak'a döndüm. O gece hiç uyumadım. Bütün gece Trabzon'un sokaklarını dolaştım, kendi kendime konuşuyordum, uykum hiç gelmiyordu. Otele boşuna para ödemiştim. Sabaha kadar yürüdüm. Surdışı'na, Aya Sofya'ya gittim sonra geri döndüm. Günün ağardığını bile fark etmedim. O tarihlerde geceleri Trabzon çok tenhaydı. Gece hayatı yoktu. Zaman zaman yürüyen birisi görülürdü. Sokaklar ıssızdı.

O gece korkup korkmadığımı sorabilirsiniz. Unutmayalım ki o zamana kadar sadece çok yaşlı Pontos'lular Pontos'u ziyaret etmişti. Yunanistan'dan kalkan Turistik Pulman henüz Trabzon seferlerine başlamamıştı.

O gece hiç korkmadım derken, size yalan söylemiyorum. Çünkü aklım karmakarışıktı, coşku içindeydim, kendi şehrimizde dolaştığımı hissediyordum, babaannem Afroditi'yi ve birer birer gözümün önüne gelen simaları arıyordum. Bir an bile aklımdan kötü bir şey geçmedi. O gece ölülerimizin dirilişini yaşıyordum. Orada, Pontos'ta ve Trabzon'da üç bin yılı aşkın bir zaman içinde, doksanın üstünde neslin kemiklerini bıraktığının bilincine vardım. Biz Yunanistan'da doğan ilk nesildik. Neden korkayım? Trabzon'da daha kalabalık olduğumuzu hissediyordum.

Neden sonra oteldeki odama dönüp Trabzon'da yapacağım ziyaretleri planlamaya başladım. Aya Evyenio'a, Aya Sofya'ya, Soğuksu'ya ve Sumela Manastırı'na gitmem gerekiyordu. O zaman Manastır'a giden doğru dürüst bir yol yoktu. Son yedi kilometresi taşlı bir patikaydı, hayvanlar da, yayalar da bu yolu kullanıyordu. Demek oluyor ki Trabzon'da iki gün geçirmem gerekiyordu. Zilmera'yı muhakkak bulmalı ve ziyaret etmeliydim. Orada büyükbabam Hristos'un evinin beni beklediğine inanıyordum. Birdenbire Rize'ye gitmem gerektiğini düşündüm. Kalamaria'da bizimkine bitişik bir barakada Rize'li çok sevdiğim

Aglaia teyze yaşıyordu. Yunanistan'a döndüğümde, memleketinden birkaç fotoğraf getirmemiş olmak büyük ayıp olurdu? Oraya gidip, bir gün, bir gece geçirdikten sonra döneyim dedim. Sonuç olarak beş gün, iki gün de Gümüşhane'de, toplam yedi gün. Almanya'ya dönüşüm de dahil, zaman ya da masraf bakımından önceden hesapladığım sınırı aşmayacaktım. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı.

Bu hayaletler, hatıralar ve tarih gecesinden sonra, Trabzon inanılmaz bir mart güncşiyle bana sürprizler hazırlıyordu. Bir çay içip, sandviç yemek için Meydan'a indim. Kafkas Oteli çok lüks bir otel olduğu için kahvaltısı yoktu! Adı Ahmet olan garson siparişimi getirdiğinde Zilmera'ya nasıl gidileceğini bilip bilmediğini sordum. Zilmera mı, diye tekrarladı. Bu civarda adı Zilmera olan bir köy bilmiyorum diye cevap verdi. Sıkılmaya başlamıştım, Trabzon'dan üç saat mesafede olan Zilmera'nın adını bile bilmiyorlardı. Bu imkânsız, yaşlı birisi muhakkak bilir diye düşündüm, bu fikir beni rahatlattı.

Sandviçimi bitirip çayımı içince bu güzel meydanı incelemeye başladım. Bir zamanlar hayat dolu olan Trabzon, şimdi solmuş, yalnızlığa terk edilmişti. Sovyet bloğu onu doğal dünyası olan ticaretten koparmıştı. Artık yaprak kımıldamıyordu, fakirlik ve işsizlik yaygındı. O günlerde Trabzon'da yabancı olarak benden ve birkaç Alman'dan başkası yoktu herhalde.

Giderek meydandan geçenlerin sayısı çoğaldı. Ben onlara bakıyordum, onlar bana, çünkü o zamanlar Trabzon'da bir yabancının görünmesi ender bir olaydı. Doğal olarak hangi memleketten olduğumu merak ediyorlardı. Ben onların yüzlerine bakıyor ama gözlerime inanamıyordum.

Bu meydandaki insanlar, İstanbul'dan gelirken gördüğüm insanlara benzemiyordu. Kendi insanlarımızı gördüğümü sanıyordum. Az sonra bazı liseye öğrencileri yanıma yaklaştı.

Çekingen bir öğrenci bozuk İngilizce'siyle nereden geldiğimi, Alman olup olmadığımı sordu. Hayır, dedim Türkçe olarak, Yunanlı'yım yani Yunanistan'danım. Yunanlı mı diye bir nida yükseldi çocuklardan. Evet, dedim, Yunanlı, büyükbabam Trabzon'da doğdu, annem Gümüşhane'de. Çocuklar deliye döndü. Peki neden gittiler buradan? Bunu büyük bir saflıkla soruyorlardı. Kendiliklerinden gitmediler, gönderildiler dedim.

Bu masum çocukların yüzlerinde bir sıkıntı belirdiğini gördüm. Birden çocuklardan biri öne atladı ve "Rumca ekserts" (Rumca biliyor musun?) diye sordu. "Kiam kı xero" (Hem de nasıl biliyorum,) diye cevap verdim. "Permeson" dedi (Bekle!) ve koşarak uzaklaştı. Az sonra yanında birileriyle döndü, akrabaları ya da tanıdıkları olmalıydı bunlar. Çok geçmeden etrafım kalabalıklaştı. Gelenler benimle Pontosca konuşuyordu; kulaklarıma inanamıyordum. Gezimde biraz Pontosca bilen yaşlılarla karşılaşmayı umuyordum elbette. Topraklarından kopartılmalarının üstünden kırk yıl geçmişti, Trabzon'un içinde Pontosca konuşan çocuklarla karşılaşacağımı kim tahayyül edebilirdi?

Onları dinliyor, kulaklarıma inanamıyordum. Bu konuşanlar Türk mü, yoksa yeryüzüne dönmüş atalarının ruhları mıydı? Deli olacaktım. Yağmur gibi soru yağıyordu, hepsinin heyecanı en yüksek düzeydeydi. Pontosca bilmeyenler de merak içindeydi. Onların yüzünde de Pontosca bilenlerinkine eş heyecan okunuyordu, çünkü onlarla da Türkçe konuşabiliyordum. Bana Pontosca'nın uluslararası bir dil olarak insanlar arasında iletişim sağlayacağını söyleseler inanmazdım.

O andan itiabaren, Trabzon içindeki gezintilerimde yanımda refakatciler ve koruyucular buldum. İki çocuk beni evlerine götürdü, çünkü büyükbabaları benimle tanışmak istiyordu. Birdenbire gerçekler ortaya çıktı. Derdimi onlara açtım, Zilmera'ya, büyükbabam Hristo'nun köyüne nasıl gidileceğini sordum. Onlara

bir fikir vermek için yürüyerek üç saat mesafede olduğunu söylüyordum. Ama, burada da hükümet, tıpkı Yunanistan'da olduğu gibi, yerleşim merkezlerinin tarihle ilişkisini koparmak için yer isimlerini değiştirmişti. Bir yerde oturanlar o yerin eski ismini biliyordu, ama biraz uzağa gidince eski ismi hatırlayana rastlamıyordunuz.

Benim Zilmera araştırmam için kara haberdi bu. Bir zamanlar Malta yok diyorlardı, şimdi bana Zilmera yok dendiğini işitiyordum. Zilmera yok. Yahu, ne diyor bunlar diye kendi kendime fısıldıyordum. Zilmera var. Büyükbabamın evi orada.

Vakit yitirmemek için Sumela Manastırı'na gitmeye karar verdim. Sonra iki günlüğüne Rize'ye daha sonra da zaman bakımından programımı bozmamak için, doğruca Gümüşhane'ye gidecektim. Fakat yeni arkadaşlarım ödün vermiyordu. Hayır diyorlardı, şimdi Sumela'ya gitme, Rize'ye git, iki gün sonra döndüğünde hafta sonu olacak, o zaman biz de seninle beraber manastıra geliriz. Bu denli nezaket ve arkadaşlık gösteren insanlara nasıl itiraz edilebilir? Onların hatırını kırmak bana çok zor geldi.

Ertesi gün perşembeydi, sabahtan otobüsle, Pontos dilinde adı Rizunda olan, Bizanslılar'ın da Rizeon dedikleri Rize şehrine gittim. Çok ağaçlı, yemyeşil bir sahilden Gomura'yı Surmena'yı geçiyorduk. İşte sağımızda Yabolis nehri, Santa'ya doğru akıyor. Her taraf yemyeşil. Her yerde çay tarlaları ve çay fabrikaları var. Türkler çaya alışmışlar, onsuz hayat düşünülemez.

Rize'nin güzelliği beni çok etkiledi. Güzel ve yemyeşil. Arkada dağlar. Gözün erişebildiği her yer yeşil.

Torbamdan kurtulup, serbestçe şehri gezip, görülmeye değer yerlerinin fotoğrafını çekmek için doğruca otele gittim. Rize'nin en güzel oteli idi ama eski Selanik'in Vardar'daki sıradan otellerine benziyordu. Adı Kent Oteli'ydi.

Kent Oteli'nde beni başka bir sürpriz bekliyordu. Rize'nin, adı Rizespor olan tanınmış, birinci sınıf bir futbol takımı vardı, hâlâ da var. Takımın üç, dört futbolcusu Pontos'un başka bölgelerinden gelmişlerdi, benimle aynı otelde kalıyorlardı. O dönemde geleneklerine çok bağlı bu küçük doğu şehri, gençlerin eğlenmesine imkân vermiyordu. Böylece gençler, Rize'den yeni arkadaşlarıyla beraber, merkezi otelde olan bir gurup kurmuşlardı. Aralarında otelin sahibinin genç oğlu da vardı.

O günlerde Türkiye İş Bankası'na memur almak için bir sınav yapılıyordu, Pontos'un değişik yerlerinden gençler, anne babalarının eşliğinde bu sınava katılmak için gelmişlerdi. Bu nedenle otel eğitimli gençlerle dolmuştu.

Kent Oteli'ne geldiğimde, Anadolu'nun tekdüzeliği içinde sıkılıp dünya ile temas kurmak isteyen bu gençler için gökten düşen bir meyve olmuştum. İstemeden bu topluluğun ilgi merkezi haline geldim.

Aynı akşam, Rize'den benim yaşlarda bir genç, tanışmak için otele geldi. Adının Erol olduğunu söyledi, babası benimle tanışmak istiyordu, acaba kendisiyle dükkâna kadar gidebilir miydim? Rize'de olduğumu nereden öğrendiğini bilmiyorum, çünkü şehre varışımın üstünden sadece beş saat geçmişti. O yıllarda bir yabancının şehre gelmesi alışılmadık bir olaydı. Üstelik bir de Yunanlı olması şimşek hızıyla bütün şehre yayılmıştı.

Erol'u takip ettim. Kent Oteli'nin önündeki meydanı geçtik, dar bir sokağa girdik. Orada altın ziynet eşyası satan mağazaların bulunduğu bir sokak vardı. Altın takı almanın ilgimi çekeceğini sanıyorsa aldanıyor diye düşündüm.

Tabelasında Kuyumcu Göçay yazılı bir dükkânın önünde durduk. Göçay Erollar'ın soyadıydı. Babası beni kapıda karşıladı ve Türkçe bildiğime çok sevindiğini söyledi çünkü kendisi Rumca bilmiyordu.

Dükkâna girer girmez, aman Tanrım, bu ne sürpriz, gişenin üzerinde büyük bir fotoğraf asılıydı. Fotoğraftaki şahıs bizim Kalamaria'daki komşumuz kuyumcu Stavro Mavidi idi. Kendisi artık hayatta değil ama oğlu Zoras ve torunu, Kalamaria'nın Komninon caddesinde güzel bir mağazada mesleklerini sürdürüyorlardı. Ama babasının fotoğrafının 1960 yılında, Rize'deki bir Türk kuyumcusunun duvarında ne işi vardı?

Şaşkınlığımı ve hayretimi fark eden yaşlı adam hemen açıkladı. "Evladım," dedi, "Ben Stavro ustanın çırağıydım, bu zanaatı ondan öğrendim. Sizinkiler Batum'a gittiğinde, Stavro usta savaştan sonra dönmek umuduyla dükkânı bana emanet etti. Ama bir daha hiç dönmediler. Mesleğimi ve bu dükkânı Stavro Mavidis'e borçluyum. Böyle bir beyefendiyi unutmak, ona saygı göstermemek mümkün müdür?"

Kulaklarıma inanamıyordum. Gördüklerime inanamıyordum. Eğer o zaman uluslararası telefon imkânı olsaydı Kalamaria'da Zora'yı arayıp gözlerimle gördüklerimi ona da anlatacaktım. Daha sonra, Zora ile karşılaştığımda bunu bildiğini anladım, çünkü benden önce Rize'ye gitmiş olanlar babasının portresini görüp ona anlatmışlardı. O da hayret ediyor, bir gün Kıbrıs meselesi çözülüp barış gelirse, gidip kendi gözleriyle de görmeyi umut ediyordu.

Çok yıllar sonra, Pontos'a seyahat sıradan bir şey olunca, Zoras Rize'ye gitti ve Erol'la tanıştı. Ama babasının çırağına yetişemedi çünkü Erol'un babası ölmüştü. Sonra Erol'da Yunanistan'a geldi.

Oteldeki grup ertesi gün dönmek istediğimi öğrenince isyan çıktı. Özellikle Murat. Murat Laz'dı, babası da Rize'deki İş Bankası'nın müdürüydü. Kalıyorsun dediler, otomobillerle hep beraber Rize'den doğuya doğru Lazistan'a gideceğiz Hopa'yı ve Artvin'i görecek, Lazistan'ı ve Lazlar'ı tanıyacaksın. Laz Murat çok ısrar etti çünkü sohbetlerimizde ona şöyle demiştim:

Bizimkiler yazdıkları kitaplarda Lazlar'ın eşkiya bir millet olduklarını, karada eşkiyalık, denizde korsanlık yaptıklarını, genelde Hıristiyan halkına büyük zarar verdiklerini söylüyorlar. Murat bana kendi memleketini göstermek, aklımdaki onun soyuna ait bu kötü düşünceleri silmek istiyordu.

Lazlar Türk halkından değildir. Herodot, Lazlar'ın, Sostrati kumandasında gelen Mısır ordusundan bu bölgede kalanların soyundan olduğunu söylüyor. Onları bölgedeki başka halklardan daha esmer olarak tarif ediyor. Asırlar boyu karışma sonucu esmerlik kaybolmuş. Karadeniz'e mısır tarımını bu ordu getirmiş.

Yeni arkadaşlarıma, bizim Trabzon'lu mühendis Dimitrio Fillizis'in, yurttaşları Lazlar hakkında yazdıklarını anlattım. Fillizis, seferberlikte Hopa bölgesinde Türk ordusunun müstahkem mevkilerinde mühendis olarak çalışıyordu. Fillizis'in yazdığına göre çaycı, geceleri çaydanlıkla çay dağıtmak için gelirken sürekli kaşıkla çaydanlığa vurarak tek düze bir ses çıkarıyormuş. Fillizis, niçin böyle yaptığını sorduğunda, herkes çaycının geldiğini anlasın, yabancı sanıp onu öldüp, soymasın diye yapıyorum cevabını almış.

Laz Murat sözünü bitirir bitirmez, Rizespor'lu İsmail bana döndü. "Kal lütfen," dedi, "Pazar günü Aydın takımına karşı oynuyoruz." Ben, futbola pek yakınlık duymadığımı, hayatımda çok az futbol izlediğimi anlattım. Sonunda onların ısrarı galip geldi.

Cumartesi günü on beş kişi üç arabayla Lazistan'a doğru yola çıktık. Rize'den bir elli kilometre kadar uzaklaştıktan sonra sık sık askeri bölgeleri belirten yasak levhaları görmeye başladık.

Yanımda getirdiğim Türkiye'yle ilgili Almanca gezi rehberini açtım. Rehberde de belirtildiğine göre Rize'nin doğusuna, Kars'ın kuzeyine ve Ağrı'ya seyahat yabancılara olduğu kadar, o illerde oturmayan Türkler'e de yasaktı. Biraz rahatsızlık hissettim, çünkü bile bile kuralları çiğnemek bana doğru görünmüyordu.

Bunu Murat'a söyledim ve grupla tartışmamız için durmamızı rica ettim.

Bunun üzerine her üç araba da durdu ve herkes ne olduğunu anlamak için dışarı çıktı. Tedirginliğimi anlattım, geri dönmemiz için ricada bulundum. Murat iki arkadaşının kulağına bir şeyler söyledi, sonra beni rahatlatmak için "Hayır, gideceğiz," dedi. İki gencin babaları yörenin ileri gelenlerinden olmalıydı. Laz Murat hem eğitimli, hem de makul bir insandı. Emin olmasa risk almazdı. Ben de rahatladım.

Hopa'ya, Artvin'e ve çevre köylere gittik. Bir köyde Murat beni amcasının evine götürdü, o evde büyükannesi de kalıyordu. İleri yaşta yataktan çıkamayan bir ihtiyardı. Gözleri mavi, burnu ise antik Helen heykellerininki gibiydi. Oğlu benim Rum olduğumu söyleyince, beni daha iyi görebilmek için gözlerini daha büyük açtı. Biraz sessiz kaldıktan sonra torununa Lazca bir şey söyledi. Lazca Türkçe değildir. Sonradan Murat'a büyükannesinin ne söylediğini sordum, senin iyi adam olup olmadığımı sordu, dedi. Torunu ona "Haraşo, haraşo," diye cevap verince (Lazlar bu Rusça sözcüğü kullanıyorlar) ihtiyar kadın bir gülümsemeyle bana dönüp, "Hoş geldin, dedi.

Kadın çok ileri yaştaydı, zihni çok berraktı ancak maalesef Rumlar hakkında bilgisizdi, çünkü eskiden Rize'nin doğusunda Rumlar yoktu, bu kadın da kendi köyünün içinde nereden bilecekti? Sadece Rumlar'ın kötü şöhretini işitmişti. Savaştan menfaat bekleyenlerin, halklar arasında rekabet ve düşmanlık yaratmak için çıkarttıkları söylentiler.

Bizim hakkımızda ne kötülük işittiğini ya da bildiğini söylemesi için ısrar ettim. Ama yaşlı kadın nezaketinden bu sorumu savuşturdu. Daha çok ısrar edince küçüklüğünden beri Rumlar'ın arsız ve günahkâr olduklarını işittiğini, çünkü rakı içtiklerini söylemek zorunda kaldı. İslam içkiyi günah saydığı için gel de

yaşlı kadına azıcık rakı içmenin kötülük olmadığını anlat, anlatabilirsen. Gitmek için kalktığımızda, bizi bırakmak istemiyordu. "Çok ayıp," diyordu, "Yemeğe kalın. Oturun, misafir sonra memleketinde bizim için ne der?" Yemeğe kalmamak için akla karayı seçtik.

Bizim kitaplarımız Lazlar'ı kötüler, ama Türkler'inki de öyle yapıyor. Türkler diyor ki: "Kuşlarinin adisi kaz, insanlarinin adisi Laz." Yani, kümes hayvanlarının en berbatı kaz, insanlarınki Laz." Ama ben yolculuğumda son derecede misafirperver, nazik ve yetenekli insanlarla tanıştım.

Artvin'e geldiğimizde arkadaşlarıma, bizimkilerin karşıdaki Gürcistan'a, Batum'a ve Sohum'a göçtüklerini söyledim. Ve de 1930'a kadar Batum'da yaşadıklarını. Ne yazık ki politika böyle bir şey, Batum'dan birkaç kilometre uzaktaydım ve orayı görme imkânım yoktu.

Herkes otomobillere bindi ve Sarp'a doğru yola çıktık. Bu köy, o zamanki Sovyetler Birliği'nin sınırına en yakın yerdi, şimdi ise Gürcistan girişindeki son gümrük kapısı. Deliye döndüm. Yasaklayıcı levhalar giderek çoğalıyordu. Yolun sağ tarafında mayın tarlalarını belirten levhalar vardı, cehenneme doğru ilerliyorduk. Sarp'ta, askeri olduğunu sandığım, yüksek rütbeli bir memur vardı, Murat'ın amcalarından biri. Bizi buyur ettiler ve rakı ile pastırma ikram ettiler. O zaman, rakı içtikleri için Rumlar'ı günahkâr sayan büyükannelerini hatırladım, onlara da bunu söyledim. İhtiyar kadının oğlu güldü.

Doğruyu söylemem gerekirse, Sarp köyü beni rahatsız etti. Batum'dan yirmi kilometre mesafedeydik ama tepeler şehri görmemi engelliyordu. Keşke söylemeseydim. Beni askeri bir motora bindirdiler, otuz, kırk kilometre denize açıldık.

Yavaş yavaş Batum görünmeye başladı, birazdan da şehrin tamamı göründü. Çok duygulandım.

Elli bin Pontos'lu muhacir bu şehirden geçerek Yunanistan'a gitti. Bu şehirde bağımsız bir Pontos Cumhuriyeti kurmak için Pontos Meclisi oluşturulmuştu. Yine bu şehirde ailem yaşamıştı ve üç kardeşim burada doğmuştu.

Yüzerek bile olsa gidip şehri görmek için büyük bir istek duyduğumu söylemeye cesaret edemedim. Çünkü bunlar deli. Zor bir durumdan daha kötüsüne düşmek istemiyordum.

Tekrar tekrar teknenin içinde ayağa kalkıp Batum'u daha iyi görmeye çalışıyordum. Böyle bir durum için hazırlıksız gelmiştim, sonradan halka verilen evimizin şehrin hangi tarafında olduğunu çıkartmaya çaışıyordum. Doğal olarak Ahalson'u göremezdim çünkü, dağlar ve tepeler şehrin doğu tarafını kapatıyordu.

1920'de Batum'un nüfusu yüz yirmi bindi. Bunlardan seksen bini Pontos'lu Rumlar'dı. İçim sıkıldı, düş kırıklığına uğradım. Trabzon'a geldiğimde, büyükbabam Hristo'un evini görememiştim, Zilmera'nın nerede olduğunu da öğrenemedim, babaannemin söylediği gibi üç saatlik mesafede olsa bile. Şimdi de Batum Körfezi'ne gelmiştim, keşke babam yanımda olsaydı da, evimizin şehrin ne tarafında olduğunu bana söyleseydi. Böyle şanssızlık beklemiyordum.

Rize'ye geri döndüğümüzde yoğun duygular ve hatıraların etkisi altındaydım. Herkes Pazar günkü Rize Aydın maçını bekliyordu. Futbol hoşuma gitmez ama Pazar günkü seyirden aldığım zevk eşsizdi. Top sahası tamamen doluydu. Köylüler gelmişlerdi ama nasıl geliş. Kemençeler ve davullarla. Arkadaşlarım beni vali ve bölgenin ileri gelenlerinin arasına, tribüne oturtmuştu. Tam bir mutluluk.

Rizeli oyuncular maç başlamadan önce sahada kemençe eşliğinde canlı bir Karadeniz oyunu oynadılar. Bu kadar davul ve bağırış çığırıştan sonra maçı kazanmaları normaldi. İyi de oynadılar. Rize'de bayram havası esti.

Ertesi sabah bir polis otele gelip beni aşağıya çağırdı. "Müdürüm seni istiyor," dedi. Başım dertte diye düşündüm, beni neden çağırıyorlar diye merak içinde onu takip ettim. Yasaklanmış askeri bölgelerde dolaşarak kanunları ihlal etmiş olduğum için korkuyordum. Sabahın çok erken bir saatiydi, yeni edindiğim arkadaşlarımdan hiç biri daha otele gelmemişti.

Korkudan çok sorumluluktan doğan karmaşık duygular içinde Rize'deki polis müdürünün ofisine girdim. Müdür yerinden kalktı ve tebessüm ederek beni selamladı, çay içmek isteyip istemediğimi sordu. Oturduk ve sonra sır çözüldü.

Hafta sonu Sumela'ya gitmek için dönüşümü bekleyen Trabzonlu lise öğrencileri acaba başıma bir şey mi geldi diye merak etmişlerdi. Meraklarını anne babalarına da söylemişlerdi. Bir öğrenci Trabzon'daki valilikte çalışan yüksek bir memurun oğluydu. Böylece Trabzon valiliği Rize valisini aramış, onlar da polisi haberdar etmişlerdi.

Bu benim Karadeniz halkıyla ilk büyük sürprizli temasımdı. Trabzon'a döndüm ve büyük bir grupla Sumela Manastırı'na gittik ama onun yanında Trabzon'un bütün görmeye değer yerlerini de ziyaret ettik. Maalesef ben Rize'de kaldığım sürece öğrencilerin Zilmera'yı bulmak için yaptıkları araştırmalar sonuç vermemişti. Zilmera yok! Daha da kötüsü, zaman bakımından programımı aşmıştım ve doğduğum yerden bağlarımı kolay kolay koparamayacağımı görüyordum.

Birçok defa kendimi, Ksenofon'nun Anabasis adlı yapıtında anlattığı "On Binler"[4] gibi hissettim. Askerler yerli halkın misafirperverliği yüzünden gittikleri yerlerde kalıp geri dönememişlerdi.

---

[4] Yunanlı filozof Ksenophon (İ.Ö. 430-355), Genç Keyhüsrev'in düzenlediği seferle başlayan savaştan sonra "On Binler'in Dönüşü" (İ.Ö. 400-401) olarak adlandırdığı ve kendisinin yönettiği çekilişi "Anabasis" adlı yapıtından anlatmıştı.

Karadeniz'de çok şey değişmiş olabilir, ama İsa'dan önce 400'de var olan misafirperverlik değişmemiş. Sanki bu misafirperverlik iklimden kaynaklanan bir özellik.

Bu misafirperverliğin uzaması tehlikesine karşı oturup ailemle tek sayfalık bir mektup yazdım. Mektubu, Selanik'e postalaması talimatıyla Almanya'daki bir arkadaşıma gönderdim. Bunun nedeni ailemin Anadolu'nun derinliklerinde olduğum hakkında en ufak fikri yoktu. Tedirgin olmasınlar diye onlara haber vermemiştim.

Böylece, gezimin süresini ayarlama kaygıdan kurtulup sakinleştim. Trabzon ve Sumela Manastırı için üç günü rahatlıkla ayırabilirdim. Sonra Gümüşhane, Kromni ve Ardasa'ya gitmek için yola çıktım. Artık zaman bakımından kendimi sıkıntıya sokmuyordum. En azından orada bizimkilerin konağını ve öteki evleri bulma ümidim vardı. Nihayet köydü, oturanlar bizimkilerin komşuları olduğuna göre hatırlarlardı. Üstelik göçün üstünden sadece kırk yıl geçmişti.

Ziganalar üzerinden, Maçuka'dan Gümüşhane'ye doğru yol alırken yörenin etkileyici, vahşi güzelliği, yemyeşil ve boylu ağaçlardan oluşan ormanlar, dik dağların sivri tepeleri, binlerce kanyon ve Defne Çayı'na bağlanan dereler ve sel yatakları karşısında gözlerim kamaşmıştı. O zaman yıllardır kafamı kurcalayan bilmece çözüldü. Bizim Defne Çayımız, Ksenofonta'nın Piksiti çayı veya Türklerin Değirmendere'siydi.

Trabzon ile Gümüşhane arasındaki mesafe yüz yirmi kilometredir, Kromni'ye kadar, Maçuka'yı ve bütün çevre köyleri içine alan bu bölge yüzyıllar boyunca o kadar çok şarkı, ağıt ve mani çıkartmıştır ki dünyada bu büyüklükteki başka hiç bir yerde böylesine rastlanmamıştır. Burada her şeyin, aşkın ve hayatın şarkısı söylenmiştir, ölüme ağıt yakılmış, kahramanlığın methiyesi yapılmıştır. Burada her kaya, her mağara, her köprü

ve her efsanenin şarkısı vardır. Burada *kamomile* bile şarkı düzülmüştür.

Küçükken, bu coğrafyanın insanları şarkı söyleyip dans etmek için mi doğmuşlar diye düşünürdüm. Ya da yaşamak için mi şarkı söyleyip dans ediyorlardı?

Dünyanın pek çok yerini gördüm. Başka hiç bir yerde böyle bir şeye rastlamadım.

Zigana üzerinden Gümüşhane'ye gidiş dört saatten fazla alıyor, havanın güneşli olması yeterli. Çünkü, eğer sis varsa ki bu çok sık görülen bir şey, yolculuğun süresi iki katma çıkabiliyor. Ama iyi ki o yükseklikteki sis daha çok yaz mevsiminde görülüyor. Benim geçtiğim zaman martın sonuydu, güneş bize iyilik etti.

Ardasa'yı geçip doğrudan Gümüşhane'deki otele gidiyorduk. Gümüşhane'ye gelince kendime Kromni için birkaç gün ayırıp Varenu'yu ve büyük dedem Molla Süleyman'ın konağını görmeyi hedefliyordum. Ayrıca Ardasa'yı, sonra da Çimbrika'da anne tarafından büyük dedem Saatçi'nin konağını bulacaktım.

Eski Gümüşhane terk edilmiş. Yeni yerleşim daha aşağıya, Trabzon – Erzurum Karayolu yanında, Kani Çayı üzerine taşınmış. Eski şehir, dağların üzerinde, yeni Gümüşhane'nin beş kilometre batısında kalmış. Döne döne çıkan toprak bir yokuş eski şehre gidiyor. Bir dolmuş kiralanıp oraya ulaşılabilir. Bu yolu yayan olarak yürümeyi tercih ettim. Masraftan kaçtığım için değil, kendi kendime kalıp düşünmek için verdim bu kararı. Sonuçta bütün ecdadım bu yollardan ya atla ya da yayan olarak geçmişti.

Çocukken duyduğum bütün hikâyeler bu yolculuk boyunca hafızamda canlandı.

Benim ailemin yaşadığı zamanlarda yeni Gümüşhane'nin adı Taltapan'dı, içinde sadece birkaç dükkânla transit geçen yolcular

için hanlar vardı. 1890'da Osmanlı Devleti'nin yapmak istediği araba yolu eski Gümüşhane'den geçecek olunca Türkler, Rumlar ve Ermeniler'den oluşan ihtiyar heyeti şehrin ileri gelenleriyle toplandı. Mühendislere rüşvet verip yolun şehrin içinden geçmesine engel oldular. Kaygıları şuydu: Kız çocuklarımız var, savaş olursa ordu şehrimizin ortasından geçmesin.

Yeni şehri çok geride bırakmamıştım, yokuşun dönemeçlerinden birinde çok güzel mermer bir çeşmeyle karşılaştım, bir Gümüşhaneli'nin bağışıydı bu. Tam o sırada çeşmenin önünde, başını büyük bir şalla örtmüş ihtiyar bir hanım gördüm. Eğildim, annemin memleketinin çeşmesinden su içtim. Başımı kaldırdığımda ihtiyar beni selamladı. Utandım. Benim onu selamlamam gerekirken o beni selamlamıştı.

Kimlerden olduğumu, Sotiris Sotiroğlu'nun da torunu olduğumu söylediğimde kadın neredeyse aklını kaçıracaktı. "Hoş geldin," dedi. "Sotira benim komşumdu, okumuş, önemli bir kadındı. Peki, büyükannen Partena ne yapıyor, iyi mi?" Anneannem Partena'nın öldüğünü söyledim ona. Adı Fatma olan yaşlı kadın hıçkırarak ağlamaya başladı; bu bana bizimkilerin ölünün ardından yaktıkları ağıtları hatırlattı.

Kadın kendine geldikten sonra ecdadımın memleketini görmeye, onların oturdukları evlerin fotoğraflarını çekmeye geldiğimi söyledim.

"Ah," diye içini çekti, "Gümüşhane yitip gitti. Hiçbir şey ayakta kalmadı. Her şeyi yıkıp yok ettiler. Gücüm olsa, sağlığım izin verse seninle gelip evinizi gösterirdim Ama sana söyleyim. Bizden hayatta kalan az sayıda insan her şeyi hatırlıyor. Saatçiler önemli kişilerdi, Sotiroğlular da. Kimi bulup sorsan sizin evlerin bulunduğu yeri gösterir. Sotiriadisler'in evi Mumcu'ya yakındı."

Yaşlı kadın eğilip beni öptü, hem hoşgeldin demek, hem iyi yolculuklar dilemek için benimle beraber beş, on adım yürüdü.

"Dönüşte benim kulübeme gel," dedi, biraz ötede kaldığı yeri bana gösterdi.

Yolun kenarında durduğumda, aşağıda, derin ve geniş bir vadinin içinde yok olmaya terk edilmiş bir şehrin uzandığını gördüm. Burada eski binaları yıkıp onların malzemesiyle kendilerine Kani Çayı'ndaki gibi yeni evler yapmak isteyen insanların meydana getirdiği hasardan başka, depremlerin ve zamanın yıkıcı etkisi de görülüyordu. 1800'lerin başında bu vadinin içinde altmış bin insanın yaşamış olduğunu tahayyül etmek imkânsızdı.

Yıkık evler, bakımsızlıktan harap kiliseler, perişan camiler, minareler, her yerde taş yığınları. Umudumu yitirdim.

İçinde insan yaşadığı için ayakta kalmış beş ev vardı. Süleymeniye okulu da ayaktaydı ama boştu. Okul, avlanmak için bölgeye gelmiş olan Sultan Süleyman'ın hediyesiydi. Karşısında halen kullanılan küçük bir cami vardı. Bahçesinde ise küçük bir yapı, orada yaşayan az sayıda çocuğun okuluydu burası.

Camiye gittiğimde şok geçirdim. Beni yaşlı, kambur bir hoca karşıladı. Annemi hatırladım. Gümüşhane'den ayrıldığında henüz yirmi yaşındaydı. Birçok kez çevredeki bir camiden ve kambur bir hocadan söz etmişti. Şimdi karşımda duran hoca çok yaşlıydı ama aynı hoca olduğundan en ufak şüphem yoktu. Bu terk edilmiş yerleşim yerinde yaşlı bir hocanın bulunması ve de kambur olması başka bir ihtimali akla getirmiyordu. Böyle bir tesadüf imkânsızdı. Bu adam yaşlılıktan kamburlaşmış gibi görünmüyordu, gençliğinden beri kambur olduğu anlaşılıyordu. Başka açıklama imkânsızdı. Fatma teyze nasıl olup da bu hocayla karşılaşacağını söylememişti? Bizimkilerle birlikte yaşadığı zamandan beri ordaydı kuşkusuz. Yaşlı teyzenin aklına gelmemiş olmalıydı bunu söylemek.

Annemin orada yaşadığı dönemin hocası olduğundan emin olarak kendimi hemen Sotir Ağa'nın torunu olarak tanıttım.

Adamcağız neredeyse düşüp bayılacaktı. "Bekle biraz," dedi, "Tam da namaz saatinde geldin." Müslümanların dua saatleri önceden belirlenmiştir ve zamanı değiştirilemez. Kendisi camide namazı kıldırana kadar oturmamı söyledi.

Benim de birlikte dua etmeme izin verir mi diye sordum. Bana biraz şaşırarak ama sevecenlikle baktı. "Sen gâvur değil misin?" diye sordu. Sonra da cevabımı beklemeden devam etti, "Sizinkiler inançsız ama iyi insanlardı. İstiyorsan içeri gel, günahı benim boynuma."

Avludaki çeşmede elimi, yüzümü yıkadım, kurulanıp camiye girdim. Üç yaşlı, iki de ilkokul çocuğu yerdeki halının üstüne diz çökmüşlerdi. Ben de diz çöktüm ve namaz başladı. Sesi aynı anda minaredeki hoparlörden işitilen hoca sonu gelmez bir dua okumaya başladı. Beni memnun etmek için Arapça dualar ve Kuran'dan ayetler okudu. Benim aklım eskilere, bu hocanın gençken namazı başlattığı zamanlara gitti. O zaman hoparlör yoktu. Minareye çıkar, dört yöne doğru ezanını okur, bütün mahalle onu işitirdi. Hıristiyanlar da onu işitirdi. Annem de ailesi de onu işitirdi. Bu namaz hafızamı da ruhumu da kırk yıl öncesine götürdü.

Bu kadar uzun diz üstü oturmaya alışık olmadığım için çıktığımda diz kapaklarım hafifçe ağrıyordu. Usulca ovdum. Altmış beş yaşlarında olması gereken ihtiyar, yıkık durumdaki Aya Yeoryi Metropol kilisesine, oradan da yan sokaktaki Sotir Ağa'nın evine kadar bana eşlik etti. Bir taş yığını ve temele benzeyen izler burada bir zamanlar insanların yaşadığını gösteriyordu. Biraz ilerde gene aynı şey. "Burada, hemen yanında da Mumcu ailesi oturuyordu," dedi yaşlı adam. "Çok zengin ve iyi insanlardı." Orologa yani Saatçi'nin evinin nerede olduğunu hatırlamıyordu çünkü onlar genç ölmüşlerdi, iki çocukları da Gümüşhane'nin yetimhanesinde büyümüştü.

Anneannemin kardeşi Piskopos Yervasio Orologa'yı hatırlamıyordu çünkü o önce Kayseri Metropoliti daha sonra Koriça'nın en sonunda da Yanya'nın metropoliti ollmuştu, o tarihte hoca herhalde doğmamıştı. Piskopos Yanya'da 1915'te öldüğünde hoca on yaşında bir çocuktu. Ama Gümüşhane'de kız okulunun yöneticisi olan anneannem Partena'yı hatırlıyordu. Onun kocası, dede Sotir Ağa ve bütün çocuklarını da biliyordu, yani annemi ve dayılarımı.

Bütün günümü Gümüşhane'de geçirdim. Çevredeki dağlara tırmandım. 1860'da kapanmış olan maden işletmesinden kalma tünellere girdim, içlerinde hâlâ kararmış eski vagonetler duruyordu. O tarihten sonra Gümüşhane cazibesini ve giderek halkını yitirmişti. Binlerce şehirli Gümüşhaneyi ve çevresini terk edip, madenciliğin devam ettiği Kars'a, Gürcistan'ın başka bölgelerine ve Ermenistan'a göç etti.

Aya Yeorgi Metropolünü, yıkık ve çatısı olmayan Yetim Okulu'nu, yerle bir olmuş Ermeni Kilisesi'ni ve Metropolitlik ikametgâhını gezdim. Kız Okulu'nun binası hâlâ ayaktaydı. Anneannnem Partena o okulda ders vermişti. Dağa tırmandım, Aya Yozif kilisesine gittim. Bütün bir gün Rum harabelerinin arasında dolaştım. Halkımın tarihiyle daha güzel bir buluşma, daha güzel bir ziyaret olamazdı. Bu sessizlik bana çok şey anlatıyor, binlerce kitaptan fazlasını öğretiyordu.

Gün batımından sonra yeni şehirdeki otelime döndüm. Fatma teyzenin evinin yanından geçtim ama bu saatte onu rahatsız etmek istemedim. Boş elle de gitmemek için yarına kalsın dedim, yatmaya gittim.

Gümüşhane'de gün boyu dağlara çıkıp inmenin yorgunluğunu önce pek hissetmemiştim ama otele döndükten bacaklarım ve vücudum ağrımaya başladı. Sıcak bir banyo yapıp kütük gibi yatağa düştüm.

Sabah erken kalktım ama ağrılarım hâlâ geçmemişti. Kalkıp bir çay içtim, Fatma teyzeye bir hediye almak için çarşıya gittim. Elimde hediyeler, önceki gün Fatma teyzeyle karşılaştığım çeşmenin yokuşunu çıktım. Biraz ötede ihtiyarcığın kulübesi vardı. Kapıyı çaldım, Fatma teyze açtı.

Elimdeki hediyeleri görünce yaşlı kadının yüzünde beliren sevinci unutmayacağım. Yoksulluk yüzünden çocuklarını İstanbul'a göndermiş, kendisi memlekctinde yalnız kalmıştı. Çocukları onu davet ediyor ama o bir yandan İstanbul'dan korkuyor bir yandan da memleketini sevdiği için ayrılmak istemiyordu. Gümüşhane'den uzakta ölmek korkunç bir şeydi onun için.

Bu ihtiyardan ailemizin tarihine ait ilginç bir hikâye dinledim. Annemin küçük kardeşi, doktor Yianni Sotiriadi'nin düğünüydü. "Sotiriadisler güzel insanlardı," dedi bana. "Özellikle doktor Yianni. Selvi gibi upuzun, melek gibi güzeldi, gözleri maviydi.Gelin ise Çite'dendi. Sizinkilerin gelini getirmeye Çite'ye gidişini burada olup da görseydin.

Bak sana anlatayım, hepimiz, Hıristiyanlar ve Müslümanlar Çite'den at üstünde gelin alayının gelişini yol kenarında sıralanıp keyifle seyrediyorduk. Gelin hiç güzel değildi, bu kadar güzel damadın yanında onun çirkinliği daha da göze batıyordu. Anneannen Partena gururla ata binmiş geliyordu. Yanında akrabalar, arkadaşlar arkada da yine atın üstünde gelin. Sana söyleyim, Hıristiyanlar Sotiriadiler'i sayardı ve seslerini çıkartmadılar ama yüzlerinde düş kırıklığı okunuyordu. Bizim Müslümanlar ise dayanamayıp söylediler. Açık açık söylemediler ama konuşulanlar işitildi. "Kaynana gelinden daha güzel," dediler. Bütün bunlar annemin küçük erkek kardeşi doktor Yanni Sotiriadi ile evlenen Çofi (Sofia) yengemiz için söylendi.

Sonradan ona anlattığımda, Gümüşhane'nin Türk halkının bu sözlerini annem de doğruladı ama önceden asla bize anlatmamıştı

çünkü Çofi yengeye büyük saygı duyardı. Kardeşinin düğününde annem on dört yaşındaymış.

"Annen Domna'yı neden beraberinde getirmedin, diye sordu Fatma teyze. Teyze, dedim ona, ben Almanya'da okuyorum, buraya oradan geldim. Annele babam Yunanistan'da yaşıyor, yazın döndüğümde seni onlara anlatacağım, fotoğraflarını da göstereceğim.

Birden, "Burada, Gümüşhane'de nerede kalıyorsun," diye sordu. Otelde diye cevap verdim. "Nasıl olur," dedi, "Ayıp değil mi? Gel benim evimde istediğin kadar kal. Biliyor musun, anneannen Partena bana kaç kere yardım etti. Kocam hem fakirdi hem de sürekli hastaydı. Soframda yemek olmadığı günler oldu. Çocuklarım daha küçüktü. Partena olmasa hepimiz ölürdük. Rahmetli kocam İbrahim'in birkaç yıl daha yaşaması doktor dayının ona verdiği ilaçlar sayesinde oldu. Sizinkiler gitti, üç ay sonra da rahmetli beni dul bıraktı. Büyük zorluklarla dört çocuk büyüttüm, bugün hepsi İstanbul'da. Bana oradan para gönderiyorlar, Allah onları korusun, ama ihtiyar halimla burada tek başıma yaşıyorum, hayat mı bu?"

Fatma Teyze bunları söyleyip hıçkırıklara boğuldu. Gözlerini kuruladı, "Git otelden eşyalarını al gel, benimle kal ne kadar istersen," dedi. Teşekkür ettim ama burada çok kalamayacağımı, vaktimin az olduğunu, Kromni'ye, Varenu köyüne gideceğimi söyledim. Orada da annemin doğduğu eve gideceğim dedim.

"Oo," dedi Fatma teyze, Kromnili miydi senin öbür ninen?" Evet, dedim. "Onların hepsi tenesur'du ," dedi Fatma teyze, "Allah günahlarını affetsin," diye de ekledi. Türkler gizli Hıristiyan olup Müslüman gibi görünenlere tenesur diyorlardı. Tenesur Müslümanlığı kabul etmeyenlere verilen addı.

Yaşlı kadın, ilk defa karşılaştığımız çeşmeye kadar bana eşlik etti. Çeşme Bayburt Trabzon karayolunun üzerindeydi. Beni öptü,

Kani Çayı üzerindeki köprüyü de geçip yeni Gümüşhane'nin sokaklarında ben gözden kaybolana kadar ayakta durup arkamdan baktı.

Kromni'ye çıkmak için yaptığım hazırlıklarda önceden akklıma gelmeyen ciddi zorluklarla karşılaştım. Gümüşhane'den Kromni'ye. Şimdi dolmuşlar yokuşları tırmanıyor ama o gün ancak atla gidebileceğimi öğrendim.

Ömrümde eşeğe bile binmemiştim, oysa şimdi at sırtında gitmem gerekiyordu. Atı nerde bulacaktım? Atı nasıl idare edecektim? Ama, Varenu'daki konağı ziyaret etme fikrinden vaz geçemezdim. Bir konak ki bütün çocukluk yıllarımın rüyalarını süslemişti. Vaz geçmem imkânsızdı, düşünülemezdi.

Üzüntümden bütün gece uyuyamadım. Müczzinin Arapça ezanı yanık bir şekilde okuması üzüntümü artırdı. Sözlerini anlayamıyordum czgisi beni duygulandırıyor, daha da önemlisi dikkatimi başka tarafa çekip sıkıntımı hafifletiyordu.

Odanın balkonuna çıktım, gecenin maviliği içinde aydınlatılmış minarenin güzelliğini seyrettim. Aklım müezzinin minareye çıkıp ezanı kendi sesiyle okuduğu yıllara gitti. Çok romantik bulurdum bunu. Sonradan bilimsel ilerleme ses yükselticisini getirdi, müezzinin minareye çıkmasına gerek kalmadı, minarenin ışıklarının hâlâ yanmasına rağmen o güzel gelenek ve romantizm sonsuza kadar kayboldu.

Güneş doğmadan son bir girişim yapmaya karar verdim. Ardasa'ya dönecektim, Torul'a gidersem orada daha kolay bir çözüm bulurum diye düşündüm. Ayrıca Torul bölgenin merkeziydi ve Kromni'nin bütün köyleri oraya bağlıydı. Orada Kromni'nin köylerine gitmek isteyen daha çok insan bulunur, ben de bir fırsat yakalarım dedim.

Torul'da bir otelde oda kiraladım. Varenu'ya gitmek için birileriyle tanışıp, hazırlık yapmam gerektiğini düşündüm. O sabah

böyle geçti, öğleye doğru Çimbrika köyüne gitmek için bir dolmuşa bindim. Orada çok büyük bir düş kırıklığı yaşadım.

Eskiden Çimbrika köyünün sakinleri Rum'du. Bizimkiler gittiğinde, etraftaki Türk köylerinden çobanlar hayatlarını kolaylaştırmak için terk edilem köyleri işgal etmişti. Kalan evler yıkılıp kendi köylerindeki ve Torul'daki evler için malzeme olarak kullanıldı. Gümüşhane'nin eski evlerinin duvarlarındaki üstü kabartmalı taşlar yeni Gümüşhane'deki yapılar için nasıl bedava malzeme olduysa bölgenin başka yerlerinde de aynı şey olmuş. Fakat çobanlar Saatçi ailesini tanıyordu. Konağı bana göstermeleri kolay oldu. Ama hangi konağı? Eskiden var olan bir konağın yıkık temellerini bana gösterdiklerinde ağlamaklı oldum. Temelin taşlarının sökülmesi zor olduğundan sadece onlar kurtulmuştu. Kendi köylerinde bir ev yapmak için iki, üç evi yıkmak kolaylarına gelmişti.

Büyük bir üzüntü içinde, sıkılarak Ardasa'ya döndüm. Batum'a gidemezdim, gitsem bile, oradaki iki ev halka verilmişti. Babam bunu tekrar tekrar anlatırdı ama babaannem de söylerdi. Trabzon'da Zilmera bulunamadı, burada Çimbrika'da ise, Gümüşhane'de olduğu gibi sadece evlerin temelleri bulunabildi.

Son bir ümidim kalmıştı, Varenu'daki konak ve Mecit'in parhari'sindeki taş kulübe. Tek başıma gitmek imkânsızdı. Kromni'ye doğru at sırtında yola çıkmak için başkalarını bulmam gerekiyordu. At konusundaki deneyimsizliğimle tek başıma at kiralamayı düşünemezdim bile. Nasıl sürecektim atı? Müthiş bir baş ağrısı başladı. Kafam çatlayacak neredeyse.

O gece gözlerimi yummadım. Haykırarak yatağımdan fırladığımda daha gün doğmamıştı. Kronini'ye yürüyerek gideceğim diye bağırdım. Eski soydaşlarımız böyle gitmezler miydi? İşte böyle. Yataktan fırladım, sevinç içinde odamda dans ediyordum, çünkü çözümü bulmuştum. Geri kalanı boş laf. Güneş

daha doğmamıştı. Parlak fikirler her zaman bana gün doğarken gelir.

Sabah çayımı içerken, ne yaparsam yapayım zaman bakımından programımı aşacağımın bilincindeydim. Üstelik Kromni'ye yayan gitme serüvenimin na kadar zamana mal olacağını kestiremiyordum. Türk çayı, ilk denediğimde bana acı gelmişti, bugün hoşuma gitti. Bir tane daha ısmarladım ve höpürdeterek içtim.

Otelin salonunda oturup Selanik'teki aileme iki mektup daha hazırladım. Her ikisini de bir zarfa yerleştirip, Almanya'daki arkadaşıma göndermek üzere dosdoğru Ardasa'nın postanesine gittim. Küçük bir not ekleyip gezinin iyi geçtiğini ama zamanın biraz uzayacağını, onun için bu iki mektubu bir hafta arayla Selanik'e göndermesini istedim. Anadolu'nun derinliklerinde olduğumu öğrenmelerini istemiyordum. Fazlasıyla tedirgin olacaklarını biliyordum.

Yolculukta neyle karşılaşacağımı bilmediğim için bir fırına gidip iki francala aldım, biraz zeytin, çok sevdiğim helvadan da aldım. Yanımda su götürmek için bir de matara aldım. Yaşıtım olan otel sahibinin oğlu Rahmi, beraber olduğumuz iki gün içinde benimle samimi olmuştu. Anlattıklarım, ailemin oralı olması mı, onun hassasiyeti mi, bunlardan hangisinin onu bana yakınlaştırdığını bilmiyorum. Yürüyerek gitme kararımı işitince korkuya kapıldı.

"Hava hâlâ soğuk," dedi. "Yağmur yağabilir, sırsıklam olursun. Burada sık yağmur yağar, mart daha çıkmadı." O sözlerine devam ediyordu ama ben artık dinlemiyordum çünkü aklım Varenu'daki konaktaydı, onu ne pahasına olursa olsun görmek zorundaydım. "Vahşi hayvanlar da vardır orada," diyordu Rahmi, ama onu dinleyen kim?

Rahmi vaz geçmeyeceğimden emin olduktan sonra gidip bir kama getirdi, gerekirse kendimi korumak için torbama koymamı

söyledi. Babası benim Varenu'ya gitmekteki ısrarımı gizli bir define aradığım şeklinde yanlış yorumlamış olmalıydı. Orada herkes bizimkilerin giderken sadece kendi bildikleri yerlere defineler sakladığını sanıyorlar. Bu inanış bugün de devam ediyor. Onları suçlamıyorum. Rahmi böyle bir şey işitti mi ya da Varenu'ya gizli define için gittiğime inanıyor muydu bilmiyorum. Ama yanıma gelip Pontos'un çeşitli yerlerinden gelen çobanların Kromni'de oturduklarını söyledi. Herkesin eş olmadığını, dikkatli olmam gerektiğini, çünkü çoğunun gizli bir defineyi kazmak için gittiğime inandıklarını ekledi. Aklımda tutacağım dedim ona, ama Rabbim şahidimdir bir gizli define için gitmiyorum. Büyükbabamın konağını görmeye gidiyorum, başka bir şey için değil.

Rahmi'nin inanıp inanmadığını bilmiyorum ama konağı bulursam onun büyükdedemin olduğunu söylemememi öğütledi. Onu gör, fotoğrafını çek, işini bitir ama ısrarla söylüyorum, konağın ailene ait olduğunu söyleme. Orada kimlerin oturduğunu bilmiyorum ama dikkatli olmanı tavsiye ederim.

Kromni'ye doğru yola çıkma sırası gelince otelciye, Rahmi'ye, orada tanıdığım herkese veda ettim, otelden çıkmak için hazırlandım. Rahmi Kromni'ye giden patikayı göstermek için beni babasının otomobiliyle Gümüşhane karayoluna kadar götürmek istedi. Teklifi benim için büyük bir kolaylık sağlıyacaktı.

Torul'dan çıktık, Gümüşhane'ye giden yol üzerinde Rahmi arabayı kullanıyordu. Bir köprünün başına geldik. Önümüzde çok etkileyici, dağlık bir arazi vardı. Köprüye varmadan önce, Rahmi yolun sol tarafına geçip otomobili yana çekti. Kanı deresi Gümüşhane'den gelip köprünün altından geçerek Harşit çayıyla birleşiyordu. O da bütün bölgeyi geçip Tripoli şehrinin beş kilometre doğusunda Karadeniz'e dökülüyordu. Solumuzda arazi sanki ikiye ayrılmıştı. Karşımızda yüksek dağ yamaçları vardı. Önümüzdeyse Kromni dağlarından inip hızla akan dereler.

Yağlıdere'nin suları da köprünün altından geçip Harşit Çayına bağlanıyor. Doğanın ihtişamı doruktaydı. Bu güzellik karşısında dilim tutuldu.

Manzaranın güzelliğine kapılıp on metre ötede küçük bir tabela olduğuna dikkat etmemişim. Tabeladaki ok, bulunduğumuz yerden dağların yamacına doğru yükselerek çıkan toprak bir yolu gösteriyordu. Üzerinde İki Su yazılıydı.

Rahmi, bu yokuşun beni Kromni'ye götüreceğini açıkladı. "Dikkat et," dedi, "Yokuşun yarısında sola giden bir yola sapabilir ya da düz devam edebilirsin. Sola giden yol seni doğrudan Kromni'nin merkezine götürür, o kadar yorucu değildir, düz devam edersen yol seni İmera'ya götürür. Ama dik ve yorucudur. İmera'da, Kohrakofolia üzerinden yine Kromni'ye ulaşabilirsin. Bu yolun manzarası harikadır ama çok yorulursun." Hakikatli arkadaşım bunları söyledikten sonra hoşça kal deyip ayrıldı.

Otomobile binmeden biraz durakladı, "Yorgo, hangi yolu tercih edeceksin," diye sordu. Fazla düşünmeden İmera üzerinden geçen yoldan gideceğimi söyledim. Buna şaşırmış olabilir ama İmera'yı yolculuk programımdan çıkaramazdım. O yoldan gideceğim dedim, dönüşte de kolay yolu seçerim. Öyle de yaptım.

Böyle zor yokuşları çıkmaya alışık olmadığım için sık sık durup bir yudum su içiyor, susuz kalmamak için de suyu bitirmemeye çalışıyordum. Ama çok geçmeden tertemiz suyu olan pınarlar ve çeşmelerle karşılaşmaya başladım, mataramı ellemedim, akan sularla saçlarımı ıslatıp serinliyordum. Yüzyıllar boyunca, doksan kuşak ecdadımın bu yokuşları şarkılar söyleye söyleye çıktığını düşünerek sevinç duyuyor, güç kazanıyordum. Çok şükür ilk gün ne fazla güneş vardı ne de yağmur yağdı.

Bu yürüyüşüm sırasında neye daha fazla hayranlık duyacağımı bilemiyordum. Tırmandığım yamaca mı, yoksa karşı yakadakilere mi? İşte Partin, işte Likast. Tanrım, sanki bu yerlerde daha

önce yürümüşüm. Babaannem Afroditi'nin anlattıkları hafızamda öyle güçlü duruyordu ki sanki bildik yerlerden geçiyormuşum gibi hissediyordum. Sanki bir zamanlar buralara gelmiş gibiydim.

Karşıdaki dağın dik yamacında harap olmuş küçük bir kilise görüyorum, balkon gibi bir çıkıntının üzerinde, yarısı yerde, yarısı havada her an Yağlıdere'nin sularına gömülebilir. Yıllar önce birileri kubbenin üzerinden hacı çıkartmış ama kilisenin kimliği hiç bozulmamış.

Toprak yolun bir dönemecini döner dönmez, uzakta İmera'nın ilk evleri göründü.

Özledim evlerini göreyim,
Taş kaleni göreyim,
Bütün yaylalarını göreyim.

Bu köy ve onun adı beni her zaman düşündürmüştü. Köyün adına ilişkin bilgi bulamıyordum. Antik çağların Büyük Yunanistan'ında, Sicilya'da da İmera adlı bir şehir bulunuyordu. Bu iki Yunan yerleşiminin arasında bir ilişki olması mümlün müydü? Buna inanamıyordum.

Maalasef, Karadeniz'in Allahsız havası, İmera yolunun sonuna geldiğimde beni ani bir yağmurla karşıladı. Korunmak için ne şemsiyem ne de yağmurluğum vardı. İmera'ya ulaşıncaya kadar bu yağmura katlanmam gerekiyordu. Bu da beni sırılsıklam etmek için yeterliydi.

Şimdi samanlık olan yıkık kilisenin yanındaki küçük meydana girdiğimde nereye sığınabileceğimi, giysilerimi nerede değiştirebileceğimi bilmiyordum. Durmuş, etrafıma bakınıyordum. İyi ki bu meydana girmek için yanından geçtiğim yüksek binadan bir kadın beni görmüştü. Sesini işittim ama ne dediğini ya da kiminle konuştuğunu anlayamadım. Az sonra ailesinden genç bir

erkeğe hitap ettiğini anladım. Bu evde İmera'nın muhtarı ve ailesi oturuyordu.

Tanrı onlardan razı olsun, beni evlerine aldılar. Giysilerimi değiştirip ıslak olanları kurumaları için astım. Neyse ki torbam su geçirmez malzemeden yapılmıştı, böylece içindekiler kuru kalmıştı.

Bu evde iki gün geçirdim. İlk gece her yerde olduğu gibi bütün köylüler toplandı. Kadınlar o gece Yunanistan'dan gelen yabancıyı ağırlamak için neler hazırlamamıştı. Kemençeci de geldi, maniler birbirini izliyordu. Şaşırtıcı olan doğallıkla söyledikleri Pontosca şarkı sözleriydi. Son derece duygulandım.

Yabancının eski hemşerilerinin çocuğu olması onları da duygulandırmıştı. Bana babaannemin ve büyükbabamın köyünü soruyorlardı. Büyükbabamınki Zilmera, dedim, Trabzon'da. Babaanneminkini söylemedim çünkü Ardasa'da bana verilen öğüdü hatırladım, büyükbabamın evinden söz edip merak uyandırmaktan, sonunda işlerin aleyhime dönmesinden korktum. Büyükbabamın Trabzon'un Zilmera'sından, büyükannemin Kromni'den olduğunu ama hangi köyden olduklarını bilmediğimi söyledim. Trabzon onlara çok uzak olduğu için isim değişikliği yüzünden Zilmera'yı bulamadığımı söyleyince bana yardımcı olamadılar. "Evet," dediler devlet bütün isimleri değiştirdi ama bizim buradakiler aynı kaldı. İmera'yı Yimera gibi telaffuz ediyorlardı ama geçmiş yıllarda bizimkiler de öyle söylerdi.

Ertesi gün şanslıydım. Bahar güneşi pırıl pırıldı ve hava ısınmıştı. Yaklaşık on kişi bana eşlik etti, İmera'nın Kadınlar Manastırı ve Yahya Manastırı'na gittik. Muhtarın evinin arkasında temiz suları olan bir dereyi geçtik, sonra da Fostiropulo ailesinin çok büyük evinin yanından geçtik. Açık renk, sarı kesme taştan yapılmış çok büyük bir evdi, biri sağından biri solundan, iki tertemiz dere İmera'ya doğru akıyordu.

Çatısı, pencereleri ve kapıları sökülmüş olabilir ama ihtişamından bir şey yitirmemişti. Fostiropulos ailesinin Trabzon'da bankaları vardı, 1856'ya kadar Kromni nüfusunun tamamı gibi onlar da gizli Hıristiyan'dı. Stavrin'in sakinleri gibi bazıları Hıristiyanlıklarını açıklamakta 1911'e kadar beklediler. Genelde İmera'daki evlerin hepsi yontma taştan inşa edilmiş, kavisli hatları ve kemerleriyle bir zarafet ve ihtişam örneğiydi. Rusya'da varlık sahibi olan İmera'nın çocukları, kendi memleketlerine gelip özenle bu güzelliği yaratıyorlardı. Köklerinden sökülecekleri-nden habersizdiler.

Üçüncü gün yola çıkmam imkânsızdı. Pontos misafirperverliğinin tutsağı olmuştum. İmera'nın ileri gelenlerinden biri oğlunu sünnet ettirecekti. Müslümanlar için büyük bir yortu. Bizim vaftizimize tekabül ediyor ama daha büyük sevinç ve eğlence vesilesi oluyor. Çocuk sekiz yaşındaydı. Karnaval prensleri gibi giydirilmişti. Sazlardan ve en çok davuldan yükselen sesler ve yankılanmalar hâlâ kulaklarımda. Yemekler, özellikle de tatlılar, herkese dağıtılıyordu. Sanıyorum ki İmera halkının tamamı bu sünnet düğününe davet edilmişti. Beni razı etmek için dönüş yolunda Kohrakofolia'ya kadar arkadaşlık edeceklerine söz verdiler. Oranın manzarası eşsizdir, Kromni'nin tamamını ayaklarının altında görebilirsin, dediler. Yolda bana eşlik etmeleri büyük bir kolaylık sağlıyacaktı. Kohrakofolia kıraç bir kayalıktır, orada ancak tecrübe sahibi yerliler yönlerini bulabilir.

Ancak sünnet eğlenceleri iki tam gün boyunca devam etti. Dansların sonu gelmiyordu. Dördüncü gün, en sonunda, Kohrakofolia için yola çıkabildik. Ama o sabah beni bir sürpriz bekliyordu. Bana eşlik etmek için sadece yirmi kişi gelmemişti, yirmi bir tane de at bekliyordu meydanda. Sonuçta benim de ata binmem kaçınılmaz oldu. Rahatsızlık hissettim çünkü hayatımda hiç ata binmeyi denememiştim.

"Korkma," dediler bana, "Yavaş gideriz ve hep yanında oluruz. Ayrıca bu at çok uslu bir hayvandır." Uslu muslu ama ben korkudan ölüyordum. Yolumuz kıraç araziden geçse de ufukta güzel manzaralar vardı. Uzakta, kuzeydoğu yönünde Aya Zaharia'nın zirvesi meydana çıktı. Aya Zaharia'nın daha doğusunda 2 700 metrelik Yalonumit ve Maden dağları yükseliyor. Oradan biraz kuzeye doğru Kromni'nin 3 063 metre yüksekliktcki meşhur Ayios Pavlos dağı görünüyor. Kromni'nin çok yüksek, ünlü dağları. Yemyeşil ama ağaçsız.

Ayios Pavlos dağında 2 800 metre yükseklikte büyüleyici bir göl var. Atalarımız ona "*Ae Pavle to Limnin*" adını vermişler, yazlığa çıkan Kromnililer için onu ziyaret etmek şarttı. Benim için de hâlâ yerine getiremediğim bir düş olarak kaldı. Yanında kimse olmadan böyle bir tırmanışı yapmak son derecede tehlikeli olurdu. Pontos topraklarına elli iki kez gittim ama bana eşlik edip bu tırmanışı yapacak, onun soğuk sularında yıkanıp bütün hastalıklardan arınacak bir başka deliyi bugüne dek bulamadım.

Bütün bu dağlar Pariadri sıradağlarının bir parçası, Türkçe'deki adı Gâvur Dağları yani inançsızların dağları. Birçokları hava açıkken, Ayios Pavlos'un zirvesinden denizin görünebildiğini ısrarla söylüyor. Bu da, Ksenofon'un On Binler'inin oradan denizi görüp "Talatta, talatta," diye yani deniz, deniz diye haykırdıklarını doğruluyor. Ama aynı şeyi Pontos'un başka köyleri de iddia ediyor, böyle yaparak İ.Ö. 404'de, On Binler'in kendi köylerinden geçmiş olduğunu ispat etmeye çalışıyorlar.

Bu dağlarda kış çok tehlikeliydi, Kromnililer korkularını aşağıdaki türküyle dile getiriyorlardı:

Kaskamaç'ta Toroslar'da fırtına bora,
Ae Pavle doruğunda büyük kasırga.

Kohrakofolia çorak ve kayalıktı ama ufuktaki dağların zirvelerinin güzelliği eşsizdi. Kemençeciler de nağmeleriyle bu güzelliği dile getiriyorlardı. Dans etmek için üç defa durduk ama durmamızın asıl nedeni at sırtında uyuşan bacaklarımızı açmak içindi. Benim daha sonraki yıllarda da dikkatimi çeken şey Pontos'ta ne eşek ne de katır görmüş olmamdı. Pontoslu biniciliğiyle gurur duyuyor, iyi at seçmesini de biliyor. At onun asaletidir. Yukarda adı geçen hayvanlara Pontoslu tenezzül etmiyor. Bu bir kendine saygı ve onur mesclesi.

Kohrakofolia denen bu yayla, balkona benzeyen muazzam bir düzlüğe dönüşüyor. Bunun altında Kromni'nin mahalleleri serpiştirilmiş. Etraftaki dağlar bir huni şeklini alıyor. Akşamları yıldızların Kromni'yi aydınlatması, bu huninin bir teleskop vazifesi görmesi sayesinde oluyor.

Bu doğal balkonun dibindeki Kromni güzelliği karşısında nasıl oldu da kendimden geçmedim? Her dağın tepesinde bir kilise harabesinin olması yıllar önce buralarda kimlerin yaşadığının tanıklığını yapıyor. Atlarla üzerinde durduğumuz yüksek yerin tam altında Sarandon mahallesi var. Bu mahallenin yaslandığı tepede Aya Theodoru kilisesinin hayaleti duruyor.

Kromni'de Ay Todori kilisesine gittim,
Yaktı beni senin sevdan,
Aklım başımdan aldı, aman.

Bu beklenmedik manzara karşısında iki kat duygulanmış, şaşkına dönmüştüm. Arkadaşlarım bana böyle güzelliklerle karşılaşacağımı anlatmamıştı. Sanki bir perde sonuna kadar açılmıştı ve babaannemin unutulmaz hikâyelerinde binlerce kez içinde yürüdüğüm büyülü bir sahne ortaya çıkmıştı. Kalamaria'da çok tanınmış Papanikolas adındaki papaz ilk kez bu kilisede göreve

atanmıştı. Öleli elli yıl olsa da bütün Kalamarialılar'ın hafızasında en çok sevilen papaz olarak kalmayı sürdürüyordu.

Sarandon mahallesinin evlerinden geriye bir şey kalmamış. Binaların taşları başka köylerde yeni inşaat yapılması için taşınmış. Samananton'un içinde, bir patika Alitino'daki Mohora'ya doğru gidiyor. Orası Kromni'nin merkeziydi. Sanki daha dün oradaymışım gibi geldi.

Babaannem Afroditi'nin Ae Theodoru kilisesinin üç çanından söz ettiğini hatırlıyorum. Bu çanların çıkarttığı tatlı ses Kromni'nin sınırlarını bile aşıyordu. Dağın üstünde gördüğümüz kilisenin ise çanları olmadığı gibi ne kapısı, ne penceresi, ne de haçı vardı. Kilise bana Aziz Todoros'un yüzünü, tepe de atını hatırlattı. Her yıl haziranın sekizinde burada Kromni'nin en büyük dört panayırından biri kurulurdu. Ae Theodoru kilisesine bakarken bir an gözlerimi yumdum, kulaklarımda o olmayan çanların sesi yankılandı. Bu topraklara gelen birçok kişiye olan bana da oldu, yerinde olmayan ve artık çalmayan çanların sesini işitiyorduk.

Gözlerim yaşardı. İyi kalpli ve misafirperver arkadaşlarımın yanlış anlamaması için Kromnili büyükannemi hatırladığımı, duygulanıp gözlerimin yaşardığını söyledim. Anlayış gösterdiler. Dönüşte İmera'dan geçmeyeceğimi, Kromni'den Yağlıdere'ye gitmek için ovadan geçen en kısa yolu seçeceğimi bildikleri için vedalaşıp ayrıldık.

Hava yine çok elverişliydi, güneş her yeri aydınlatıyor, ısıtıyordu, çekilmez bir sıcak da yoktu. Genelde Kromni'nin havası, Pontos'un öteki sahil bölgelerinden daha kurudur. Sahil kesimlerde, yılın bütün mevsimlerinde rutubet çok yüksektir ve yazın yağmur yağar. İlkbahar ve sonbaharda yılın en temiz havası ile karşılaşılır.

1850 ortalarına kadar, Sarandon mahallesinde, Aya Theodoru dağının içinde bir yeraltı kilisesi vardı. Kilisenin girişi çalıların

arasına gizlenmiş bir yerdeydi. Kromni'nin gizli Hıristiyanları ibadet için oraya giderdi. Düşünün, üç yüz yıl boyunca bütün vaftizler, düğünler ve dini törenler Tanrı ve insan korkusundan orada yapılmıştı. Bütün Kromnililer Krimença Meryem'ini[5] biliyordu. 1856'da, Hattı Humayun denen ve gizli Hıristiyanlara özgürlük tanıyan fermandan sonra bu kilise terk edildi. Bütün Kromnililer artık saklanmaya gerek duymadan Hıristiyanlığa geri dödü.

Bu kiliseden sonra mahallelerin birinden öbürüne gitmek on dakikayı geçmez. Meryem'in Doğumgünü Kilisesi'nin bulunduğu Mohoro'ya indim, oradan da Kromni'nin merkezindeki Siamanandon mahallesine. Burada Kromni'nin en büyük kilisesi olan Aya Yorgi vardı. Kromnililer ölülerini kilisenin avlusuna gömüyordu. Kutsal olana hürmet göstermeyi bilmeyen eller bu mezarları yıkıp harap etmiş. Taştan yapılmış sanatkârane şamdanlar kırılmış ve atılmış. Mezar taşları kırılmış ve etrafa dağıtılmış. Ürpertici bir manzara.

Siyamanondon mahallesinde, kurulan ilk Rum okulu 1830'dan beri eğitim veriyordu. 1856'da yayınlanan Hattı Humayun'dan sonra başka köylerde de Rum okulları açıldı. Daha önce Rum okulu yok değildi. Vardı ama onlar gizli okullardı. Doğanın yarattığı bu çukur havza, üç yüz yılı aşan bir süreden beri Pontos'taki Gizli Hıristiyanlık'ın merkeziydi.

Siyamanandon, Mancanton, Fraganton ve Gluvenaslı çocukların gittiği Metamorfoz okulunun önünden geçtim. Sert bir kış akşamı bu okulun öğretmeni Kosmas, Alitino'ya gitmek için yola çıkmıştı. Öğretmen Alhazandon köprüsünü yüz metre kadar geçmişti ki muazzam bir çığ gelip onu içine aldı ve ölümüne sebep oldu. Babaannem, "Bu olay meydana geldiğinde ben otuz

[5] Gizli Meryem, ç.n.

beş yaşında ya vardım ya yoktum, yani 1902'dc," diye anlatırdı. Kendisi o sırada Batum'daydı ama memleketten bu tür haberler çabuk geliyordu. Bu olaydan sonra Kromnililer orasını "Kosmas'ın öldüğü yer" olarak adlandırdılar.

Benim için çok tanıdık olan bu yerlerden içim kan ağlayarak geçiyordum. Eğer mümkün olsa, babaannemin, hayatımın ilk on sekiz yılını doldurmuş olan hikâye yumağını yeniden açmak için bu yerlerde aylarca kalabilirdim. Bu kadar hızlı geçmek bana büyük bir günah gibi görünüyordu. Ama ne yapayım? Hedefim Varenu'ydu, akşam olmadan önce oraya ulaşmam gerekiyordu. Nerede geceleyeceğimi bilmiyordum. Gündüz güneş varken iyiydi ama Kromni'de gece çok soğuk olurdu. 1960 Mart'ının sonuydu, bir sağlık sorunu bütün işlerimi alt üst edebilirdi.

Günler büyük bir hızla geçip gidiyor, ilk programımın sürekli gerisinde kalıyordum.

Varenu'yla buluşacağım gün yaklaştığı için mutluydum. Duygularım çok yoğundu, kalp atışlarım giderek hızlanıyordu. Varenu'ya girerken tansiyonumun kaça çıktığını bilmiyorum. Acaba Çimbrika ve öteki yerlerde yaşadığım şanssızlıkla burada da karşılaşacak mıydım? Büyükdedemin konağı duruyor muydu? Babannem tekrar, tekrar bu konağı yıkmak için tank getirmeleri lazım dememiş miydi? Sade bu da değil, ancak ahmaklar böyle bir evi yıkar derdi. Babannem ne dediğini iyi bilirdi.

Varenu, Kromnililer için sevilen, sayılan bir yerdi. Sadece elli ya da altmış yıllık dinsel ve etnik özgürlüğe sahip olmasına rağmen, birçok iyi öğretmen ve papaz yetiştirmiş bir mahalleydi. Kromni'nin batı tarafından Yağlıdere'ye yaklaştım. Kulat dağının eteklerindeki Varenu görünüyordu.

Burada da viraneye dönmüş çok yapı vardı, ama... Aman Tanrım, işte konak! Yüksek yemyeşil ağaçlarla çevrili. İyi ki mataramda biraz su kalmıştı. Kendime gelmek için iki yudum içtim.

Buraya bahar mevsimi İmera ve Kromni'den daha erken gelmişti. Gözlerimi ovuşturdum. Etrafta başka büyük konak var mı diye bakıyordum. Sadece daha küçük evler vardı. Yanlış olamazdı, büyük dedem Molla Sülcyman'ın konağı bu olmalıydı. Başka büyük konak göremiyordum. Ama tatlı ve ekşi, dutları olan o çok büyük dut ağacı ortada yoktu. Babaannemin dediği gibi Varenu'nun tek minaresiydi o. Dut ağacının eksikliği zihnimi karıştırıyordu.

Daha yaklaşınca konağın önünde çocuk sesleri, bağrışmaları işittim. Beni fark edince kaçışıp konağın içine girdiler. Ya çocuklar yabancı insan görmeyc alışık değildi ya da günlerce yürüyüşten sonra benim görünümüm vahşileşmişti.

Az sonra kapıda yaşlı bir adam göründü. Bana hoş geldiniz dedi, kim olduğumu, nereden geldiğimi sordu. Ben konağın cephesine bakıyor, yüz elli yıl önce büyük dedem Molla Süleyman'ın oraya koydurduğu yazıyı arıyordum. Uzun yılların yükünü ve doğanın etkisini üzerinde taşıyan taş levha, yıpranmış halde yerinde duruyordu. Hâlâ okunabiliyordu. Yaşlı adama iyi akşamlar deyip nezaketi için teşekkür ettim. Kim olduğumu, nereden geldiğmi anlattım; babaannemin Kromni'de doğduğunu, benim de onun memleketini ziyaret edip tanımak istediğimi söyledim.

"Babaannen Kromni'nin hangi tarafında doğmuş," diyc sordu yaşlı adam. Ardasas'daki Rahmi'nin tavsiyesinc uyarak, bu soruyu bilmiyorum diye yanıtladım. Sen, amcacığım, burada mı doğdun diye sordum. "Hayır," dedi. "Ben Yomra'danım, burada sürülerim var, kışları aşağıda Yomra'da geçiririm, martta hayvanları alıp buraya gelir, son bahara kadar burada kalırız." Türklcr'in Yomra dedikleri Gomura sahilde, Trabzon'un havaalanına yakın bir köydür. Amca, dedim, Rumca bilir misin? "Tabi i biliyorum," dedi. Yine de bizimkilerin gittiği zaman küçük bir çocuk olmalıydı. Adı Hasan'dı.

Konuşmamız Pontos dilinde devam etti, söylemeliyim ki her geçen saat arkadaşlığımız daha da artıyordu. Kaç yaşında olduğumu söyleyip onun yaşını sordum. Elli iki yaşında olduğunu işitince şaşırdım çünkü ben altmış beşin üzerinde olduğunu tahmin etmiştim. Çobanlık, hayvanlarla uğraşmak zordu. Trabzon'un Yomra'sından bir çoban olduğuna göre öbür büyükbabamın memleketi olan Zilmera'yı bilip bilmediğini sordum. Hiçbir şey bilmiyordu. İmera'dan çıkıp Kromni'nin mahallelerini dolaştıktan sonra Varenu'ya ancak şimdi geldiğimi söyledim. Galiba anlattıklarımdan Varenu'dan da hemen ayrılacağım sonucuna vardı.

"Olur mu öyle şey," dedi. "Tam akşam olurken buradan gitmek mi istiyorsun? Geceler soğuk olur ve buradan Yağlıdere'ye kadar ıssız ve yabanıl bir arazi vardır. Biz bile tek başımıza, geceleri bu yoldan geçmeye cesaret edemeyiz. Birazdan karanlık basacak. Kurtlar ve vahşi hayvanlar iner buralara. Bu yerlerin halkı kalmadı, sizinkiler gitti, bizimkiler de gitti, buralar ıssızlaştı. Seni bırakmak için deli olmam gerek. Birazdan çocuklarımız sürüleriyle gelir, seninle de tanışmak isterler. Tanrı gönderdi seni bizim yalnızlığımıza acıyıp. Gitmene izin verirsem, senin de başına bir şey gelirse, Tanrı hepimizi yakar.

Hasan amca nefes bile almadan, çağlayan gibi konuşuyordu. Adam beni ağırlamak istiyordu. Bak şu işe. Kendi evimde ağırlanacaktım. Büyükdedemin konağında. İroni olabilirdi ama Hasan amcanın beklenmeyen ve içten daveti beni sevince boğdu. Babaannemin dut ağacı aklımı kurcalıyordu. Ama bunu nasıl sorsam? Bir şeyler bildiğimi ya da bu konakla bir ilişkim olduğunu belli etmek istemiyordum.

Hasan amca tanışıp, bana hoş geldin demeleri için karısını ve iki kızını çağırdı. Onlar da Pontosca konuşuyordu Böylece her şey daha kolay, daha samimi bir havaya girmişti. Kızları evliydi,

ben geldiğimde avluda oynayan çocuklar da Hasan'ın torunlarıydı. Emine teyze daha iki kelime konuşamadan Hasan ona yemek hazırlamasını ve bana döşek sermesini emretti. Hasan amcanın sözleri bitmeden kadınlar çıkıp gittiler.

Büyük bir sevinç hissetmeye başladım. Hasan amca, acele ediyorsan yarın sabah gidebilirsin, ama bizimle istediğin kadar da kalabilirsin dediğinde sevincim daha da attı. Ekmeğimiz ve yemeğimiz hepimize yeter, dedi. Öyle mutluydum ki hep onlarla kalmak istediğimi söylemek geldi içimden.

Oğullarının ve damatlarının sürüleriyle eve dönmesi gecikmedi. Kadınlar ve erkekler hep birlikte, hayvanlara bakım yaptılar, Hasan da yanlarında durdu, hayvanlara su ve ot verdiler, sonra ağıla koydular. Bodrumun tamamı ağıl olmuş, büyükdedem Molla Süleyman'ın zamanında gizli kilise olan köşe de ağıla eklenmişti. Onlar hayvanlarla uğraşırken ben tecrübesizliğim yüzünden yardım için kolumu bile kaldıramadan onları izliyordum.

Hasan amca Yunanistan'daki evimizde hayvanlarımız olup olmadığını sordu. Ona anlatılması zor birşeyi açıklamaya çalıştım. İneklerimiz, günlük sütümüz olmadan nasıl yaşayabiliyorduk? Başka bir çağın başka bir dünyasıyla karşı karşıya olduğumu anlayınca açıklama yapmaktan vaz geçtim.

Ancak uygun bir fırsat bulup, Kromnili babaannemin buradaki büyük dut ağaçlarından söz ettiğini söyledim. Ama ben, Kromni köylerinden geçerken böyle bir şeye rastlamadığımı ekledim.

Lafım tam yerini bulmuştu. "Ah, vardı," dedi Hasan içini çekerek. "Hepsini söküp çıkarttık çünkü evler tehlikeye giriyordu. Bizim de burada, bahçede muazzam bir dut ağacımız vardı. Bir tarafında beyaz, tatlı dutlar yetişiyordu, öbür tarafında ekşi, kara dutlar. Ama, çok büyüdü, kökleri temellere girip konağı yıkacaktı. Onları sökmek için neler çektiğimizi görmeliydin."

Ben yutkunuyordum çünkü babaannem Afroditi'nin dut ağaçlarının sırrı sonunda kolay bir şekilde çözülmüştü.

O gün unutulmaz bir akşam geçirdim. Kadınlar neler hazırlamamıştı ki? Dil peyniri, cimur mıhlaması, herşey o kutsal toprakların kır çiçeklerinin rayihasını taşıyan taptaze tereyağı ile yapılmıştı. Ah, o taze tereyağın kokusu. Hepsi has süt ürünleriyle. Laf lafı açıyordu. "Sizinkiler Yunanistan'da nasıl yaşıyorlar?" diye sordu Hasan Amca.

Onlara sürgünü, çekilen acıları, sonra savaşın zorluklarını, acımasızlıklarını ve Yunanistan'daki iç savaşı anlattım. Onları ertesi gün bekleyen işler olduğunu düşünerek kalktım. Yoksa sabahı bulacaktık.

Beni konağın büyük ve temiz bir odasında yatırdılar. Odada karyola yoktu, şilte yere serilmişti. Bu odada acaba ailemden kimler uyumuştu? Anneannem hayatta olsa bunları bana anlatabilirdi. Hayatımda, kendi evimizde uyuduğum ilk geceydi bu, hem de nasıl bir ev. Tam bir konak. Duvarları kesme taşla örülmüş. Gerçek bir şaheser. İnşaat tarihi Hicri 1196 (1818). Hayatımın ilk on sekiz yılını gerçirdiğim, Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikler tarafından yapılmış, KKO1 sokağındaki buz gibi barakaya benzemiyordu bu konak...

Gece uyuyabilmem imkânsızdı. Bu yardımsever, saf insanlar beni kendi evimde mi misafir ediyorlardı? Ne ironi. Hayalimde babaannem Afroditi ile konuşuyordum. Sorularımın sonu gelmiyor. Yaşarken ona sormamış olduğum için kendimi suçluyorum. Ona şimdi soruyordum ancak, bulunduğu yerden nasıl cevap versin bana? Ama beni izlediğinden, şimdi evinde olmamdan sevinç duyduğundan emindim. Uyumaya çalıştım, belki uykumda, rüyalar yoluyla o kadim babaanne benimle iletişim kurar, buraya gelmemle ortaya çıkan binlerce soruya cevap verebilirdi. Gün ağardığında daha gözlerimi yummamıştım.

Hasan amcanın çocuklarıyla beraber sürüyü otlağa götürdük. Yüzyıllar boyunca ecdadımın sürdürdüğü kırsal yaşamın sevincini ve zorluklarını gördüm. Hayatımın en mutlu anını yaşadım diyebilirim. Onlarla beraber Mecit'in *parhari*sine gittim. Orada yamaca serpiştirilmiş taş kulübeler vardı. Acaba hangisi bizimkiydi? Bunu bilip bana söyleyecek kimse var mıydı? Tam on iki gün, on üç gece Trabzon'un Gomura'sında, benim büyük dedemin konağını ahıra ve yazlık eve dönüştüren bu iyiliksever insanların yanında kaldım.

Nerelere gitmedik ki? En çarpıcısı Ae Pavle gölüne çıkışımız oldu. Arkadaşlık etmek için Varenu'dan başkaları da gelmişti. Onlar da sırayla beni evlerinde misafir etmek istiyorlardı ama büyük dedemin konağında kalmayı tercih ettiğimi nasıl anlatayım onlara? Temmuz ayı olsa bile Kromnililer Ae Pavle gölünün buz gibi sularına girmeye cesaret edemiyordu. Nisanın başında, karlar ancak erimeye başladığında oraya gitmiştik. Biz tırmandıkça işler daha da zorlaştı. Tırmanmak için hâlâ çok erkendi. Herkes vaz geçip geri dönmek düşüncesinde birleşti. Ben de aynı fikirdeydim ama üzüldüm. Babaannemin anlattıklarına göre kötü hava yüzünden bu tırmanış pek çok insanın başını yemişti. Ben buraları görmek için gelmiştim, kurbanlar listesine adımın eklenmesini istemiyordum.

On üçüncü gün yola çıkmaya hazırlanırken içime bir sıkıntı çöktü. Sadece çocuklar değil, kendilerinden biri ayrılıyormuş gibi büyükler de ağlıyordu. Karadeniz'de çok şey değişti. İnsanlar değişmiş olabilir, inanç ve dil de değişmiş olabilir ama İ.Ö. 404 yılında, Ksenofon'un Yunan şehri Trabzon'da karşılaştığını söylediği misafirperverlik, hiç değişmeden aynı kaldı. O şehrin sakinleri onun kalbini çalmışlardı. Bir kez daha kendi kendime sordum acaba bu misafirperverlik Karadeniz'in ikliminin yarattığı bir haslet miydi?

Varenu'dan büyük bir sıkıntı içinde ayrıldım. Gönlümde orada kalma isteği vardı. Acaba sonsuza kadar mı? Gerçekten ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Ne söylesem, inandırıcı olmayabilir, gerçekdışı görülebilir. Vereceğim hangi karar beni daha mutlu ederdi bilmiyorum.

Torul'dan Almanya'daki arkadaşıma dördüncü mektubu gönderip annemle babama postalamasını istedim. Günler geçiyordu, ben hâlâ Pontos'taydım. Benden mektup almazlarsa meraklanırlardı.

Trabzon'a dönünce, iki gün daha Zilmera'yı bulmak için uğraştım. Maalesef kimse bana yardımcı olacak bilgiye sahip değildi. Türkiye'den karışık hisler ve izlenimlerle döndüm. Şahsi bir mesele için gelmiş, bunun için de en çok on günlük bir program yapmıştım. Yarıyıl tatilinin sonuna kadar orada kaldım. Almanya'daki evime döndüğümün ertesi gününde yaz döneminin dersleri başlıyordu. Türkiye'ye bir kereye mahsus bir seyahat programlamıştım, ama apaçık belliydi ki yakında tekrar gidecektim. Köklerimin bulunduğu yere yaptığım seyahat benimle o yer arasında bir hayat bağı kurmuştu. Böyle olacağı ne o zaman ne de daha sonraki seferlerde aklıma gelmemişti. Ama ne olursa olsun, oraya tekrar döneceğimden emindim.

Yunanistan'a dönmek, askerlik görevimi yapmak, bir iş bulmak beni meşgul eden başlıca konulardı. Bütün bunlar, 1960 Ağustos'unda, Kalamaria'daki KKO1 sokağındaki barakamızın yıkılmasıyla başladı. Barakanın yıkılması beni çok duygulandırdı. Hayatımın bir parçası olmuştu o. En azından hayatımın o döneminin en büyük parçasıydı. Bir yandan da sevindim, çünkü o yerde modern bizim de sonradan içinde yaşayacağımız daha insani bir bina yükseldi.

Ablamın bir sınıf arkadaşının bizi tesadüfen ziyaret etmesi, 1972'de kendimi yeniden Türkiye'de bulmama sebep oldu. Adı

Sofia'ydı, adı Simela olan annesine Ankara'ya kadar eşlik etmemi rica etti, orada göç sırasında Sivas'ta kaybettikleri küçük kız kardeşi Tamama yaşıyordu. Böylece, şans eseri olarak Pontuslular'ın yurtlarından sökülme trajedisinin bir parçasına yakından tanık oldum. Yıllardır Tamama'nın hikâyesini anlatıyordum, arkadaşlar ve tanıdıklar bu hikâyenin kitap olarak çıkması için beni teşvik ettiler. Halkımız Tamama'nın hikâyesini kucakladı, bu da benim Türk-Yunan ilişkileriyle ilgilenmeme ve bu konuda yazmama yol açtı.

Bütün bunlar yolunu girdikten sonra ben de kendimi Trabzon'da buldum. Trabzon'a giderken, Tamama'yı görmek için Ankara'ya uğradım. O artık hayatımın manevi bir parçası haline gelmişti. 1978 yılıydı. Çalışmakta olduğum Almanya'dan geliyordum, Ankara'ya uğradıktan sonra kendi otomobilimle Trabzon'a kadar gittim. Zilmera'yı aramaya başladım. Aradan geçen yıllar Zilmera'nın bulunmasını daha zor, daha uzak bir ihtimal haline getirmişti.

Bu defa tamamen değişik bir Trabzon'la karşılaştım. Sahildeki kayalar artık yoktu, yüzyıllar boyu sahillerini döven korkunç dalgalar kaybolmuştu. Deniz doldurularak yol ve meydanlar yapılmıştı. Şehir daha güzel, daha modern mi olmuştu? Belki, ama şehir tarihini ve soyluluğunu yitirmişti. İlk gördüğüm Trabzon kadar hoşuma gitmedi. O zaman tam babaannem Afroditi'nin anlattığı Trabzon'u bulmuştum. Şimdiki, binlerce kez türküsü yakılmış kendi şehrimiz değildi.

1978'in Temmuz'uydu. Güneş yakıyordu, hava sıcak, insanı boğacak kadar da rütubetliydi. Nefes alabilmek için vakit geçirmeden güneydeki dağlara çıktım. Zigana harika güzellikteydi. Lokantalarında Pontos'un geleneksel sütlü yemek ve tatlılarının zevkine vardım.

Zigana yolunda, karşı yamaçta inşa edilmekte olan tünel ve

köprüleriyle modern bir karayolu görüyordum. Bu yolla, Trabzon'dan Gümüşhane'ye seyahatin bir saati biraz aşacağı söyleniyordu. Zigzaglı virajlar ortadan kalkacak, Zigana üzerinden dört saatlik yolculuk da son bulacaktı. Torul'a indim, dosdoğru arkadaşım Rahmi'nin oteline gittim.

1960'ın üzerinden on sekiz yıl geçmişti. Otel sahip değiştirmişti. Rahmi'nin babası öleli dört yıl oluyordu, kendisi ise Almanya'ya göçmen işçi olarak gitmişti. Türkiye'nin bütün işsiz gençliği iş bulmak için yasal ya da yasadışı yollardan, Almanya'ya, Belçika'ya, Hollanda'ya ve Fransa'ya akın ediyordu.Türkiye'nin tarihinde Türkler artık yabancı ülkeleri fethetmek için değil, barış içinde, iş bulmak ve hayat şartlarını iyileştirmek için gidiyorlardı.

Torul'da, önceki seyahatimde edindiğim arkadaşları tekrar bulma arzum içimde kaldı. Her şey insana bağlıdır. Bu hayal kırıklığı Torul'da daha fazla kalmamam için yeterli bir sebepti. Çimbrika'nın ise sözü bile edilemezdi. Bugüne kadar, büyük dedem Saatci'nin konağının temellerinin bile sökülmüş olması muhtemeldi. Her ilkbaharda ordunun Kromni'nin toprak yollarını yeniden açıp düzlediğini öğrenince sevindim, böylece oraya kendi otomobilimle gidebilecektim. Kromni dağlarının yamaçlarında otomobilin arıza çıkartma ihtimali aklıma bile gelmedi. Dosdoğru Varenu'ya gidiyordum.

Gerçekten de Harşit Nehri'nin vadisine akan Yağlıdere ve Kani derelerinin üzerinden geçen köprüde, "İki Su" yazılı çok eskimiş bir levha vardı. Tıpkı on sekiz yıl önce olduğu gibi. Dünya değişse bile burası değişemezdi. Orada, Kromni dağlarında insanlık tarihi durmuş, bekliyordu. Acaba neyi bekliyor? Bizim gibi romantik ziyaretçilerden başka kimi bekleyebilirdi? Başka kim kolaylığı ve rahatı bırakıp, unutulamaz ama unutulmuş bir tarihin dağlarına tırmanmayı göze alabilir?

Otomobilim, dik, toprak yokuşlara ve inişlere sorun çıkartmadan dayanabildi. Ama keşke bozulsaydı da Varenu'ya ulaşamasaydım. Büyük dedem Molla Süleyman'ın konağı artık yoktu. Doğal olarak sadece temeller kalmıştı. Onları sökmek de çok yorucu bir iş. Hasan amcanın ölmesinin üzerinden on yıl geçmişti. Oğulları, damatları ve torunları o şaheser yapıyı sökmüşler, kendi evlerini yapmak için taşlarını teker teker Gomura'ya taşımışlardı. Artanları da isteyenlere ucuz fiyattan satmışlardı.

Konağın temelleri üzerinde saatlerce oturdum. Diasporadaki Yahudiler için Kudüs ne ise bu temeller de benim için aynı şeyi ifade ediyordu. Ne büyük bir uğraşla ve emekle inşa edilen bir yapı, onun yapımında katkısı olmayan birileri tarafından ne kadar kolaylıkla yıkılabiliyor. Saatler ilerliyordu, ben oturduğum temellerin üzerinden kalkıp yola çıkmaya karar veremiyordum. Acaba bilinç dışımda Varenu'ya bir daha hiç gelemeyecek olmaktan mı korkuyordum. Bu korku doğru çıktı. 1998'e kadar Pontos'a elli iki kez gittiğim bir gerçek. Her gidişimde de Kromni'yi ziyaret ettim. Varenu'ya ise asla uğramadım.

Pontos'lu Spiro Muratidi ile şans eseri karşılaşmam, beni 1998'de Zilmera'nın izini sürmeye yöneltti. Spiro'nun annesiyle babası Zilmeralı'ydı. Zilmera'nın nerede olduğunu öğrenmek için yıllardır çektiğim zorlukları anlattığımda Spiro gülümsedi.

Bütün isimleri değiştirdiler, yerleri bulmak zor oldu. Ama doğru yere gidersen o köyün sakinleri eski adı bilirler; biraz uzakta oturanların ise haberi yoktur. Ben Trabzon'a annemle gittim, dedi Spiro. Senin gibi yalnız gitseydim, aynı şeyler başıma gelirdi. Fakat annem beni köyüne nasıl götüreceğini biliyordu, Zilmera'ya vardığımızda da şimdiki adının Subaşı olduğunu öğrendik. Bir daha gittiğinde seni Subaşı'na götürmelerini söyle. Subaşı, Zilmera'dır. Oraya gittiğinde, Subaşı'nda oturanların köyün eski adını bildiklerini göreceksin.

Tanrım, gökte aradığımı yerde bulmuştum. Basit bir konuşma sonunda, yirmi sekiz yıldır ulaşamadığım yere nasıl gidileceğini öğrenmiştim.

1988 yazında Trabzon'a geldim. Oradaki arkadaşlarıma onları alıp büyükbabamın Zilmera'daki evini göstereceğimi söyledim. Babaannem Afroditi, kayın pederiyle kaynanasının Ayios Nikolaos Kilisesi'nin doğusunda evleri olduğunu söylemişti. Arkadaşlarım benim için Zilmera ile bozdu kafayı diyorlardı. Trabzon'da Zilmera yok.

Ertesi gün bu "delinin" onları nereye götüreceğini görmek için otomobilleriyle geldiler. Hepsine hedefimizin neresi olduğunu söyledim. Subaşı köyüne gideceğiz, dedim. Subaşı, Zilmera'dır, büyükbabamın köyü.

Subaşı'na geldiğimizde kendimizi evlerin, kulübelerin fındık ağaçlarıyla çevrelenmiş olduğu bir yerde bulduk. Ömrümde bu kadar sık dikilmiş fındık ağaçları görmemiştim. Ayios Nikolaos kilisesini bulmaya çalışıyordum. Fındık bitkileri ne kadar yetişkin olursa olsun, kilisenin onların üstünden görüneceğini umuyordum. Ama kilise hiç bir yerde yoktu.Arkadaşlarım yerli halka köyün eski adını sordular. Tabii ki cevap Zilmera'ydı. Kilise nerede diye sorduk. Bir genç bizi coşkun yeşilliğin içinde, kilisenin temellerinin izinin bulunduğu yere götürdü. Umutsuzluğa kapılmıştım. Güneşin ne taraftan doğruğunu sordum, onu da gösterdiler. O zaman, kafamı kaldırıp o yöne baktım.

Burada bir ev var mıydı diye sordum. Yıkılmak üzereydi dediler. Sahipleri çalışmak için İstanbul'a gitmiş, ev boş ve korunaksız bir halde kalmıştı. Yıllar içinde duvarları çatlamıştı. Kar, önceki yıl çatının yarısını çökertti. Çocuklar içeri girip oynuyordu. Geçen yıl devlet emniyeti sağlamak için onu yıktırdı.

Yirmi sekiz yıldır Zilmera'yı, dedem Hristos'un evini arıyordum; ne var ki onu, artık var olmadığı bir zamanda bulmuştum.

Arkadaşlarım benim üzüntüme saygı gösterip konuşmuyordu. Evin sahibi olan dedem Hristos Batum'da ölüp orada gömülmüştü. Oraya gitmek imkânsızdı. Rusya'ya seyahatler yapılıyor ama Kafkasya sınır bölgesi tehlikeli sayılıyordu, turistlerin ziyareti yasaklanmıştı. Oraya gitsem bile mezarı yerinde bulacak mıydım? Aradan yetmiş beş yıl geçmişti. Dedemin mezarını kim bana gösterebilirdi? Hiç konuşmadan Trabzon'a döndük.

1989 Şubat'ında Kafkasya'ya ziyaretin serbest bırakıldığı işitildi sonra da bu haber doğrulandı. Ama tek kişilik seyahatlere değil, grup seyahatlerine izin veriliyordu. Ya kendileri oradan geldikleri için ya da anne babaları oradan geldiği için Gürcistan'ı görmek isteyen insanlardan çarçabuk bir grup yaptım. 1989 Ağustos'unda Sarp sınır kapısından geçen ilk otobüs bizimkiydi. Gürcistan'da Sohul ve Ahalson dahil olmak üzere altı gün geçirmemiz programlanmıştı.

İyi ki Batum'da hâlâ akrabalarımız vardı. Kazakistan'a sürgün edilmişlerdi ama liberalizasyondan sonra memleketlerine geri döndüler. Onları ziyaret ettik, sevinçleri sonsuzdu. Ama evlerinde uyumamız yasaktı. Ancak otellerde gecelemek mümkündü. Polis baskısı doruk noktasındaydı. Gürcüler'in milliyetçiliği aşırı safhadaydı. Akrabalarımın gelecek korkusu büyüktü. Sordukları soru şuydu: Yunanistan'a gidelim mi, gitmeyelim mi? İleri yaştaki, umudunu yitirmiş insanlara ne cevap verilebilir? Yaşlılıkta yeni bir hayata başlamak kolay iş midir?

Kuzenlerimden birinin kızı olan Siça ile dedemin mezarına gitmeye karar vermiştik. Siça, Rudi halamın kızıydı. Bu halamın hatırasını canlı tutmak için bize verdiği maşrapayla senelerce su içmiştik. Rudi halam Taşkent'te sürgünde ölmüştü, kuzenim Siça'nın beyninden rahatsızlığı vardı. Gurbette yaşamak birçok kişinin vaktinden önce ölmesine sebep oldu. Ama mezarlıklar korunabildi. Müslüman ve Yahudi mezarlıklarında olduğu

gibi ölüler ebedi barış ve huzur içinde kaldılar. Onları kimse rahatsız edemez. Belki daha sonra, akrabaların kalmadığı bir dönemde, bir müdahale olabilir ama yüz yıl boyunca huzur içinde uyuyabilecekler.

Kuzenim beni çok büyük bir mezarlığa götürdü. Büyük bir kısmı Ermeniler'e aitti. Rumlarınki ona bitişikti. Daha geride, yamaçta Yahudiler yatıyordu, uzaklardaysa başkaları vardı. Biz Rumlara ait bölümde dolaşıyorduk. Aradığımızı çabucak bulduk. Bütün öbürleri gibi üstünkörü bir çitle çevrilmişti. Mezarda demirden bir haç, ziyaretçiler için de beton bir masa vardı. Bakımsız bir mezardı. İçeride, dedem Hristos, babaannem Afroditi'nin oğlu küçük Niko ve kuzenim Siça'nın kocası yani beni mezarlığa getiren yeğenim Eleni'nin babası yatıyordu.

Babamın Açarkaya sokağındaki evini sorunca hepsi tuhaf tuhaf baktı ama bir şey söylemedi. Ertesi gün bu eve gittik. Bana iki bloğun yıkılmasıyla oluşmuş bir meydan gösterdiler. Meydanın bir bölümü, geçmiş yıllarda evimizin bulunduğu yerdi. Üzüldüğümü fark ettiler ama, Ahalson'daki evimizin de aynı kaderi paylaştığını eklemek gereğini duydular. Yolun geçmesine engel oluyordu. Bina yıkıldı, halkın yararına olduğu için yol yapıldı, dediler.

Ertesi sabah Ahalson'a gittim. Stalin döneminde yanmış, Yunan Metamorfoz kilisesini gördüm ve hiç istimlak bedeli ödenmeden bizim mülkümüz üzerinden geçirilmiş olan yolu.

Eski takvim yüzünden Ahalson'da Metamorfoz panayırı gecikmeyle yapılıyordu. Gürcü keşişler yanık kilisenin kararmış duvarları arasında akşam dualarını okuyordu. Doğru anladıysam, Gürcü keşişler dini bir ayinden çok milliyetçi bir gösteri yapıyormuş gibi geldi bana. Milliyetçi Gürcü Gamsahuria'nın nutukları karşılığını bulmuştu: Gürcistan Gürcüler'indir.

22 Ağustos 1989'da Batum'dan ayrıldık. Oraya asla bir daha gitmeyeceğimden emindim. Nitekim gitmedim. Ayrıca Gürcüler'le

Abhazlar arasındaki çatışmaları izleyen olaylar, kalan Rumlar'ın da o bölgeden Yunanistan'a göçmesine yol açtı. Gürcülerin milliyetçi politikaları beni çok etkiledi. Dağlık bölgelerden gelen Müslümanlar'ı ve öteki köylüleri Rum köylerinin yanına yerleştirdiler. Kavgalar, baskınlar başladı. Kaçış tek çözümdü. Böylece amaçlarına ulaştılar. Rumlar, geceleri hırsızlık olmasın diye bahçelerine projektörler koydular. Pontoslular, "Gürcistan Gürcüler'indir!" sloganının ne demek olduğunu biliyorlardı. Bu sloganı seksen yıl önce yine işitmişlerdi. "Türkiye Türkler'indir!" Bu sloganların Pontoslular için ne anlama geldiğini öğrenmişlerdi. Vakit geçirmeden kalkıp gitmekten başka çözüm yoktu.

Bütün bu deneyimlerden, öğretmenlerimden dinlediklerimden ve babaannem Afroditi'nin hikâyelerinden öğrendiklerimden sonra dünya ve insani değerler üzerine düşüncelerim, dünyaya bakış açım değişti, hayatı yorumlama yeteneğine sahip oldum. Kısaca söylemek gerekirse, artık tamamen kendime özgü bir dünya görüşüm var.

Kendime taşınamaz mülk edinmeyi yasakladım. Herkesin böyle mi yapması gerekir diye sorarsanız hayır, derim. İstediğiniz kadar cv satın alın. Ama benim bunları reddetmemi de hoş görün. Modern toplumun bir parçası olan çocuklarım benim fikirlerimi kabul etmeyip mülk sahibi oldular. Hedeflerine erişmekte başarılı olmak için benim de katkımı istediler. Mülk sahibi olmaya karşı çıkmamın tartışılamaz bir hak olduğunu onlara öğretmeye çalıştım.

Bana ait olmayan bir evde yaşamaktan mutluluk duyuyorum.

Yaşamımın yirmi yılını ecdadımızın Pontos topraklarından atılmasının tarihini araştırmak için harcadım. Kesin ve doğrulanmış tarihi olguları yazıya döktüm. Bu etnik trajediyi hiç kin gütmeden anlatmaya çalıştım.

Türkiye'yle Yunanistan arasındaki siyasi anlaşmazlıklara karşın, iki halkın birbirine yaklaşması için çok zaman harcadım. Çoğunluğun düşündüğünden farklı bir şey düşünüyorum, diyorum ki Yunan ve Türk gençleri geçmişten gelen tecrübe ile iki halkın yakınlaşmasını gerçekleştirebilir. İş birliği ve kardeşlik dünyanın bu yöresini tekrar medeniyetin ve gelişmenin merkezi yapabilir. Komşu Türkiye'de gerçek dostlar edinmiş ender Yunanlı'lardanım.

Yunanistan'la Türkiye arasındalki son on yıllar içinde havayı yatıştırmak, kardeşliği sağlamak için her türlü gösteriye katıldım. Hiç bir zaman böyle gösterilere katılmaktan kaçınmadım. Hem Ege'de hem de Yunanistan'da. Beni iyi tanımayanlar için o zamanın ikliminde sözlerim akılsızca bulunuyor ve şüpheyle karşılanıyordu. Bana verilen takdirnamelerden ve ödüllerden ise söz etmeyi gereksiz görüyorum.

Foça'da meydana gelen bir olayı anlatmak zorundayım. Çünkü okuduğunuz bu kitapla ilişkisi var. Foça Valisi, sevgili Nihat Dirim'in davetlisi olarak her sene tekrarlanan Ağustos festivaline davet edilmiştim. Anadolu'daki Foça ile Halkidiki'deki Yeni Foça'nın kardeş şehir olmalarına önayak olmuştum. Hem adalardan gelenler, hem yerli folklor grupları şarkılar söyledi ve gösteriler yaptı. Ben, Türk ve Yunan halklarının birbirine yakınlaşması ve arkadaşlıkları üzerine bir konuşma ile katılıyordum. Yunan tarafından İrakli Mila da katılmıştı. Konuşmamın teması "Sınırsız Dostluk"tu; konuşmam güzel bir etki yarattı. Gösteride hazır bulunanlar arasında Türkiye'nin en önemli arkeologlarından sayılan Ekrem Akurgal'ın da olduğunu belirtmeliyim. Konuşmamın sonunda, ayrılmadan önce bir açıklama yapmak istediğimi söyledim.

İrakli Mila sert bir şekilde müdahale etti, siyasi konuşmaların yapılmaması şartı bulunduğunu söyledi. Açıklamamın siyasi

amaçlı olmadığına inandırmak için akla karayı seçtim. Yaşlı arkeolog Ekrem Akurgal konuşabilmem için araya girdi. Böylece aşağıdaki açıklamayı yapma fırsatını buldum, bu da bugüne kadar bir çok kez basında yer aldı.

Yunan ve Türk halklarının arasındaki yakınlaşma ve arkadaşlığın doğruluğuna ve gerekliliğine kuvvetle inanıyorum, dedim. Bu da ancak tarihi olayların doğru yorumlanması ile mümkün olabilir. Bu arkadaşlığın iki halkın mutluluğu, ilerlemesi ve huzuru için tek fırsat olduğuinancındayım, dedim. Bu dostluğun ülkelerimizi, senelerce önce olduğu gibi, tekrar kültür ve ilerlemenin merkezi yapacak tek yol olduğu kanısındayım.

Karadeniz'den Yunanistan'a göçen bir anne babadan doğdum. Doğduğum yer kadar ana babamın geldikleri yeri de memleketim gibi hissediyorum. Oranın insanlarını da buradakileri de, hiç bir ayrım yapmadan, vatandaşım gibi görüyorum. Sayıları giderek azalan romantiklerdenim. Böyle olduğum için Karadeniz'le aramdakini özel bir bağ olarak görüyorum. Orada doksan kuşak ceddim yatıyor.

Her insanın bir çok arzusu olabilir. Ben ise arzularımı teke indirmeyi başardım. Hayatım sona erince bu vasiyetimin yerine getirilmesini istiyorum. Öldüğümde Trabzon'a gömülmeyi diliyorum.

Mezarım sade olsun, tek bir taş üzerine aşağıdakiler yazılsın:

Türk Yunan halklarının dostluğuna inanmayan bir kişi varsa mezarıma gelip bu düşüncesini serbestçe söylesin. Ben ona gücenmem. Ama buna inanıyorsa yanıma gelmekten kaçınmasın. Kendisi yüreklenecek, bana da büyük bir sevinç bağışlayacak.

Eğer bu dostluk gün gelip gerçekleşirse, ki buna yürekten inanıyorum, mezarımın başına gelerek gür

bir sesle bana bunu haykırın. Sesinizi işiteceğim.[6]

Dinleyiciler çok duygulandı. Profesör Akurgal sarılıp beni öptü. İrakli Mila benim siyasi bir konuşma yapacağımı sanarak boş yere müdahale ettiğini anladı.

Dört yıl boyunca Yunanistan'da, Türkiye'de ve Almanya'daki Türk-Yunan ilişkileri hakkındaki bütün toplantılara ve gösterilere katıldım. Almanya'daki dinleyicilere Yunanca ya da Türkçe konuşarak hitap ediyordum. Böylece halkların yakınlaşmasını inşa etmek için ben de bir taş koymuş oluyordum.

18 Ekim 1998'de konuşmacı olarak Edirne Üniversitesine davetliydim. Edirne Belediye Başkanlığı tarafından "Sınırsız Kardeşlik" temalı bir Kitap ve Kültür Haftası düzenlenmişti. Ayvalık'tan Girit kökenli Türk yazar Ahmet Yorulmaz'la ben konuşmacılar arasındaydık. Üniversitenin tamamen dolu salonunda güzel, verimli, kolay anlaşılır konuşmalar yapıldı. Genç öğrencilerden gelen sorular bunu gösteriyordu. Bana daha çok soru yöneltilmiş olmasını doğal karşılıyorum çünkü bir Yunanlı konuşmacıyla karşılaşma fırsatı her zaman ellerine geçmiyordu. Toplantının sonunda, bir kız öğrenci benim Kıbrıs meselesi hakkındaki düşüncelerimi sordu. Oturumu yöneten öğretim üyesi, bunun siyasi bir soru olduğunu, toplantının güzel atmosferini bozacağını öne sürerek soruyu geçiştirmeye çalıştı.

Ben müdahale ederek, cevaplanmamış soruların kalmasını bir zaaf olarak gördüğümü söyleyip cevap verdim. Verdiğim cevap şöyleydi:

Balkanlar'da olanlardan sonra, Türk ordusunun, yirmi yılı aşkın bir süreden beri Amerika'nın onayı olmadan Kıbrıs'da kalmasını kabul etmemin mümkün olmadığını söyledim.

---

[6] Kitapta bu paragraf hem Türkçe hem Yunanca yazılmış. Buraya Yunanca metnin çevirisi yapılarak alındı.

İki saat süren toplantı boyunca öğrenciler benim düşüncelerime karşı çıkmadı ya da itirazda bulunmadı. O anda bir Türk yazar arkadaş dönüp bana, "Görmüyor musun Yorgo, herşeyi videoya kaydediyorlar, bunlar MİT görevlisi. Başına dert açacaksın," dedi.

1998'in Kasım'ında Türk gazetelerinde aleyhimde asılsız ve çirkin yazılar çıktı. İstanbul'a dönüşümde, gazetelerin bu konudaki yazıları sonucunda, 4 Kasım 1998'de Türkiye'ye girişim yasaklandı ve sınırdışı edildiğimi bildiren bir belge elime verildi. Sınır dışı edilme sebebi üç büyük X harfi ile, XXX şeklinde gösteriliyordu.

Avrupa Parlamentosu'ndaki sol kanat Yunanlı temsilcilerin konuyu Avrupa Parlamentosu'na götürmem için yaptıkları teklifi reddettim. Böyle bir girişimin, Türklerin Avrupa Birliği'ne girme yolundaki çalışmalarına engel olacak bir mesele yaratmasını istemedim. Altı yıl sabrettim.

Başbakan Erdoğan'ın Avrupa Birliği'ne girme çabalarını izliyordum, Türkiye Devleti'nin bu haksız kararı kaldırması için ona fırsat vermek istedim. 6 Haziran 2004'te ona bir mektup gönderdim. 7 Temmuz'da aldığım cevapta Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı ile bu konuda temasa geçeceğini yazıyordu. Ben daha cevap vermeden 8 Ağustos'ta ikinci bir mektup aldım. Bu yazıda dosyamın son derecede mahrem olması nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı'nca inceleneceği bildiriliyordu. Yani, Pontos diliyle sade bir şekilde söylersek, "Kuyruk dışarıda kalmıştı."

Osmanlı diplomasisini andıran bu cevaptan sonra iki ay kadar bekleyip Avrupa Birliği'nin ilgili organlarına dört mektup gönderdim. Serbest dolaşım hakkında onlar karar versin istedim.

Komşu ülkede soyuma ait hiç bir taşınmazın ayakta kalmadığını tespit ettiğimi; eğer sağlam kalmış olsalar bile, bu taşınmazlar

ve arsalar üzerinde hiç bir talebimin eskiden de olmadığını gibi, bundan sonra da olmayacağını açıkladım.

İnatla son dileğimin gerçekleşmesini bekliyorum. Trabzon'da, doksan kuşak ecdadımın yanında benim için yapılacak bir mezarın Türkiye'ye zararı dokunmaz. Tam aksine, Avrupa'nın birleşmesi fikrine Türkiye'nin duyduğu saygıyı gösterir. Hatta bunu kabul etmesi, Türkiye'nin bu düşünceye öncülük ettiğini gösterir. Ayrıca bir ölünün nesinden korkulur?

KAYNAKLAR

* Babaannem Afroditi'nin hikâyeleri
* Benim kişisel anılarım
* G. Furtinidi, *Kromni* adlı kitabı
* Pontos'lular derneğinin, *Çimbrika'nın Yakılması* kitabı

"Uluslarımız arasındaki dostluğu istemeyenler duygularını serbestçe mezarımın üstüne sersinler. Onlara küsmüyorum. Ama bu dostluğa inanan her kim varsa bana gelip söylesin. Sanırım benim sevincim onu daha bir yüreklendirecek. Fakat bu dostluk gün gelip gerçekleştiğinde ki buna büyük inancım var sakın unutmayın. Biriniz mezarımın başına gelerek gür sesiyle haberi versin. Ben onu duyacağım."

belge yayınları

ISBN 975-344-373-0

9 789753 443739